

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 2(87) 2024



Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький С. С. – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Є. С. – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Буга Г. С. – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальний редактор:

Стецюк Р. І. – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Наджафгулієв Рафіг Іслам огли – начальник кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права, доцент (Азербайджанська Республіка); **Одажю Ю. М.** – проректор Академії «Stefan cel Mare» МВС Республіки Молдова, доктор права (Республіка Молдова); **Бобкова А. Г.** – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН, керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, заслужений юрист України; **Буга В. В.** – декан факультету № 4 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент; **Вапнярчук В. В.** – професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор; **Волобуєв А. Ф.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев П. С.** – проректор університету – директор КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко А. М.** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Є. В.** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Клемпарський М. М.** – професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Т. В.** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 ДонДУВС, доктор філософських наук, професор; **Лопатинська І. С.** – декан факультету № 2 КННІ ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент; **Лоскутов Т. О.** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Мердова О. М.** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, професор; **Мухіна Г. В.** – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент; **Одерій О. В.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Петров Є. В.** – суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Д. О.** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Халимон С. І.** – заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор.

Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу»

включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з юридичних наук (спеціальність: 081 – Право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 22 від 26.06.2024 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.2023 р. (Ідентифікатор медіа R30-01960)

Електронна адреса видання: lj.dnuvs.ukr.education

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-3-8

Баско Андрій Валентинович,

доктор філософії в галузі права,

докторант

*(Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9858-257X>

РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

У статті з'ясовано поняття та сутність державної політики у сфері забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування освіти; здійснено аналіз правових засад забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти та закладів освіти, виокремлено їх вади та запропоновано напрямки удосконалення.

У результаті дослідження встановлено, що державна політика у сфері забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти – це система організаційних, нормативно-правових, наукових, ресурсних, інформаційно-аналітичних та методологічних заходів, спрямованих на забезпечення надання населенню України якісної освіти, здатної на підставі її отримання реалізовувати здобуття знання з метою самореалізації та отримання прибутку шляхом створення ефективної мережі освітніх закладів, належного їх фінансування та надання якісних освітніх послуг за рахунок коштів та ресурсів місцевих бюджетів належним чином закумульованих та розподілених органами місцевого самоврядування.

Встановлено, що напрямками покращення державної політики у сфері забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти та надання якісних освітніх послуг можуть стати: 1) удосконалення діяльності структурного підрозділу ОМС, який здійснює менеджмент (управління) в системі освіти регіону шляхом покращення комунікації з закладами освіти з урахуванням потреб останніх; 2) покращення умов взаємодії закладів освіти регіону шляхом участі у спільних проєктах формування сучасних освітніх програм та проведення спільних наукових заходів, спрямованих в тому числі на залучення грантових коштів; 3) завершення реформування закладів загальної середньої освіти стосовно їх поділу за рівнями, строками та формами здобуття повної загальної середньої освіти та визначити критерії асигнувань місцевого бюджету на їх утримання та розвиток з урахуванням довгострокових програм фінансування на 3 роки з урахуванням індексу інфляції; 4) розробки та затвердження програм розвитку закладів професійного навчання закладів фахової передвищої освіти, зокрема профільних коледжів з підготовки фахівців, які потребує регіон, та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: *освіта, освітні заклади, державна політика у сфері належного функціонування системи освіти, органи місцевого самоврядування, повноваження у сфері належного функціонування системи освіти.*

Постановка проблеми. В Україні з моменту повномасштабного військового вторгнення росії на територію України, починаючи з 24 лютого 2022 року і до сьогодні, основним завданням є акумулювання людських, матеріальних, в тому числі військових, ресурсів для звільнення території України. В той же час, не менш стратегічними напрямками публічного адміністрування є охорона здоров'я та освіта громадян. Успіхи на фронті

напряму залежать від впевненості військовослужбовців у тому, що в разі необхідності їм та їх родинам буде надано якісна медична допомога, а їх діти мають можливість отримувати якісну освіту, на основі здобуття якої буде відбудовуватись Україна.

У зв'язку з цим питання ефективної реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері освіти населення мають ключове значення в умо-

вах воєнного стану, що актуалізує предмет дослідження даної статті та визначає актуальність її тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему окремих питань функціонування системи освіти досліджували: С. Домбровська, С. Засунько, Л. Жукова, Н. Клименко, С. Кузниченко, С. Мосов, О. Островерх, В. Петков, А. Ромін, В. Садковий, В. Тищенко, О. Труш, А. Філіпенко, Л. Шевченко та ін. Стосовно дослідження питань щодо становлення та діяльності органів управління у сфері освіти, то вони були предметом дослідження В. П. Кравця, Г. М. Мешко, Л. Калініна, В. Мелешко, І. Осадчого, Л. Паращенко, С.А. Мороз, І.С. Буки, С.А. Бука, В.М. Мороз, О. В. Поступної та ін. [1–4]. В той же час питання реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері освіти, тим більше в умовах воєнного стану, висвітлені недостатньо та потребують більш широкого дослідження.

Таким чином, на досягнення мети дослідження – з'ясування сутності реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері освіти плануємо до виконання наступні завдання дослідження: з'ясування правових засад забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти; визначення поняття державної політики у сфері забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти та напрямків її удосконалення.

Матеріали та методи дослідження. Виходячи з комплексного предмета дослідження, нами було обрано комплексний підхід до застосування методів наукового пошуку. Методологічну основу дослідження складає діалектичний метод, застосування якого дозволило всебічно розкрити природу «публічного адміністрування у сфері освіти» як організаційну форму забезпечення надання населенню України якісної освіти, здатної на підставі її отримання реалізовувати здобуті знання з метою самореалізації та отримання прибутку. Формально-юридичний метод використовувався для встановлення правових засад забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти; застосування формально-логічного методу стало підґрунтям для виявлення недоліків у національному правовому регулюванні, та пошуку шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) є одними з основних суб'єктів державної політики у сфері освіти. Цей напрям діяльності органів місцевого самоврядування як суб'єктів публічного адміністрування у сфері освіти передбачено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Так, зокрема в ст. 32 «Повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності» Закону визначено перелік власних та делегованих повноважень ОМС в сфері освіти та охорони здоров'я населення. Їх аналіз дає змогу виокремити групи повноважень ОМС в сфері освіти: 1) організаційного характеру – управління закладами освіти, охорони здоров'я, оздоровчими закладами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; 2) забезпечувального характеру – забезпечення здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних

і комунальних закладах освіти, створення необхідних умов для виховання дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних закладів освіти, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких громадських об'єднань, молодіжних центрів; створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених з цією метою на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням; забезпечення пільгового проїзду учнів, вихованців, студентів та педагогічних працівників до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, за рахунок видатків відповідних місцевих бюджетів; вирішення питань про надання професійним творчим працівникам, молодіжним та дитячим громадським об'єднанням на пільгових умовах у користування приміщень під майстерні, студії та лабораторії, молодіжні центри, молодіжні простори, необхідних для творчої діяльності або реалізації завдань молодіжної політики; організація медичного обслуговування та харчування у закладах освіти, культури, фізкультури і спорту, оздоровчих закладах, які належать територіальним громадам або передані їм; забезпечення в межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти і медичного обслуговування на відповідній території, можливості отримання освіти державною мовою; забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів, залучення роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів; організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку; надання допомоги випускникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів державної або комунальної форми власності у працевлаштуванні [5].

Однак слід констатувати, що повноваження щодо забезпечення належного функціонування системи освіти ОМС були значно розширені в Законі «Про місцеве самоврядування» відносно недавно в 2022 році, з прийняттям Закону України «Про основні засади молодіжної політики» в 2021 році [6], що викликало необхідність уніфікації повноважень у сфері освіти.

Крім цього, повноваження ОМС у сфері освіти визначені профільним (галузевим) законодавством, зокрема:

Законом «Про освіту» [7] в ст. 66 визначено, що до повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти віднесено: несення відповідальності за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності повної загальної середньої освіти та професійної (професійно-технічної) освіти; планування та забезпечення розвитку мережі закладів профільної середньої, професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти, закладів спеціалізованої освіти, спеціальних закладів освіти, науково-методичних та навчально-методичних установ; утворення та забезпечення утримання комунальних закладів післядипломної освіти для потреб підвищення кваліфікації педагогічних працівників; заснування закладів освіти, а також

їх реорганізація та ліквідація; забезпечення рівних умов для розвитку закладів освіти всіх форм власності» [7].

Ст. 78 Закону визначено, що «держава створює умови для забезпечення фінансування здобуття особами освіти в обсязі, необхідному для досягнення результатів навчання, передбачених стандартами освіти, та виконання закладами освіти державної та комунальної форм власності ліцензійних умов; фінансування дошкільної та позашкільної освіти здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством. Держава може сприяти розвитку дошкільної та позашкільної освіти шляхом надання відповідних освітніх субвенцій; фінансування здобуття повної загальної середньої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, у тому числі шляхом надання освітніх субвенцій місцевим бюджетам, коштів місцевого бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством. Порядок розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами визначається згідно з формулою, в основі якої лежить кількість здобувачів освіти, які навчаються на відповідній території, з урахуванням таких факторів: рівень освіти; категорія території, на якій розташований заклад освіти; наявність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами; особливості навчання здобувачів освіти з національних меншин; необхідність підвезення здобувачів освіти до закладу освіти та у зворотньому напрямку; інших факторів» [7].

Законом України «Про повну загальну середню освіту», в ст. 53 визначено, що «органи місцевого самоврядування віднесено до органів управління у сфері загальної середньої освіти, основним завданнями яких є: забезпечення безоплатного здобуття особами повної загальної середньої освіти; прогнозування потреб населення у загальній середній освіті, планування та забезпечення відповідно до компетенції розвитку системи повної загальної середньої освіти та мережі закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечення рівного доступу до повної загальної середньої освіти, прав учасників освітнього процесу, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; забезпечення якості повної загальної середньої освіти» [8]. Більш предметним і таким що має ключове значення є положення ст. 58 цього Закону, де визначено, що «фінансування здобуття повної загальної середньої освіти за рахунок коштів державного бюджету в комунальних закладах освіти здійснюється шляхом надання освітньої субвенції та інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам; освітня субвенція спрямовується на оплату праці педагогічних працівників з нарахуваннями; кошти інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам на загальну середню освіту можуть спрямовуватися на підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення учнів та педагогічних працівників підручниками (посібниками), навчальним обладнанням, засобами навчання та на інші цілі, визначені законодавством» [8].

Також питання фінансування освітньої галузі врегульовано єдиним бюджетним законом України – Бюджетним кодексом України [9], зокрема в ст. 87 зазначено, що «до видатків, що здійснюються з Державного бюджету України належать видатки на: освіту, загальну середню освіту; заклади спеціалізованої освіти: мистецькі, спортивні, військові (військово-морські, військово-спортивні), наукові ліцеї, ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою державної власності згідно

з переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України; вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у закладах вищої освіти державної та приватної власності, вартість освітніх послуг яких встановлюється з урахуванням законодавства про індикативну собівартість) та фахову передвищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців на умовах державного замовлення структурними підрозділами та відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти державної власності, що не мають статусу юридичної особи); післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення); г) заклади позашкільної освіти та заходи з позашкільної роботи з дітьми згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України» [9].

Таким чином, на підставі аналізу Бюджетного кодексу України та Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» можна зробити висновок, що фінансування державних і комунальних закладів загальної середньої освіти здійснюється за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством, наприклад, благодійної допомоги, грантів тощо. З державного бюджету заклади загальної середньої освіти отримують освітню субвенцію на оплату праці з нарахуваннями педагогічним працівникам у частині забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти. Також для закладів загальної середньої освіти з державного бюджету виділяються субвенції на підтримку Нової української школи, організацію інклюзивної освіти, субвенція «Спроможна школа для кращих результатів» для підтримки опорних шкіл – на ремонтні, закупівлю обладнання та автобусів. Натомість утримання педагогічного персоналу (виплата заробітної плати) закладів повної загальної середньої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Особливості фінансування освіти різних рівнів визначаються спеціальними законами: «Про дошкільну освіту» [10], «Про повну загальну середню освіту» [7], «Про фахову передвищу освіту» [11], «Про вищу освіту» [12].

На підзаконному рівні встановлюються формули розподілу освітньої субвенції як між державними та місцевими бюджетами так і між місцевими бюджетами, зокрема відповідності до Постанови КМУ Постанова КМУ від 30 грудня 2022 р. № 1472 «Про деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2013 рік» [13] та Постанови КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1088 «Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами» визначено формулу розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами [14].

Отже, питання належного фінансування, утримання та розвитку закладів освіти є першочерговим завданням ОМС. У зв'язку з цим нижче доцільно розглянути першочергові кроки діяльності територіальних громад щодо удосконалення фінансування діяльності закладів освіти.

Зокрема до таких заходів пропонується віднести:

1. Створення загальнодоступної цілісної інформаційної освітньої системи, що призначена для отримання, обробки та зберігання інформації (відкритих даних у сфері освіти), отриманої від суб'єктів у сфері

освіти. Система дозволить консолідувати, моніторити, аналізувати фінансову й нефінансову інформацію, формувати аналітичні звіти по кожному із процесів.

2. Створення узгоджених та верифікованих реєстрів здобувачів освіти, реєстр педагогічних працівників.

3. Розробити прозору й відкриту процедуру розрахунку та розподілу освітніх субвенцій від МОН до закладів освіти й навпаки. Автоматизована частина такої процедури може стати частиною згаданої вище системи.

4. Розробити орієнтовні нормативи забезпечення здобувачів освіти різних рівнів освіти.

5. Сприяти розвитку приватних закладів освіти та отриманню ними субвенції в частині здобуття учнями загальної середньої освіти й дошкільної освіти.

6. Сприяти зменшенню залучення коштів батьків здобувачів освіти на утримання закладів освіти, їх легалізації – виведенню з тіншового обігу.

7. Сприяти отриманню фінансової автономії закладами освіти.

8. Провести навчання працівників органів управління освітою та керівників закладів освіти щодо розрахунку освітньої субвенції, отримання фінансової автономії закладами освіти.

9. Запровадити дієвий механізм фінансування порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

10. Внести зміни до законодавства, якими зобов'язати керівника закладу освіти формулювати потреби закладу та звертатися до засновника із запитами щодо їх виконання, а засновника – зобов'язати надавати аргументовані відповіді на ці запити із вказанням можливості їх виконання та орієнтовними термінами.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що державна політика у сфері забезпечення органами

місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти це система організаційних, нормативно-правових, наукових, ресурсних, інформаційно-аналітичних та методологічних заходів, спрямованих на забезпечення надання населенню України якісної освіти, здатної на підставі її отримання реалізовувати здобуття знання з метою самореалізації та отримання прибутку шляхом створення ефективної мережі освітніх закладів, належного їх фінансування та надання якісних освітніх послуг за рахунок коштів та ресурсів місцевих бюджетів належним чином, закумульованих та розподілених органами місцевого самоврядування.

Встановлено, що напрямками покращення державної політики у сфері забезпечення органами місцевого самоврядування належного функціонування системи освіти та надання якісних освітніх послуг можуть стати: 1) удосконалення діяльності структурного підрозділу ОМС, який здійснює менеджмент (управління) в системі освіти регіону шляхом покращення комунікації з закладами освіти з урахуванням потреб останніх; 2) покращення умов взаємодії закладів освіти регіону шляхом участі у спільних проєктах формування сучасних освітніх програм та проведення спільних наукових заходів, спрямованих в тому числі на залучення грантових коштів; 3) завершення реформування закладів загальної середньої освіти стосовно їх поділу за рівнями, строками та формами здобуття повної загальної середньої освіти та визначити критерії асигнувань місцевого бюджету на їх утримання та розвиток з урахуванням довгострокових програм фінансування на 3 роки з урахуванням індексу інфляції; 4) розробки та затвердження програм розвитку закладів професійного навчання закладів фахової передвищої освіти, зокрема профільних коледжів з підготовки фахівців, які потребує регіон та ОМС.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі: колективна монографія / за загальною редакцією В. П. Кравця. Г. М. Мешко. Тернопіль : ТИПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 310 с.
2. Управління загальноосвітніми навчальними закладами як активними системами: моделі та механізми : монографія / Л. Калініна, В. Мелешко, І. Осадчий, Л. Парашенко, М. Топузов / За наук. ред. Л. Калініної. К.: Педагогічна думка, 2018. 224 с.
3. Забезпечення якості вищої освіти: практика оцінювання та напрями вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти: монографія / (Мороз С.А., Бука І.С., Бука С.А., Мороз В.М.) за ред. В.М. Мороза. Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2022. 454 с.
4. Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
6. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 28. Ст. 233.
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст.380.
8. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 6 січня 2020 року № 463-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.
9. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст.572.
10. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст.259.
11. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 30. Ст. 119.
12. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст.2004.
13. Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік: Постанова КМУ від 30 грудня 2022 р. № 1472. *Офіційний вісник України офіційне видання* від 18.01. 2023. № 4. Стор. 203. Ст. 314.

14. Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1088. *Офіційний вісник України офіційне видання* від 23.01.2018. № 7. Стор. 35. Ст. 270.

References

1. Aktualni problemy upravlinnia zakladamy osvity v konteksti stratehii modernizatsii osvitnoi haluzi: kolektyvna monohrafiia (2020). [Actual problems of management of educational institutions in the context of the strategy of modernization of the educational sector: *collective monograph*] / za zahalnoiu redaktsiieiu V. P. Kravtsia. H. M. Meshko. Ternopil : TYPU im. V. Hnatiuka, 310 s. [in Ukrainian].
2. Upravlinnia zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy yak aktyvnymy systemamy: modeli ta mekhanizmy : monohrafiia (2018). [Management of state-of-the-art educational institutions as active systems: models and mechanisms: *monograph*] / L. Kalinina, V. Meleshko, I. Osadchyi, L. Parashchenko, M. Topuzov / Za nauk. red. L. Kalininoi. K.: Pedagogichna dumka, 224 s. [in Ukrainian].
3. Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: praktyka otsiniuvannia ta napriamy vdoskonalennia derzhavnoi polityky u sferi vyshchoi osvity: monohrafiia (2020) [Quality assurance of higher education: the practice of otsiniuvannia and directions for improvement of state policy in the field of higher education: *monograph*] / (Moroz S.A., Buka I.S., Buka S.A., Moroz V.M.) za red. V.M. Moroza. Lviv: Vydavnytstvo PP «Novyi Svit-2000». 454 s. [in Ukrainian].
4. Postupna, O.V. (2021). Publichne upravlinnia rehionalnymy osvitnimy systemamy v Ukraini : monohrafiia [Public management of regional educational systems in Ukraine: monograph]. Kharkiv : TOV «Oberih», 400 s. [in Ukrainian].
5. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini (1997) [About local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 24. St. 170. [in Ukrainian].
6. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky (2021) [About the main principles of youth policy]: Zakon Ukrainy vid 27 kvitnia 2021 roku № 1414-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 28. St.233. [in Ukrainian].
7. Pro osvitu (2017) [About education]: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 38-39. St.380. [in Ukrainian].
8. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu (2020) [About complete general secondary education]: Zakon Ukrainy vid 6 sichnia 2020 roku № 463-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 31. St.226. [in Ukrainian].
9. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku № 2456-VI (2010) [Biudzhetni kodeks Ukrainy]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 50-51. St.572. [in Ukrainian].
10. Pro doshkilnu osvitu (2001) [About preschool education]: Zakon Ukraїny vid 11 lypnia 2001 roku № 2628-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 49. St.259. [in Ukrainian].
11. Pro fakhovu predvyshchu osvitu (2019) [About professional preliminary education]: Zakon Ukrainy vid 6 chervnia 2019 roku № 2745-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 30. St.119. [in Ukrainian].
12. Pro vyshchu osvitu (2014) [About higher education]: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 37-38. St.2004. [in Ukrainian].
13. Deiaki pytannia rozpodilu obsiahu osvitnoi subventsii na 2023 rik (2023) [Some issues of distribution of the amount of educational subvention for 2023]: Postanova KMU vid 30 hrudnia 2022 r. № 1472. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy ofitsiine vydannia* vid 18.01.№ 4. Stor. 203. St. 314. [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia formuly rozpodilu osvitnoi subventsii mizh mistsevymy biudzhetamy (2018) [About the approval of the formula for the distribution of the educational subsidy between the municipal budgets]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 r. № 1088. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy ofitsiine vydannia* vid 23.01.2018. № 7. Stor. 35. St. 270. [in Ukrainian].

Basko Andrii,

PhD in Law, Postdoctoral Student

(Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9858-257X>

IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION BY LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

The article clarifies the concept and essence of state policy in the field of ensuring the proper functioning of education by local self-government bodies; an analysis of the legal basis for ensuring the proper functioning of the education system and educational institutions by local self-government bodies was carried out, their defects were identified and directions for improvement were proposed.

As a result of the study, it was established that the state policy in the field of ensuring the proper functioning of the education system by local self-government bodies is a system of organizational, regulatory, scientific, resource, information-analytical and methodological measures aimed at ensuring the provision of quality education to the population of Ukraine, capable on the basis of its acquisition, to realize the acquisition of knowledge for the purpose of self-realization and profit-making through the creation of an effective network of educational institutions, their proper financing and the provision of quality educational services at the expense of funds and resources of local budgets properly accumulated and distributed by local self-government bodies.

It was established that the directions for improving the state policy in the area of ensuring the proper functioning of the education system by local self-government bodies and the provision of quality educational services can be: 1) improvement

of the activities of the structural unit of the local government that carries out management (management) in the education system of the region by improving communication with educational institutions, taking into account the needs of the latter; 2) improving the conditions of interaction of educational institutions of the region by participating in joint projects of forming modern educational programs and holding joint scientific events aimed, among other things, at attracting grant funds; 3) completion of the reform of general secondary education institutions regarding their division by levels, terms and forms of obtaining full general secondary education and determining the criteria for local budget allocations for their maintenance and development, taking into account long-term funding programs for 3 years, taking into account the inflation index; 4) development and approval of programs for the development of vocational training institutions, institutions of vocational training before higher education, in particular specialized colleges for training specialists needed by the region and local self-government bodies.

Key words: *education, educational institutions, state policy in the field of proper functioning of the education system, local self-government bodies, powers in the field of proper functioning of the education system.*

Надіслано до редколегії 03.06.2024

УДК 342.9

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-9-13

Червінчук Андрій Васильович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>



Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>



ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ СТАТУСУ ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню правової визначеності статусу окремих учасників дорожнього руху, зокрема, осіб, які керують легким персональним електричним транспортним засобом, за чинним законодавством України та проектами законодавчих актів, що мають регулювати суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Проаналізовано законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів щодо деяких аспектів підвищення безпеки учасників дорожнього руху» № 10441 від 29 січня 2024 року, яким визначається правовий статус осіб, які керують легким персональним транспортним засобом, а саме закріплюються права та обов'язки учасників дорожнього руху, а також вирішено питання щодо можливості притягнення зазначених осіб до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення дорожнього руху. На основі проведеного аналізу проекту Закону та чинного законодавства України у сфері безпеки дорожнього руху, надано пропозиції щодо змісту правового статусу осіб, які керують персональним електричним транспортним засобом.

Ключові слова: правовий статус, учасник дорожнього руху, легкий персональний електричний транспортний засіб, адміністративна відповідальність.

Постановка проблеми. В останні роки на дорогах нашої держави ще частіше можна побачити відносно новий для нашої держави вид транспорту – легкий персональний електричний транспортний засіб. Здебільшого його популярність пояснюється маневреністю і зручністю у користуванні, економією пересування, сприяє здоровому способу життя та можливістю позитивно вплинути на стан екології шляхом суттєвого зменшення трафіку у великих містах. Проте, не зважаючи на розповсюдженість та чималий попит на персональні електричні транспортні засоби з боку різних верств населення нашої держави, щоденну участь у дорожньому русі таких видів транспортних засобів, досі в законодавстві України не знайшло свого юридичного визначення та закріплення правового статусу користувачів персональними електричними транспорт-

ними засобами, що унеможливає застосування до них законодавства України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Тому, питання правової визначеності статусу користувачів персональними електричними транспортними засобами як потенційних учасників дорожнього руху на сьогодні залишається вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання правової визначеності статусу учасників дорожнього руху займалися такі українські вчені-адміністративісти, як С. М. Гусаров, О. В. Кузьменко, О. Ю. Салманова, Х. П. Ярмакі. У свою чергу, Ю. Ю. Атаманенко [1] та С. В. Панова [2] приділяли увагу дослідженню питання щодо керування персональними електричними транспортними засобами, проте здебільшого наукові доробки зазначених науков-

ців стосувались міжнародного досвіду правового регулювання персонального електротранспорту, а також аналізу та вивченню технічної характеристики його різновидів. Слід зазначити, що питанню правової визначеності статусу осіб, які керують персональним електротранспортом в сучасному законодавстві України та їх місцю у дорожньому русі приділена увага не була, а тому це питання наразі є актуальним та потребує всебічного дослідження та аналізу.

Формування цілей статті: дослідити питання правової визначеності окремих учасників дорожнього руху в сучасному законодавстві України, напрацювати пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2023 року Верховною Радою України був прийнятий Закон № 2956-IX «Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів», яким було закріплено поняття легкого персонального електричного транспортного засобу (колісний транспортний засіб, який оснащений та приводиться в рух виключно електричними тяговими двигунами (одним чи декількома) із потужністю у діапазоні до 1000 Вт, системою акумуляування електричної енергії (акумуляторною батареєю), яка здатна заряджатися шляхом підключення до зовнішнього джерела електричної енергії, з одним, двома, трьома або чотирма колесами, який має максимальну конструктивну швидкість у діапазоні до 25 км/год) [3]. Нові поняття, закріплені вищезазначеним Законом також були розміщені у ст. 1 «Визначення основних термінів» Закону України «Про автомобільний транспорт» [4].

Незважаючи на те, що законодавцем закріплено поняття транспортних засобів, що приводяться в дію електричними тяговими двигунами (у тому числі, поняття легкого персонального електричного транспортного засобу), законодавчий статус осіб, які керують такими транспортними засобами наразі не визначений, а тому є невирішеними питання щодо наявних прав та обов'язків таких осіб у сфері дорожнього руху та притягнення їх до відповідальності за вчинення правопорушень у сфері безпеки на транспорті. Законодавець намагався вирішити цю проблему шляхом надання відповідних пропозицій до законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері забезпечення дорожнього руху, шляхом надання проекту Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів щодо деяких аспектів підвищення безпеки учасників дорожнього руху, зареєстрованому під номером 10441 від 29 січня 2024 року [5].

Відповідно до зазначеного законопроекту, запропоновано внесення змін до Закону України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року № 3353-XII [6]. Зокрема, запропоновано внести зміни до ст. 14 «Учасники дорожнього руху» в частині доповнення переліку учасників дорожнього руху новою категорією – особами, які керують легкими персональними транспортними засобами. Також запропоновано доповнити Закон України «Про дорожній рух» новою статтею 19-2, яка закріплює основні права і обов'язки осіб, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами, такого змісту: «Право керування легкими персональ-

ними електричними транспортними засобами, які використовують для руху проїзної частини доріг, вулиць чи узбіч, мають особи, які досягли 14-річного віку. Особи, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами, мають право їздити по спеціальних велосипедних доріжках, а в разі їх відсутності – по краю проїзної частини дороги, вулиці, узбіччю, тротуару. Особи, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами, зобов'язані: використовувати технічно справні та належним чином обладнані транспортні засоби; рухатися зі швидкістю, яка не перевищує 20 км/год; не відволікатись від керування транспортними засобами; не перевозити вантажі, що заважають керуванню; не перевозити пасажирів (за виключенням спеціальних транспортних засобів, що первинно призначені виробником для перевезення водія та пасажирів одночасно); не допускати випадків керування у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Легкі персональні електричні транспортні засоби повинні бути обладнані світловідбивними пристроями, а під час руху в темний час доби – зовнішніми світловими приладами. Заборонено керувати легкими персональними електричними транспортними засобами особам, які не досягли 7-річного віку» [5].

Щодо запропонованих змін до ст. 14 Закону України «Про дорожній рух», слід зазначити, що згідно з назвою запропонованого законодавцем законопроекту № 10441, він (законопроект) спрямований на підвищення безпеки усіх учасників дорожнього руху, а не лише осіб, що керують легким персональним електротранспортом, його норми повинні вдосконалювати правове становище й інших учасників руху. Так, Закон України «Про дорожній рух» та Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України [7] встановлюють права та обов'язки для осіб, які керують гужовим транспортом, визначаючи їх невід'ємною частиною дорожнього руху. Кодекс України про адміністративні правопорушення, а саме ст. 127 встановлює адміністративну відповідальність за порушення особами, які керують гужовим транспортом Правил дорожнього руху [8]. Разом з тим, ст. 14 Закону України «Про дорожній рух» не відносить таких осіб до категорії учасників дорожнього руху. У зв'язку із цим, задля усунення протиріч та правових прогалин щодо визначення та охоплення певних осіб, які мають законодавчо закріплені права та обов'язки у сфері дорожнього руху, категорією учасників дорожнього руху, слід на законодавчому рівні визнати осіб, що керують гужовим транспортом, учасниками дорожнього руху та внести відповідні зміни до ст. 14 Закону України «Про дорожній рух», зокрема, *«до учасників дорожнього руху належать водії та пасажири транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин та особи, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами».*

Що стосується запропонованої нової ст. 19-2 Закону України «Про дорожній рух», то відповідно до положень та вимог нормативно-правових актів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зокрема, того ж самого Закону України «Про дорожній рух» та Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України, встановлення 14-річного віку задля можливості керування легкими персональними електричними транспортними засобами є цілком обґрунтованим.

Разом з тим, враховуючи положення та вимоги чинних Правил дорожнього руху, вважаємо за необхідне внести такі зміни до тексту запропонованої законопроектом статті 19-2: 1) відповідно до п. 11.13 Правил дорожнього руху слід виключити можливість керування легкими персональними електричними транспортними засобами (за відсутності велосипедних доріжок) тротуарами, адже рух транспортних засобів по тротуарах забороняється [7]; 2) зі словосполучення «спеціальних велосипедних доріжка» слід прибрати слово «спеціальних», адже законодавчо закріпленим є термін «велосипедна доріжка». Згідно з п. 1.10 Правил дорожнього руху велосипедна доріжка – доріжка з покриттям поза межами проїзної частини вулиці та/або дороги, розташована окремо чи суміжно з тротуаром або пішохідною доріжкою, що призначена для руху на велосипедах [7].

У зв'язку із тим, що Законом України «Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів» [3] під поняттям легкого персонального електричного транспортного засобу розуміється конкретно той оснащений та приведений в рух електричними тяговими двигунами колісний транспортний засіб, який має максимальну конструктивну швидкість у діапазоні до 25 кілометрів на годину. Тож, максимально допустиму швидкість руху легкого персонального електричного транспортного засобу, зазначену запропонованим проектом Закону № 10441 у нововведеній статті 19-2 Закону України «Про дорожній рух» доцільно встановити у розмірі 25 км/год, а не 20 км/год.

Обов'язок «не перевозити пасажирів (за виключенням спеціальних транспортних засобів, що первинно призначені виробником для перевезення водія та пасажирів одночасно)» вважаємо за необхідне викласти в іншій редакції задля уникнення правових суперечностей, адже є незрозумілим, що саме підпадає під категорію спеціального транспортного засобу і чи можна вважати легкий персональний електричний транспортний засіб спеціальним, адже мова в цій статті йде саме про легкий персональний транспортний засіб. Крім того, особа, яка керує легким персональним транспортним засобом не може вважатись водієм, адже відповідно до п. 1.10 Правил дорожнього руху водієм є особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [7].

У зв'язку із цим, пропонуємо вищезазначений обов'язок для осіб, які керують легким персональним транспортним засобом викласти у такій редакції: «не перевозити пасажирів (крім випадків, коли місце для пасажирів передбачене заводом-виробником)». Також, враховуючи законодавчо закріплену можливість осіб, які не досягли 14-річного віку користуватись велосипедними доріжками для руху на велосипедах, є доцільним дозволити також особам, які не досягли 14-ти років, але є старшими за 7-м років керувати легкими персональними електричними транспортними засобами по велосипедним доріжкам. Враховуючи технічні характеристики транспортного засобу, задля забезпечення безпеки усіх категорій учасників дорожнього

руху, можливість користування легкими персональними електричними транспортними засобами дітьми до 7-ми років має бути виключена.

Зважаючи, що запропонованим законопроектом передбачається рух легких персональних транспортних засобів по велосипедним доріжкам, велосипедним смугам, а також краєм проїзної частини вулиць та доріг, ці учасники дорожнього руху повинні дотримуватися правил, що стосуються велосипедистів, зокрема під час початку руху, зміні його напрямку, проїзду перехрестя тощо. Також, у зв'язку із тим, що проектом пропонується зобов'язати осіб, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами використовувати технічно справні та належним чином обладнані транспортні засоби, запровадження норми щодо обладнання цих транспортних засобів світлодіодними пристроями та зовнішніми світловими приладами є недоцільним, адже вимоги до технічного стану та обладнання легких персональних електричних транспортних засобів має бути врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами. В цих актах мають бути зазначені вимоги не лише щодо світлодіодних пристроїв та зовнішніх світлових приладів, а й інших систем та механізмів, як то гальма, рульове керування тощо, які мають не менш важливе значення для безпеки руху. Враховуючи усе вищезазначене, нова ст. 19-2 «Основні права і обов'язки осіб, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами» Закону України «Про дорожній рух» має виглядати таким чином: *«керувати легкими персональними електричними транспортними засобами по дорозі дозволяється особам, які досягли 14-річного віку. Особи, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами, мають право: рухатися по велосипедних доріжках, велосипедних смугах, а в разі їх відсутності – по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю. Особи, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами, зобов'язані: використовувати технічно справні та належним чином обладнані транспортні засоби; рухатися зі швидкістю, яка не перевищує 25 км/год; не відволікатись від керування транспортними засобами; не перевозити вантажі, що заважають керуванню; не перевозити пасажирів (крім випадків, коли місце для пасажирів передбачене заводом-виробником); під час руху перебувати у застібнутому захисному шоломі; не допускати випадків керування у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; під час руху по велосипедних доріжках, велосипедних смугах, або по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю дотримуватися вимог, що стосуються велосипедистів та не суперечать вимогам цієї статті. Дозволяється керувати легкими персональними транспортними засобами особам, які досягли 7-річного віку виключно по велосипедних доріжках».*

Щодо відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, то порушення правил дорожнього руху особами, які керують легкими персональними електричними транспортними засобами вважаємо за необхідним погодитись із пропозиціями проекту Закону № 10441 щодо необхідності охоплення таких діянь ч. 2 ст. 127 КУпАП з накладенням відповідно стягнення у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Висновки. Правова визначеність статусу окремих категорій учасників дорожнього руху, зокрема, тих, хто

керує легким персональним електричним транспортним засобом, визначення на законодавчому рівні їх прав, обов'язків та встановлення відповідальності за правопорушення на транспорті, є необхідною передумовою врегулювання суспільних відносин у сфері забезпечення

безпеки дорожнього руху, що, у свою чергу, матиме позитивний вплив на зменшення дорожньо-транспортного травматизму серед усіх учасників дорожнього руху та приведення стану транспортної безпеки нашої держави до рівня провідних європейських країн.

Список використаних джерел

1. Червінчук А. В., Атаманенко Ю. Ю. Легітимізація персонального легкого електротранспорту в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 01 лип. 2022 р. Кропивницький, 2022. С. 370–374.
2. Панова С. В. Міжнародний досвід правового регулювання персонального легкого електротранспорту. *Електронне видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Ужгород, 2023. № 1. С. 474–478. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.82>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/84.pdf>.
3. Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрзарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів : Закон України від 24.02.2023 р. № 2956-IX. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-20#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
4. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів щодо деяких аспектів підвищення безпеки учасників дорожнього руху : проект Закону України від 29.01.2024 р. № 10441. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43597> (дата звернення: 30.05.2024).
6. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
7. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. Дата оновлення: 04.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

References

1. Chervinchuk A.V., & Atamanenko Yu.Yu. (2022). Legitimization of personal light electric transport in Ukraine in the legal regime of martial law [Legitimization of personal light electric transport in Ukraine under the legal regime of martial law]. Proceedings from Conference. *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku v umovakh voiennoho stanu» – All-Ukrainian scientific and practical conference «Ensuring public safety and order under martial law»*. (pp. 370–374). Kropyvnytskyi : DSUIA [in Ukrainian].
2. Panova, S.V. (2023). Mizhnarodnyi dosvid pravovoho rehuliuвання personalnoho lehkoho elektrotransportu [International experience of legal regulation of personal light electric transport]. *Elektronne vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo» – Electronic publication «Analytical and comparative jurisprudence»*, 1, 474–478. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.82>. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/84.pdf> [in Ukrainian].
3. Pro deiakyy pytannia vykorystannia transportnykh zasobiv, osnashchenykh elektrychnymy dvyhunamy, ta vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo podolannia palyvnoi zalezhnosti i rozvytku elektroziaradnoi infrastruktury ta elektrychnykh transportnykh zasobiv [On some issues of the use of vehicles equipped with electric engines and amendments to some laws of Ukraine regarding overcoming fuel dependence and the development of electric charging infrastructure and electric vehicles] : Zakon Ukrainy vid 24.02.2023 r. № 2956- IX. (2023). Data onovlennia: 27.07.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-20#Text> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
4. Pro avtomobilnyi transport [About road transport] : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2344-III. (2001). Data onovlennia: 01.01.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta inshykh zakonodavchykh aktiv shchodo deiakyykh aspektiv pidvyshchennia bezpeky uchasnykiv dorozhnoho rukhu [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and Other Legislative Acts Regarding Some Aspects of Improving the Safety of Road Traffic Participants] : proiekt Zakonu Ukrainy vid 29.01.2024 r. № 10441. (2024). Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43597> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
6. Pro dorozhnii rukh [About traffic] : Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 r. № 3353-XII. (1993). Data onovlennia: 01.01.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
7. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [About Traffic Rules] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 r. № 1306. (2001). Data onovlennia: 04.05.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].
8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X. (1984). Data onovlennia: 19.05.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 30.05.2024) [in Ukrainian].

Chervinchuk Andrii,

Candidate of Law Sciences, Senior Researcher
(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Pylypenko Yevheniia,

Candidate of Law Sciences, Senior Researcher
(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

**LEGAL DETERMINATION OF THE STATUS OF INDIVIDUAL ROAD PARTICIPANTS
IN THE MODERN LEGISLATION OF UKRAINE**

The article is devoted to the study of the legal certainty of the status of individual road users, in particular, persons who drive a light personal electric vehicle under the legislation of Ukraine. The draft law "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and Other Legislative Acts Regarding Some Aspects of Improving the Safety of Road Users" No. 10441 dated January 29, 2024, which amends Art. 14 of the Law of Ukraine "On Road Traffic" in terms of coverage of persons who drive a light personal electric vehicle as a separate new category of road users; a new article is introduced according to its content. 19-2, which enshrines at the legislative level the basic rights and obligations of persons who drive light personal electric vehicles. Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses in terms of establishing administrative responsibility for violating traffic rules on electric personal transport are also proposed. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine in the field of ensuring road traffic safety, suggestions have been made regarding the improvement of draft legal norms regulating the establishment of rights and obligations, as well as the responsibility of persons on personal electric transport. It is proposed to determine at the legislative level the possibility of driving light personal electric vehicles for persons who have reached the age of 14. Such persons should have the right to move on bicycle paths, bicycle lanes, and in their absence – on the edge of the carriageway of the road, street or on the side of the road, and the following should be distinguished from the duties: use technically sound and properly equipped vehicles; move at a speed that does not exceed 25 km/h; not to be distracted from driving vehicles; not to transport cargo that interferes with driving; not to carry passengers (except when a place for a passenger is provided by the manufacturer); wear a fastened safety helmet while driving; to prevent cases of driving under the influence of alcohol, drugs or other intoxication or under the influence of drugs that reduce attention and reaction speed; while driving on bicycle paths, bicycle lanes, or on the edge of the carriageway of the road, street or roadside.

Key words: legal status, road user, light personal electric vehicle, administrative responsibility.

Надіслано до редколегії 10.06.2024

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ



УДК 656.13.015.4:355.1/303.724
DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-14-20

Веселов Микола Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>



Марценишин Юрій Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший заступник
Голови Державної служби України з безпеки на транспорті
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>



Приходько Аліна Олександрівна,

студентка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7861-5058>

АНАЛІЗ СТАНУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ АВАРІЙНОСТІ ЗА УЧАСТЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

У статті представлено результати статистично-правового аналізу дорожньо-транспортних пригод за участю військовослужбовців в Україні, а також визначено основні причини, що детермінують це негативне явище. Дослідження розширює теоретичне та практичне уявлення про стан та характеристики дорожньо-транспортної аварійності за участю військовослужбовців в умовах війни. Встановлено різке зростання адміністративних та кримінальних правопорушень з боку військових у сфері безпеки дорожнього руху або експлуатації військової техніки та транспорту.

Ключові слова: аварійність, дорожньо-транспортна пригода, безпека дорожнього руху, військовослужбовець, деліктологічний та кримінологічний аналіз, детермінанти, запобігання правопорушень.

Постановка проблеми. За період з кінця 2012 року до кінця 2023 року чисельність Збройних сил України (далі – ЗСУ) зросла з 184 до 850 тис. осіб [17]. Науковці небезпідставно вбачають наявність причинно-наслідкового зв'язку між різким збільшенням кількості військовослужбовців (через проведення у країні загальної мобілізації) та динамікою правопорушень (у бік зростання) з боку зазначеної категорії осіб [3, с. 61]. Своєю чергою дорожньо-транспортну аварійність сміливо можна вважати однією із загроз державній безпеці «невоєнного характеру» для будь-якої країни. Навіть у воєнні часи ці чинники залишаються причиною багатьох випадків загибелі та травмування громадян.

За даними Національної поліції в Україні, за 2022 рік сталося 18 628 дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), у результаті яких 2791 людина загинула, а 23145 – було травмовано [11]. У 2023 році ця «статистика» лише погіршилася: 23642 ДТП (+26,9%) – 3053 особи загинуло (+9,4%) – 29502 особи травмовано (+27,5%) [12]. Одним з проблемних питань, яке, на нашу думку, серед іншого впливає на загальний стан безпеки дорожнього руху (далі – БДР), є транспортна дисципліна військовослужбовців. На жаль, доводиться констатувати значне зростання кількості та тяжкості наслідків автопригод за участю військовослужбовців в Україні за два повні роки повномасштабної війни.

Напрацювання адекватних заходів реагування, зокрема запобігання аварійності за участю даної категорії учасників дорожнього руху, потребує визначення детермінант та прогнозування можливих тенденцій цього негативного явища на підставі детального наукового аналізу ДТП, оцінки тяжкості їх наслідків [6, с. 221]. На фоні окресленого, статистично-правовий аналіз ДТП та інших правопорушень у сфері БДР за участю чи з боку військовослужбовців набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені активно досліджували різні аспекти БДР, серед сучасних робіт можна звернути увагу на публікації: В. Голіни [4], В. Батиргарєєвої [1], А. Калініної та С. Шрамка [6], С. Панової [10], Т. Вайди [2], О. Новікова [9]. Водночас поглиблений аналіз та вивчення ДТП за участю військовослужбовців за воєнний період не проводився, попри те, що умови війни внесли суттєві корективи у динаміку та характеристики цього явища порівняно з довоєнним часом. Наведене дає підстави розглядати дорожньо-транспортну аварійність за участю військовослужбовців як одну зі складових проблем аварійності в цілому і, як стратегічне завдання для наукових розвідок у цьому напрямку з метою подальшого напрацювання практичних заходів покращення стану транспортної дисципліни даної категорії учасників дорожнього руху [13, с. 517].

Формування цілей статті. З урахуванням наведеного, *метою цієї статті* є статистично-правовий аналіз ДТП за участю військовослужбовців (на підставі опрацювання різноманітних облікових даних) за період повномасштабної війни в Україні, а також визначення основних причин, що детермінують це негативне явище. Попередній аналіз наявних досліджень у сфері БДР дозволяє зробити припущення (висунути гіпотезу), що однією з основних детермінант дорожньо-транспортної аварійності є людський фактор, а саме – різноманітні порушення ПДР з боку учасників дорожнього руху. Ця наукова розвідка включає виявлення закономірностей та встановлення впливу порушень у сфері БДР на стан та характер дорожньо-транспортної аварійності за

участю військовослужбовців. Тож, досягнення заявленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань: визначення кількісних та якісних характеристик ДТП за участю військовослужбовців; аналіз адміністративних та кримінальних правопорушень у сфері БДР, скоєних військовослужбовцями.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося, триваюча війна викликала чималі соціальні зміни, які стали прямими чи опосередкованими детермінантами інших негативних явищ у різних сферах життєдіяльності країни. Ці обставини не могли не вплинути на поведінку учасників дорожнього руху. Зокрема на вулично-дорожній мережі загального користування вразі збільшилася кількість військової техніки, інших військових транспортних засобів (далі – ТЗ), умовно кажучи «цивільного» транспорту, яким керують військовослужбовці.

За даними Національної поліції, протягом 2022 та 2023 років, загальна кількість ДТП за участю військовослужбовців становила понад 7,5 тис. випадків, помітно зросла і кількість жертв від ДТП з постраждалими [8]. Наведена статистика включає сукупну кількість тих автопригод, які сталися як через вину військовослужбовців, так і випадки, у яких військові стали жертвами порушень ПДР з вини інших учасників дорожнього руху. При цьому цифри загиблих та травмованих включають сумарно військових та цивільних осіб, які постраждали у таких ДТП.

Лише на території Дніпропетровщини протягом двох років війни сталося 434 автопригоди (майже 6% від загальної кількості таких ДТП), з них 145 (33,4%) – це ДТП з постраждалими, у яких загинуло 23 особи, та ще 145 – було травмовано. Близько половини від усіх постраждалих становлять водії ТЗ (49% – 2022 р. та 55% – 2023 р.). Значну частину постраждалих у таких ДТП становлять військовослужбовці – 42% (2022 р.), при цьому за другий рік війни їх кількість зросла на 25% – до 67% (2023 р.). Як свідчить наведена статистика, наші військові гинуть чи отримують травми не лише у наслідок бойових дій, а й під час ДТП, зокрема глибоко у тилу.

На підставі опрацювання відомостей з карток ДТП було встановлено, що у 2022 році серед травм, отриманих військовими у таких автопригодах переважала легка форма (за попереднім діагнозом) – 62%, втім у 2023 році ситуація помітно погіршується і тяжкі травми становили вже майже половину (47,6%) від випадків травмування. Найбільша кількість ДТП за участю військовослужбовців відбувалася у населених пунктах, причому у містах з населенням понад 100 тис. мешканців.

Поширеними видами автопригод за участю військовослужбовців у 2022 та 2023 роках стали: зіткнення (50%), наїзд на перешкоду (18%), наїзд на транспортний засіб, що стоїть (17%), наїзд на пішохода (12%), перекидання ($\approx 2\%$), наїзд на велосипедиста ($< 1\%$).

Причини ДТП за участю військовослужбовців та їх розподіл за відсотками наведені у таблиці 1.

Майже за кожною причиною ДТП доводиться констатувати занадто високий коефіцієнт зростання за два проаналізовані роки війни. Як впливає з проаналізованих даних у більшості ситуацій детермінантами виникнення аварійної ситуації і, як наслідок, скоєння ДТП ставили декілька порушень ПДР у сукупності. Наведена статистика вказує, що першопричинами вчинення «аварійного» порушення/порушень ПДР у багатьох випадках ставало перебування водія (а у деяких випадках і пішохода) у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а також відсутність у «керманів»

Причини ДТП за участю військовослужбовців (Дніпропетровська область)

Причини	Кількість порушень, які стали причиною ДТП		Темпи зростання
	2022	2023	
перевищення безпечної швидкості	33	63	+91%
порушення правил маневрування	27	56	+107%
порушення правил проїзду перехрестя	14	27	+93%
недотримання дистанції	14	75	+436%
порушення правил обгону	2	14	+600%
керування транспортним засобом у стані сп'яніння	18	84	+366%
виїзд на смугу зустрічного руху	1	14	+1300%
перехід пішоходів у невстановленому місці	1	1	0%
інші порушення	9	1	-89%

Джерело: результати авторського аналізу карток обліку ДТП (додатки до листа Управління патрульної поліції, 2024)

необхідного права та навичок керування ТЗ чи відповідної категорії.

Протягом 2022 року через ймовірну провину військових сталося 70% усіх ДТП за участю зазначеної категорії осіб, у тому числі 66% – ДТП з постраждалими. Протягом 2023 року це співвідношення дорівнювало 75% та 65% відповідно (рис. 1).

Для більшої об'єктивності необхідно уточнити, що наведений показник є лише умовним, оскільки інформація нами була отримана з первинних карток обліку ДТП, де причини автопригоди та винуватість визначається, виходячи з наявних даних, і може вважатися лише більш-менш ймовірною (остаточно винуватість особи як у межах кримінального, так і у межах адміністративно-деліктного провадження встановлюється судом). У цілому за два роки війни темпи зростання кількості ДТП через порушення ПДР військовослужбовцями становить: загальний – 120%, ДТП з постраждалими – 71,4%

Згідно з обліковими даними, у 2022 році за результатами проведених оглядів на стан сп'яніння учасників ДТП було виявлено 18 фактів керування військовослужбовцями ТЗ у стані алкогольного сп'яніння. При цьому у 16,6% таких випадків військові керували службовим транспортом ЗСУ. За результатами порівняння двох воєнних років темпи зростання таких ситуацій становить +255,5%. Тобто у 2023 році було констатовано вже 64 факти ДТП, скоєних військовослужбовцями, які керували ТЗ у стані сп'яніння. Майже всі вони (95%) трапилися під час керування цими особами власним «цивільним» транспортом. Певна кількість ДТП була

скоєна військовослужбовцями, які керували ТЗ без відповідного права керування (чи необхідної категорії). Викликає стурбованість той факт, що за останній рік збільшився відсоток ситуацій, коли військовослужбовці, які скоїли ДТП керували без відповідного права керування саме службовим транспортом – з 1% до 3% (Лист УПП в Дніпропетровській області, 2024).

Слід підкреслити, що час від часу у зарубіжних виданнях з'являються дослідження, які хоча й не завжди прямо, але вказують на наявність кореляції між порушенням ПДР й ДТП. Серед українських вчених на подібний детермінізм (між облікованими ДТП та адміністративними чи кримінальними правопорушеннями у цій сфері) звертав увагу О. Новіков. Він наголошує, що найбільш щільні кореляційні зв'язки простежуються між однорідними адміністративними та кримінальними правопорушеннями, тобто правопорушеннями об'єкти досягання яких співпадають або майже співпадають [9, с. 58–59].

Застосування стягнень за порушення ПДР є одним з ключових компонентів управління БДР, поширений у всьому світі. Такий превентивний захід повинен ставити за мету заохотити людей до безпечного використання дорожньої мережі та дотримання вимог законодавства [5, с. 4–5]. Одні й ті ж самі з об'єктивної сторони дій – порушення у сфері БДР можуть призвести до різних негативних наслідків, що буде обумовлювати їх юридичну оцінку та відповідну правову реакцію (адміністративне стягнення чи кримінальне покарання). Аналіз цих даних допомагає надати характеристику кількісним та якісним процесам, які пов'язані (є передумовою

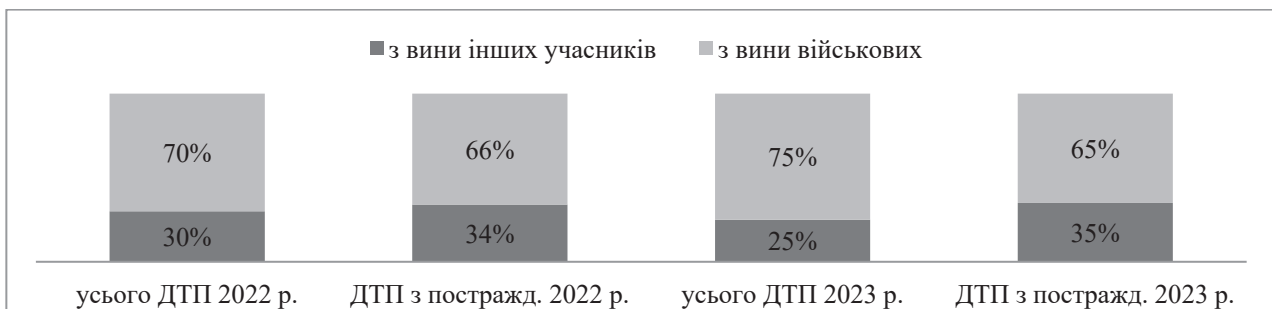


Рис. 1. Відсоток ДТП за участю військовослужбовців, скоєних через їх вірогідну провину (Дніпропетровська область)

Джерело: результати авторського аналізу карток обліку ДТП

чи наслідком) з дорожньо-транспортною аварійністю за участю військовослужбовців.

Характерно, що протягом 2022 року на військовослужбовців за правопорушення у сфері БДР було складено 3729 адміністративних матеріалів. При цьому це були порушення, передбачені статтями 124, 126 та 130 КУпАП. Ситуація суттєво змінилася у 2023 році (рис. 2).

Доводиться констатувати суттєве зростання керування ТЗ у стані сп'яніння (+1145%), скоєння ДТП «без постраждалих» (+1554%), залишення місця ДТП (+1460%), керування ТЗ без відповідного права чи реєстраційних документів на ТЗ (+3575%) [7]. Для більшої об'єктивності необхідно зазначити, що зростання правопорушень у сфері БДР має місце на фоні загального збільшення адміністративних проступків серед військовослужбовців по Україні за період повномасштабної війни (рис. 3).

Деякі вчені (наприклад, В. Батиргареева, О. Новіков) слушно відносять адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху до спеціальних фонових явищ щодо кримінальних правопорушень у цій сфері [1, с. 22; 9, с. 58].

Тож, здійснюючи аналіз ДТП за участю військовослужбовців не можна обмежуватися лише вивченням адміністративно-деліктної практики та статистики. Тільки у сукупності з дослідженням даних за результатами кримінальних проваджень, які пов'язані з ДТП картина характеристик дорожньо-транспортної аварійності за участю військовослужбовців буде повною.

Темпи зростання кількості облікованих кримінальних проваджень, пов'язаних з порушенням правил водіння або експлуатації військової техніки та транспорту (ст. 415 КК України) за період повномасштабної війни сягнули +548,5%. На жаль з форми Єдиного звіту про кримінальні правопорушення не можна так само встановити абсолютну кількість облікованих кри-

мінальних правопорушень за ст. 286 КК України, вчинених саме військовослужбовцями. Проте на ситуацію можна поглянути, приймаючи до уваги відомості з Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення протягом 2021–2023 років.

Результати аналізу свідчать, що протягом війни кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, що спричинило потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель потерпілого не зазнали таких змін, як правопорушення, пов'язані з використанням умовно кажучи «цивільного» транспорту (ст. 286 КК України), де темпи зростання за період повномасштабної війни сягнув +948%. До того ж ці дані підкреслюють збільшення не лише загальної кількості даних видів кримінальних правопорушень, а й дають можливість простежити величезні темпи росту кваліфікованих складів (більш тяжких наслідків таких ДТП) даного виду правопорушень, порівняно з довоєнним періодом +1260%.

За видами служби у 2023 році найбільшу кількість осіб, які вчинили дані кримінальні правопорушення виявилися військовослужбовці, які проходять службу за контрактом (48,6%), до того ж саме у цьому році в облікових таблицях вперше з'явилася така категорія, як військовослужбовці за призовом під час мобілізації, на яку припадає майже 22% кримінальних правопорушень у сфері БДР.

Кількісні зміни складу ЗСУ напевно не могли не вплинути на характеристики військовослужбовців, які стали учасниками ДТП і залежно від належності їх до офіцерського, сержантського чи рядового складу. Якщо у 2021 році відсоток офіцерів серед осіб, які обвинувачувалися у скоєнні кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил та норм БДР та експлуатації транспорту становив 21%, то за два роки війни, не зважаючи на загальний «вал» цих криміналь-

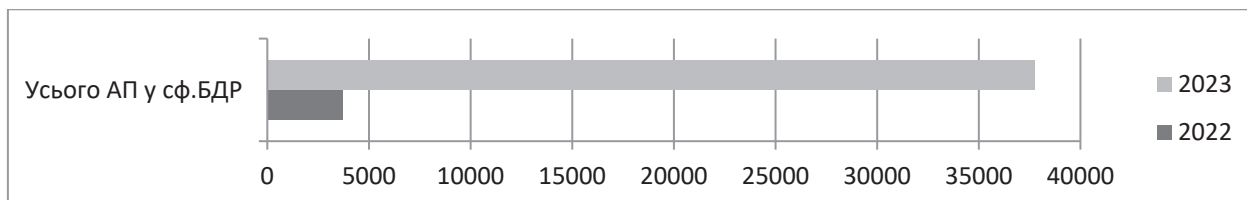


Рис. 2. Кількість адміністративних правопорушень, скоєних військовослужбовцями у сфері БДР в Україні

Джерело: результати авторського аналізу даних, отриманих від патрульної поліції

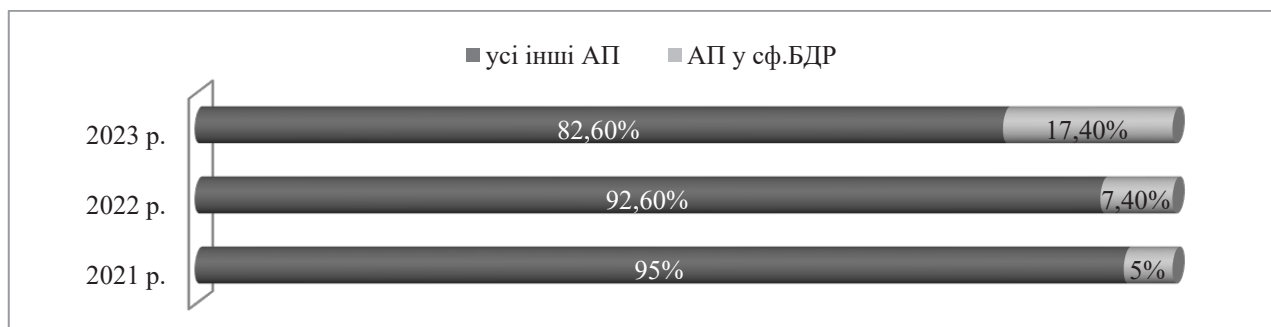


Рис. 3. Відсоток військовослужбовців, притягнутих судами першої інстанції до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері (2022–2023 рр.)

Джерело: результати авторського узагальнення (Звіти судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення» 2021, 2022 та 2023 років [14; 15; 16])

них проваджень, відсоток офіцерів у загальній кількості винних у ДТП (з постраждалими) військовослужбовців поступово зменшувався – різниця становить 12%, проте відсоток осіб сержантського та старшинського складу виріс на 5%. Більша ж частина таких кримінальних правопорушень була скоєна особами рядового складу (у 2023 р. – 86%).

Висновки. *Дорожньо-транспортна пригода* за участю військовослужбовця – це подія, що сталася під час руху військового чи приватного (цивільного) ТЗ, як під керуванням військовослужбовця, так і будь-яких інших цивільних осіб, внаслідок якої загинули або поранені люди, у тому числі військовослужбовці чи завдані матеріальні збитки. За даними поліції протягом 2022 та 2023 років *темпи зростання* кількості таких інцидентів за два роки війни становить +134%.

Близько половини від усіх постраждалих становлять водії ТЗ. Значну частину постраждалих являють *військовослужбовці*, при цьому за другий рік війни їх кількість суттєво зросла. Щодо *тяжкості наслідків* ДТП, доводиться констатувати, що у 2023 році, крім росту кількості загиблих, збільшилася кількість отримання постраждалими тяжких травм. Поширеними *видами автопригод* у 2022 та 2023 роках стали: зіткнення, наїзд на перешкоду, наїзд на транспортний засіб, що стоїть, наїзд на пішохода. Найбільша кількість ДТП за участю військовослужбовців відбувається у великих населених пунктах – до 91,5%.

У 2023 році відбулися не лише кількісні, а й якісні зміни у детермінантах аварійності: найпоширенішими *причинами ДТП* стали: керування ТЗ у стані сп'яніння, недотримання безпечної дистанції, перевищення встановленої чи безпечної швидкості руху, порушення правил маневрування. Майже за кожною причиною ДТП доводиться констатувати занадто високі темпи зростання. Через *ймовірну провину військових* сталося дві третини усіх ДТП за участю зазначеної категорії осіб. Темпи зростання кількості таких ДТП за роки

війни становить загальний – 120%, ДТП з постраждалими – 71,4%. За результатами порівняння двох воєнних років темпи зростання випадків ДТП, коли військовослужбовці ТЗ *керували у стані алкогольного сп'яніння* становить +255,5%. При цьому умовно у кожному шостому випадку військовий керував військовим (службовим) транспортом.

Темпи зростання кількості *облікованих кримінальних проваджень*, пов'язаних з порушенням правил водіння або експлуатації військової техніки та транспорту за період повномасштабної війни сягнув +548,5%. Водночас результати аналізу кількості військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені статтями 286 та 415 КК України свідчать, що такі кримінальні правопорушення здебільшого пов'язані з використанням умовно кажучи «цивільного» транспорту (ст. 286 КК України), де темп зростання за період повномасштабної війни становить +948%. Зафіксовано також зростання не лише загальної кількості даних видів кримінальних правопорушень, а й темпи *росту кількості кваліфікованих складів* (більш тяжких наслідків таких ДТП) даного виду злочинів, порівняно з довоєнним періодом.

Тож, статистично-правове дослідження взаємозв'язків між двома явищами: а) «порушення – відповідальність», б) «ДТП – наслідки – відповідальність», – дає можливість виявити не тільки наявність проблеми, її масштаби, а й визначити спільні закономірності, чинники, які детермінують ці процеси.

БДР формується як комплекс дій держави, зокрема правоохоронних органів та учасників дорожнього руху [18, с. 109]. Представлені у роботі узагальнення мають бути враховані при плануванні (органами Національної поліції України та Військової служби правопорядку у ЗСУ) превентивних (профілактичних) заходів, спрямованих на недопущення таких правопорушень у майбутньому, що становитиме завдання наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Батиргарєєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. № 44. С. 18–29. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-18>.
2. Вайда Т. С. Безпечна експлуатація транспортних засобів в умовах правового режиму воєнного стану як обов'язковий чинник дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, (м. Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 22–25.
3. Веселов М. Ю., Нестеренко О. М. Військові службові адміністративні правопорушення: проблеми правової регламентації та кваліфікації. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 61–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-61-67>.
4. Голіна В. В. Запобігання автодорожнім правопорушенням: проблема наукового забезпечення. *Забезпечення стійкості у складних умовах*: збірник матеріалів доповідей учасників міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції, (м. Харків – м. Брістоль, 8 червня 2023 р.). Харків, 2023. С. 14–16.
5. Загреба В., Шульга М., П'ятак І. Аналітичний звіт щодо систем стягнень за порушення Правил дорожнього руху в Україні та міжнародній практиці. Київ: Центр демократії та верховенства права, 2022. 28 с.
6. Калініна А. В., Шрамко С. С. Запобігання автотранспортній злочинності: аспекти наукового і прикладного дискурсу. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2023, № 2(20). С. 210–230. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292371>.
7. Лист полку патрульної поліції в місті Кривий Ріг управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції Національної поліції України від 20.02.2024 р. № 1052/41/19/01-2024.
8. Лист управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції Національної поліції України від 30.01.2024 р. № 1417/41/19/01-2024.
9. Новіков О. В. Статистичне співвідношення між облікованими дорожньо-транспортними пригодами, адміністративними правопорушеннями у сфері дорожнього руху та кримінальними правопорушеннями проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2022. № 1(19). С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.254297>.

10. Панова С. В. Дорожньо-транспортний травматизм і смертність в умовах воєнної загрози суверенітету і територіальній цілісності України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 43. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-43-77>.

11. Патрульна поліція. (2023). *Статистика ДТП в Україні за 2022 рік*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 20.05.2024).

12. Патрульна поліція. (2024). *Статистика ДТП в Україні за 2023 рік*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 20.05.2024).

13. Приходько А., Веселов М. Проблема дорожньо-транспортної аварійності за участю військовослужбовців. *Україна у просторі соціальних комунікацій: суспільство, медіа, рефлексії війни*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27-28 лютого 2024 р.). Київ, 2024. С. 514–517.

14. Судова влада України. (2022). *Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: зведений за 2021 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2021 (дата звернення: 20.05.2024).

15. Судова влада України. (2023). *Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: зведений за 2022 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 20.05.2024).

16. Судова влада України. (2024). *Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: зведений за 2023 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 20.05.2024).

17. Факти Україна. (2023, 6 грудня). *Від чисельності до зброї: як війна змінила ЗСУ та яке майбутнє чекає на армію після перемоги*. URL: <http://surl.li/txiex> (дата звернення: 20.05.2024).

18. Chervinchuk A., Pylypenko Y., Veselov M., Pylypiv R., Merdova O. Influence of Police Authorities and Units on Transport Safety in the European Union Countries. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 2022. (22(6)), 109–114. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.17>.

References

1. Batoryhareieva, V. S. (2022). Metodolohiia kryminolohichnoho vyvchennia pravoporushen u sferi dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu v Ukraini [Methodology of criminological study of offenses in the field of traffic and transport operation in Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of crime control*, 44, 18–29. <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-18> [in Ukrainian].

2. Vaida, T. S. (2022). Bezpechna ekspluatatsiia transportnykh zasobiv v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu yak obov'iazkovyi chynnyk dorozhnoho rukhu [Safe operation of vehicles in the conditions of the legal regime of martial law as a mandatory factor in road traffic]. *Bezpeka dorozhnoho rukhu v umovakh voiennoho stanu – Road traffic safety under martial law*, (22–25) [in Ukrainian].

3. Veselov, M. Yu., & Nesterenko, O. M. (2022). Viiskovi sluzhbovi administratyvni pravoporushennia: problemy pravovoi rehlymentatsii ta kvalifikatsii [Military service administrative offenses: problems of legal regulation and qualification]. *Pravovyi chasopys Donbasu – Law journal of Donbass*, 4/1, 61–67. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-61-67> [in Ukrainian].

4. Holina, V. V. (2023). Zapobihannia avtodorozhnykh pravoporushenniam: problema naukovoho zabezpechennia [Prevention of traffic offenses: the problem of scientific support]. *Zabezpechennia stiikosti u skladnykh umovakh – Ensuring stability in difficult conditions*, (14–16) [in Ukrainian].

5. Zahreba, V., Shulha, M., & P'iatak, I. (2022). Analitychnyi zvit shchodo system stiahnen za porushennia Pravyl dorozhnoho rukhu v Ukraini ta mizhnarodnii praktysii [Analytical report on penalty systems for traffic violations in Ukraine and international practice]. Kyiv: Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava, 28 [in Ukrainian].

6. Kalinina, A. V., & Shramko, S. S. (2023). Zapobihannia avtotransportnii zlochynnosti: aspekty naukovoho i prykladnoho dyskursu [Prevention of motor vehicle crime: aspects of scientific and applied discourse]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy – Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 2(20), 210–230. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292371> [in Ukrainian].

7. Lyst polku patrolnoi politsii v misti Kryvyi Rih upravlinnia patrolnoi politsii v Dnipropetrovskii oblasti Departamentu patrolnoi politsii Natsionalnoi politsii Ukrainy [Letter of the patrol police regiment in the city of Kryvyi Rih from the patrol police department in the Dnipropetrovsk Region of the Patrol Police Department of the National Police of Ukraine] № 1052/41/19/01-2024 (2024) [in Ukrainian].

8. Lyst upravlinnia patrolnoi politsii v Dnipropetrovskii oblasti Departamentu patrolnoi politsii Natsionalnoi politsii Ukrainy [Letter from the Patrol Police Department in the Dnipropetrovsk Region of the Patrol Police Department of the National Police of Ukraine] № 1417/41/19/01-2024 (2024) [in Ukrainian].

9. Novikov, O. V. (2022). Statystychnе spivvidnoshennia mizh oblikovany my dorozhno-transportny my pryhodamy, administratyvnymy pravoporushenniamy u sferi dorozhnoho rukhu ta kryminalnymy pravoporushenniamy proty bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu [Statistical correlation between recorded traffic accidents, administrative offenses in the field of traffic and criminal offenses against traffic safety and transport operation]. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 1(19), 57–63. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.254297> [in Ukrainian].

10. Panova, S. V. (2022). Dorozhno-transportnyi travmatyzm i smertnist v umovakh voiennoi zahrozy suverenitetu i terytorialnii tsilisnosti Ukrainy [Traffic injuries and mortality in the conditions of a military threat to the sovereignty and territorial integrity of Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of crime control*, 43, 77–83. [10.31359/2079-6242-2022-43-77](https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-43-77) [in Ukrainian].

11. Patrolna politsiia. (2023). Statystyka DTP v Ukraini za 2022 rik [Traffic accident statistics in Ukraine for 2022]. <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian].

12. Patrolna politsiia. (2024). Statystyka DTP v Ukraini za 2023 rik [Traffic accident statistics in Ukraine for 2023]. <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian].

13. Prykhodko, A. & Veselov, M. (2024). Problema dorozhno-transportnoi avariinosti za uchastiu viiskovosluzhbovtvits [The problem of traffic accidents involving military personnel]. *Ukraina u prostori sotsialnykh komunikatsii: suspilstvo, media, refleksii viiny – Ukraine in the space of social communications: society, media, reflections on the war*, (514–517) [in Ukrainian].

14. Sudova vlada Ukrainy. (2022). Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia: zvedenyi za 2021 rik [Report of the courts of the first instance on the consideration of cases on administrative offenses: compiled for 2021]. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2021 [in Ukrainian].

15. Sudova vlada Ukrainy. (2023). Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia: zvedenyi za 2022 rik [Report of the courts of the first instance on the consideration of cases on administrative offenses: compiled for 2022]. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 [in Ukrainian].

16. Sudova vlada Ukrainy. (2024). Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia: zvedenyi za 2023 rik [Report of the courts of the first instance on the consideration of cases on administrative offenses: compiled for 2023]. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 [in Ukrainian].

17. Fakty Ukraina. (2023, 6 hrudnia). Vid chyselnosti do zbroi: yak viina zminyla ZSU ta yake maibutnie chekaie na armiiu pislia peremohy [From numbers to weapons: how the war changed the Armed Forces and what future awaits the army after victory]. <http://surl.li/txiey> [in Ukrainian].

18. Chervinchuk, A., Pylypenko, Y., Veselov, M., Pylypiv, R. & Merdova, O. (2022). Influence of Police Authorities and Units on Transport Safety in the European Union Countries. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, (22(6)), 109–114. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.17> [in English].

Veselov Mykola,

Doctor of Science (Law), Professor,
Professor at the Department of State and Legal Disciplines
(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Martsenyshyn Yuriy,

Ph.D., Associate Professor,
First Deputy Head of the State Transport Safety Service of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>

Prikhodko Alina,

Student
(Donetsk State University Internal Affairs of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7861-5058>

ANALYSIS OF ROAD AND TRANSPORT ACCIDENTS INVOLVING MILITARY SERVANTS IN UKRAINE

One of the problematic issues, which now significantly affects the general state of road safety, is the transport discipline of military personnel. The number of car accidents involving servicemen and the severity of their consequences have increased significantly during the two full years of full-scale war in Ukraine. The development of adequate response measures to prevent traffic accidents involving military personnel requires the determination of determinants and forecasting of possible trends of this negative phenomenon on the basis of a detailed scientific analysis of traffic accidents, assessment of the severity of their consequences. The aim of the article is the statistical and legal analysis of road accidents involving military personnel (based on the processing of various accounting data) during the period of full-scale war in Ukraine, as well as the determination of the main reasons that determine this negative phenomenon. Statistical and accounting information, scientific publications and monitoring of information about traffic incidents involving servicemen in Ukraine during the full-scale war became the empirical basis of the research. Thanks to the combination of general scientific and special methods of cognition, it was possible to process the specified empirical material and obtain our own scientific conclusions, which correlate with the purpose and tasks of the article. The research expands the theoretical and practical understanding of the state and characteristics of traffic accidents involving military personnel in wartime conditions. The understanding of the determinants of traffic accidents involving military personnel has been improved. The most common causes of car accidents were: driving vehicles while intoxicated, failure to maintain a safe distance, exceeding the set or safe speed of movement. It is widely believed that, on average, during 2022 and 2023, 72.5% of car accidents occurred due to the alleged fault of the military; understanding that the rate of growth of such cases exceeds 100% – 200%. A sharp increase in administrative and criminal offenses by the military in the field of road traffic safety or operation of military equipment and transport was established.

Key words: accident, traffic accident, wartime, traffic safety, military serviceman, accident analysis, delictological and criminological analysis, determinants, offenses.

Надіслано до редколегії 10.06.2024

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 347.736

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-21-24

Волошинов Денис Олегович,

аспірант

кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1636-4156>**ПРАВОВА ПРИРОДА НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ**

У статті досліджено правову природу неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців. Автор наголошено, що дослідження неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців має важливе значення для розуміння та управління фінансовими ризиками, забезпечення правового регулювання, економічної та соціальної стабільності, а також для розробки ефективних стратегій підтримки підприємництва та удосконалення нормативної бази, що регулює діяльність фізичних осіб-підприємців в цілому.

Визначено, що законодавство щодо неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців містить норми, що потребують удосконалення, в тому числі стосовно осіб, які мають право на подання заяви про банкрутство до суду. З врахуванням досвіду європейських країн запропоновано надати право порушувати процедуру банкрутства фізичних осіб-підприємців не тільки боржнику, а й кредиторам.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, підприємець, підприємницька діяльність, господарський процес, господарське право.

Постановка проблеми. Фізичні особи-підприємці грають значну роль в сфері економіки. Вони створюють робочі місця, сприяють розвитку ринків та впровадженню інновацій. Проте їх неплатоспроможність може мати серйозні наслідки для економіки, включаючи втрату робочих місць, скорочення споживання та інвестицій, а також соціальні наслідки. Останні виражаються в тому, що неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців може негативно вплинути на їх сім'ї, працівників та суспільство в цілому. В свою чергу, це може привести до погіршення умов життя, соціального невдоволення та інших негативних явищ. Неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців створює ризики для кредиторів та інвесторів, які можуть зіткнутися зі збитками через нездатність позичальників повернути борги чи інвестиційні кошти.

Дослідження неплатоспроможності підприємців допоможе краще зрозуміти чинники, що впливають на фінансову стійкість бізнесу, розробити ефективні заходи підтримки та політики, спрямовані на зниження кількості банкрутств та підвищення стійкості бізнесу, виявити тренди та динаміку в даній сфері, а також спрогнозувати можливі ризики і розробити стратегію управління фінансовими ризиками як на рівні окремого підприємця, так і на рівні економіки.

Таким чином, дослідження неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців має важливе значення для розуміння та управління фінансовими ризиками, забезпечення правового регулювання, економічної та соціальної стабільності, а також для розробки ефективних стратегій підтримки підприємництва та удосконалення нормативної бази, що регулює діяльність фізичних осіб-підприємців в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неплатоспроможності фізичних осіб у своїх дослідженнях вивчали такі видатні вчені, як О. Беяневич, А. Бутирський, І. Бутирська, А. Гушилик, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Поляков, Р. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк та інші. Разом з тим, актуальним залишаються питання щодо правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців.

Таким чином, **метою даної статті** є з'ясування правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців, виявлення проблемних аспектів у регулюванні даного питання та вироблення пропозицій щодо їх усунення з врахуванням досвіду європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Інститут банкрутства є невід'ємним елементом правового регулювання діяльності фізичної особи-підприємця у країнах із ринковою економікою. За допомогою цього інституту можна від-

новити платоспроможність фізичної особи-підприємця або провести його ліквідацію у разі нездатності здійснювати рентабельну діяльність

З аналізу наукової літератури та судової практики можна визначити, що в Україні існують декілька основних проблем стосовно неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців:

1. Недостатня ефективність процедур банкрутства. Процедури банкрутства в Україні можуть бути тривалими та витратними. Це створює проблеми як для самого підприємця, так і для його кредиторів, збільшуючи витрати і затримуючи процес задоволення вимог кредиторів.

2. Неefективне управління активами та зобов'язаннями. Призначення тимчасового керуючого для управління активами та зобов'язаннями фізичних осіб-підприємців може зіткнутися з нестачею професіоналізму або конфліктом інтересів, що може призвести до неефективного управління та погіршення фінансового стану підприємця.

3. Недостатній захист прав підприємця. У процесі банкрутства можуть бути випадки порушення прав підприємця, такі як необґрунтовані вимоги кредиторів або неправомірні дії керуючого. Недостатній захист прав підприємця може призвести до негативних наслідків його бізнесу та фінансового благополуччя.

4. Складнощі у реалізації активів. Продаж активів фізичних осіб-підприємців для задоволення вимог кредиторів може зіткнутися з різними складнощами, такими як недостатній попит на активи або складнощі у процесі оцінки та продажу майна. Це може уповільнити процес задоволення вимог кредиторів та погіршити фінансове становище фізичних осіб-підприємців.

5. Недостатня прозорість та відкритість процесу банкрутства. Деякі аспекти процесу банкрутства можуть бути недостатньо прозорими або відкритими для громадськості, що може призвести до недовіри до судової системи та посилення корупційних ризиків.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу з боку держави, включаючи дії спрямовані на удосконалення законодавства, підвищення професіоналізму керуючих, покращення механізмів захисту прав підприємців та збільшення прозорості процесу банкрутства.

Банкрутство фізичних осіб-підприємців є специфічним процесом, який з врахуванням своїх особливостей вимагає особливого підходу. Він враховує не лише особисті борги, а й зобов'язання, які виникли та пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності. Розуміння цієї специфіки є ключовим для ефективного вирішення фінансових проблем і відновлення платоспроможності. Банкрутство для фізичних осіб-підприємців передбачає ліквідацію боргів, що виникли у зв'язку зі здійсненням економічної діяльності в межах однієї процедури разом з особистими. Це відрізняє процедури банкрутства фізичних осіб-підприємців від банкрутства юридичних осіб, де процес обмежується лише економічними зобов'язаннями. Таким чином, фізична особа-підприємець має можливість відновити не тільки свою ділову репутацію, а й особисту.

Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), який набув чинності 21 жовтня 2019 року, у ст. 113 КУзПБ передбачає, що провадження у справах про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця здійснюється в порядку, визначеному цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням визначених особливостей [1].

Крім того, ст. 53 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) містить норму згідно якої фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законом. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 51 ЦК України до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [2].

Провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи-підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника.

Боржником, згідно ст. 1 КУзПБ є юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа-підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав.

Із аналізу зазначених норм можна зробити висновок, що за жодних обставин кредитор не має права ініціювати дану процедуру щодо фізичної особи-підприємця. Крім того, законодавець визначив однаково процедуру для відновлення платоспроможності як просто фізичної особи, так і фізичної особи-підприємця.

Слід погодитися з думкою деяких вчених, які зазначають, що такий підхід щодо фізичної особи-підприємця не є доцільним. Їх діяльність займає значний обсяг відносин у сфері господарювання. Така популярність викликана спрощеною системою оподаткування діяльності фізичної особи-підприємця, особливо тих, які перебувають на 3-й групі оподаткування. Через фізичну особу-підприємця оптимізуються грошові платежі значних за обсягів компаній. Виключення фізичних осіб-підприємців з переліку осіб, проти яких кредитори можуть ініціювати справу про банкрутство, у деяких випадках можуть спричинити невиконання значних обсягів зобов'язань, які юридичні особи «приховують» через діяльність афілійованих (пов'язаних з ними) фізичних осіб-підприємців, що вносить нестабільність в економічні відносини в Україні [3].

Боржник має право звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у разі, якщо:

– боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

– у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними;

– існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

Слід підкреслити, що зазначений перелік не є вичерпним, достатньо наявності однієї з підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця.

Відповідно до ч. 5 ст. 116 КУзПБ обов'язковою умовою є подання боржником декларації про свій майновий стан за три роки (за кожен рік окремо), що передували року подання до суду заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Боржник також подає декларацію про майновий стан за рік, в якому подається заява про відкриття провадження у справі про

неплатоспроможність, станом на перше число місяця, що передує місяцю подання заяви до суду.

Право на звернення до суду гарантується Конституцією України, при цьому обмеження цивільної та процесуальної дієздатності можуть бути встановлені лише в порядку, передбаченому законом. КУЗПБ визначає відмінні судові процедури, які застосовуються до боржників юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Так, до боржників фізичних осіб-підприємців застосування ліквідаційної процедури та призначення ліквідатора не передбачено, натомість визначено судову процедуру погашення боргів та призначення керуючого реалізацією майна. Аналіз положень КУЗПБ свідчить, що правові наслідки визнання фізичної особи-підприємця, банкрутом полягають у обмеженні під час провадження у справі про неплатоспроможність її повноважень розпорядження усіма правами щодо майна, включеного до складу ліквідаційної маси, які переходять до керуючого реалізацією. Однак, норми КУЗПБ не містять жодних обмежень у праві на звернення до суду визнаної банкрутом фізичної особи – підприємця з позовом до третіх осіб, в тому числі у випадку, якщо така позовна заява подана у часі до введення в дію цього Кодексу, однак розглянута господарським судом, коли провадження у справі про неплатоспроможність (банкрутство) уже здійснювалося за нормами Кодексу. Вказаних обмежень положення чинного процесуального законодавства також не містять [4].

Стаття 137 КУЗПБ встановлює особливості розгляду справ про неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців: «У разі відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань вноситься відповідний запис. Постановлення судом ухвали про завершення процедури погашення боргів та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця є підставою для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Ухвала про закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця надсилається державному реєстратору для внесення відповідного запису» [1].

Слід підкреслити, що для повного аналізу та вироблення рекомендацій стосовно правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців необхідно проаналізувати законодавство інших країн. Л. Ніколенко підкреслює, що в умовах прагнення України стати повноправним членом європейського співтовариства введення до законодавства України положень, які певний час існують в європейському законодавстві є важливим кроком [5].

В більшості європейських країн правом звернення до суду із заявою про банкрутство фізичної особи-підприємця наділені двоє учасників правовідносин – боржник та кредитор. У Польщі процес банкрутства фізичних осіб-підприємців регулюється Законом «Про банкрутство фізичних осіб» (Ustawa o upadłości konsumenckiej) та Законом «Про підприємництво»

(Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej). Процес визнання неплатоспроможним складається, як правило, з наступних етапів:

1. Заява про банкрутство. Фізична особа-підприємець може подати заяву про банкрутство до суду. Це може бути зроблено як за власною ініціативою, так і на вимогу кредитора.

2. Відкриття процедури банкрутства. Якщо суд визнає підстави для банкрутства, він відкриває процедуру банкрутства та призначає керуючого.

3. Управління активами та зобов'язаннями. Керуючий призначається для управління активами та зобов'язаннями фізичної особи-підприємця. Цей керуючий призначається судом у складі осіб, зареєстрованих у відповідному реєстрі.

4. Вивчення фінансового стану. Керуючий проводить аналіз фінансового стану підприємця, включаючи оцінку активів та зобов'язань.

5. Розробка плану повернення боргів. Керуючий розробляє план повернення боргів, який підлягає затвердженню судом. План включає пропозиції щодо реструктуризації боргів і термінів їх погашення.

6. Процедура затвердження плану повернення боргів. Кредитори беруть участь у процедурі затвердження плану повернення боргів та можуть висловити свою думку щодо запропонованих умов.

7. Реалізація плану повернення боргів. Після затвердження судом плану повернення боргів керуючий здійснює його реалізацію, у тому числі збирання грошей від підприємця та розподіл їх між кредиторами.

8. Завершення процедури банкрутства. Після повного чи часткового задоволення вимог кредиторів, а також виконання інших умов плану повернення боргів суд може оголосити про завершення процедури банкрутства.

Важливо, що у разі банкрутства фізичної особи-підприємця її особисті активи можуть бути використані для задоволення вимог кредиторів, якщо підприємницька діяльність не є юридично окремою від особистих активів. Це може включати продаж нерухомості, автомобілів та інших цінностей [6].

У Німеччині процес банкрутства фізичних осіб-підприємців регулюється Законом «Про банкрутство фізичних осіб» (Insolvenzordnung – InsO) [7]. Сам процес визнання фізичної особи-підприємця неплатоспроможною майже аналогічний процесу у Польщі.

Висновки. На підставі зробленого аналізу можна визначити, що законодавство щодо неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців містить норми, що потребують удосконалення, в тому числі стосовно осіб, які мають право на подання заяви про банкрутство до суду. З врахуванням досвіду європейських країн, слід надати право порушувати процедуру банкрутства фізичних осіб-підприємців не тільки боржнику, а й кредиторам. Використання європейського досвіду та найкращих практик у сфері процедур банкрутства може сприяти створенню більш справедливого та ефективного законодавства, яке забезпечить захист прав усіх учасників банкрутства фізичних осіб-підприємців.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
3. Хашік-Посполітак Р.Ю., Посполітак В.В. Банкрутство фізичної особи-підприємця: право на ініціювання процедури банкрутства. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01bc5922-9bb3-414b-84c4-da298ca83191/content>

4. Постанова Судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського Суду у складі Верховного Суду від 08.09.2021 у справі № 5023/5722/11 (922/3331/20). *Актуальна судова практика Верховного Суду в справах про банкрутство*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_akt_sud_prakt_bankr.pdf

5. Ніколенко Л. М. Реалізація європейських стандартів в умовах реформування процесуального законодавства: Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали IV Міжнар. наук – практ. конф. (м. Чернівці 29 жовтня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 116–118.

6. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. *Prawo upadlosciowe*. URL: <http://prawo.seim.gov.pl/isap.nsf7DocDetails.xsp?id=WDU20030600535>

7. Insolvenzordnung – InsO. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/>

References

1. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures]: Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2018 roku № 2597-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 19. St. 74 [in Ukrainian].

2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40-44. St.356 [in Ukrainian].

3. Khashik-Pospolitak, R.Iu., & Pospolitak, V.V. Bankrutstvo fizychnoi osoby-pidpriumtsia: pravo na initsiiuvannia protsedury bankrutstva [Bankruptcy of an individual entrepreneur: the right to initiate bankruptcy proceedings]. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01bc5922-9bb3-414b-84c4-da298ca83191/content> [in Ukrainian].

4. Postanova Sudovoi palaty z rozghliadu sprav pro bankrutstvo Kasatsiinoho hospodarskoho Sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 08.09.2021 u spravi № 5023/5722/11 (922/3331/20) [Ruling of the Judicial Chamber for Review of Bankruptcy Cases of the Commercial Court of Cassation as part of the Supreme Court]. *Aktualna sudova praktyka Verkhovnoho Sudu v spravakh pro bankrutstvo*. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_akt_sud_prakt_bankr.pdf [in Ukrainian].

5. Nikolenko, L.M. (2021). Realizatsiia yevropeiskykh standartiv v umovakh reformuvannia protsesualnoho zakonodavstva [Implementation of European standards in the context of procedural legislation reform]: *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini*: materialy IV Mizhnar. nauk – prakt. konf. (m. Chernivtsi 29 zhovtnia 2021 r.). S. 116–118 [in Ukrainian].

6. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. *Prawo upadlosciowe i naprawcze* [Bankruptcy and restructuring law]. Retrieved from: <http://prawo.seim.gov.pl/isap.nsf7DocDetails.xsp?id=WDU20030600535> [in Polish].

7. Insolvenzordnung – InsO. [Insolvency regulations] *Bundesministerium der Justiz*. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/> [in German].

Voloshinov Denys,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1636-4156>

LEGAL NATURE OF INSOLVENCY OF INDIVIDUAL ENTREPRENEURS

The article examines the legal nature of insolvency of individual entrepreneurs. The author emphasizes that the study of the insolvency of individual entrepreneurs is important for understanding and managing financial risks, ensuring legal regulation, economic and social stability, as well as for developing effective strategies for supporting entrepreneurship and improving the regulatory framework that regulates the activities of individual entrepreneurs in as a whole. It was determined that there are several main problems of insolvency of individual entrepreneurs in Ukraine, namely: insufficient efficiency of bankruptcy procedures; ineffective management of assets and liabilities; insufficient protection of the entrepreneur's rights; difficulties in the realization of assets; insufficient transparency and openness of the bankruptcy process.

It is substantiated that the bankruptcy of individual entrepreneurs is a specific process that, taking into account its features, requires a special approach. It takes into account not only personal debts, but also obligations that have arisen and are related to the implementation of entrepreneurial activities. Bankruptcy for individual entrepreneurs provides for the liquidation of debts incurred in connection with the implementation of economic activities within the same procedure together with personal debts. This distinguishes the bankruptcy procedures of individual entrepreneurs from the bankruptcy of legal entities, where the process is limited only to economic obligations. Thus, an individual entrepreneur has the opportunity to restore not only his business reputation, but also his personal one.

Based on the analysis of the legislation, it was concluded that under no circumstances does the creditor have the right to initiate this procedure against an individual entrepreneur. In addition, the legislator defined the same procedure for restoring the solvency of both a natural person and a natural person-entrepreneur.

It was determined that the legislation on the insolvency of natural persons-entrepreneurs contains norms that need to be improved, including regarding persons who have the right to file a bankruptcy petition with the court. Taking into account the experience of European countries, it is proposed to grant the right to initiate the bankruptcy procedure of individual entrepreneurs not only to the debtor, but also to the creditors.

Key words: bankruptcy, insolvency, entrepreneur, entrepreneurial activity, economic process, economic law.

Надіслано до редколегії 11.04.2024

Петренко Наталія Олегівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9641-718X>**ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПОНЯТТЯ МИРОВОЇ УГОДИ**

Стаття присвячена дослідженню одного зі способів завершення розгляду справи в суді – мировій угоді. А саме – її правовій природі через її розкриття ознак, які в подальшому дозволяють удосконалити підхід до дефініції досліджуваного явища. Актуальність обраної теми зумовлена як розвитком інституту альтернативного вирішення спорів в Україні зокрема, так і тією кризою, яка сформувалась та поглибилась у національній судовій системі. У національному праві дослідження даного питання відбувається здебільшого в межах процесуального права. Попри це, науковці говорять ще про те, що мировій угоді притаманні ознаки і матеріального права. При цьому, вони спираються саме на форму досягнення згоди сторонами спору. Наведене, на думку автора, обмежує розуміння мирової угоди та можливості її застосування при вирішенні конфлікту. В ході дослідження правової природи мирової угоди обґрунтована недоцільність виокремлення її ознак, як засобу врегулювання спору, який регламентується нормами матеріального та процесуального права окремо. Автором у статті виділені ознаки мирової угоди. Керуючись виокремленими ознаками, запропоновано розширити поняття мирової угоди та виокремлені дефініції у широкому та вузькому значенні. Так, мирова угода у вузькому розумінні – це вид процесуальної угоди, укладання якої регулюється нормами процесуального права та яка встановлює порядок врегулювання спору, що переданий сторонами на вирішення суду, шляхом досягнення згоди про предмет спору на будь-якій стадії судового розгляду справи, яка затверджується судом. А мирова угода у широкому розумінні – це альтернативний спосіб вирішення спору, засобами, погодженими сторонами, результати якого фіксуються в угоді, зміст та форма якої визначається сторонами спору. Розширення розуміння та способів застосування мирової угоди в юридичній практиці дозволить сторонам конфлікту отримати додаткові можливості при вирішенні спорів.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спорів, мирова угода, судовий спір, примирення.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1]. А 03.03.2022 року до статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" були внесені зміни згідно яких у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду [2]. Таким чином, з момент запровадження в Україні воєнного стану більше 100 суддів не здійснюють діяльність та перебувають на тимчасово окупованій території або в зоні активних бойових дій. При цьому, це не просто установи, судді, апарат суду, який позбавлений можливості забезпечувати громадянам України доступ

до правосуддя. Це тисячі судових справ, які станом на день введення воєнного стану не були вирішені, тобто рішення по яким не були ухвалені і які не були евакуйовані в інші судові установи. Як зазначено Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні у тематичному звіті «Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні» одним з найбільш відчутних наслідків раптового переміщення судів і органів прокуратури стала втрата матеріалів справ у судових провадженнях, розгляд яких триває або завершений. Втрата матеріалів справ відбувалась внаслідок раптової евакуації судів і органів прокуратури або у зв'язку із спробами їх захоплення, або знищення приміщень судів і прокуратур в результаті обстрілів [3, с. 19]. Тобто, сторони таких справ чекають вирішення їх подальшої долі шляхом вивезення до інших судів України де вони будуть розглядатися спочатку, у разі їх знищення мають звернутися із заявою про відновлення втраченого провадження або ініціатори позову можуть звернутися з новим позовом. Отже, судовий спосіб вирішення конфлікту стає не просто дорожчим для сторін, а і значно довшим. У зв'язку з чим, альтернативні способи вирішення спорів, серед яких можливість укладення мирової угоди шляхом якої можна завершити судову справу. Таким чином, дослі-

дження правової природи мирової угоди дозволить розширити можливості її застосування в практичній сфері. Виокремлення ознак мирової угоди та вивчення підходу до розуміння досліджуваного правового явища надасть можливість подальшого удосконалення застосування цього способу врегулювання судового спору. Окрім того, дане дослідження може стати підґрунтям розширення сфери застосування мирової угоди, що в майбутньому зменшить ризики які зазнала судова система із введенням воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато сучасних науковців продовжують приділяти увагу дослідженню мирової угоди. Серед них О. Беляневич, Г. Тимченко, В.П. Маковій, А.О. Пахомова. При цьому, вони у значній мірі зосереджують увагу саме на правовій природі мирової угоди, досліджують її як процесуальну дію. Із розвитком інституту медіації окрему увагу стали приділяти порівнянню мирової угоди та угоди за результатами медіації. Серед таких дослідників Г.С. Гончарова, У.Б. Воробель, Ю.В. Навроцька. Із урахуванням розвитку медіації, в межах якої також можливо укладення письмової угоди, яка має спільні риси з мировою угодою потребує більш детального дослідження саме ознаки та поняття мирової угоди.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є розкриття правової природи мирової угоди через виокремлення ознак досліджуваного явища та удосконалення поняття мирової угоди.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- розкриття правової природи мирової угоди в судочинстві через виокремлення її ознак;
- надання дефініції мирової угоди із урахуванням узагальнення її ознак.

Виклад основного матеріалу. Стаття 192 ГПК України та стаття 207 ЦПК України закріплює право сторін по справі врегулювати спір шляхом укладення мирової угоди. Зазначені норми містять ідентичне законодавче визначення даного явища. Так, мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. При цьому, укладання мирової угоди є одним із способів вирішення спору, який виник між сторонами, по суті. Вивчаючи історико-правові аспекти становлення та розвитку мирової угоди у цивільному процесі М.М. Ясинюк зазначає, що мирова угода як спосіб вирішення спірних питань набула популярності і доволі широко застосовувалась в античному світі. В той же час мирові угоди (*Transactio*) за Дигестами Юстиніана (книга друга титул XV «Про мирові угоди») повинні були відповідати певним вимогам, незважаючи на те, що такі угоди і були приватною справою сторін [4, с. 47].

У сучасному судочинстві мирова угода стала його невід'ємною частиною, яка надає можливість сторонам вплинути на вирішення справи по суті та при цьому отримати певну підтримку суду у формі закріплення цієї угоди судовим актом. Так, укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди.

Попри тривалу історію розвитку та становлення мирової угоди, її усталену позицію в сучасному судочинстві, наукові спори щодо її правової природи й досі не припиняють точитися.

Станом на сьогоднішній день сформувався три напрями дослідження правової природи мирової угоди: 1. Мирова угода регулюється нормами процесуального права; 2. Мирова угода регулюється нормами мате-

ріального права; 3. Мирова угода дуалістичне походження, тобто регулюється нормами матеріального та процесуального права.

Так у ХХ сторіччі панували дві перші концепції розуміння мирової угоди, які і в подальшому отримали свій розвиток.

Зокрема прихильники позиції, що мирова угода врегульована нормами матеріального права вважали, що вона є цивільно-правовим договором, а будь-який договір в свою чергу регулюється нормами матеріального права, а не процесуального. Пахомова А.О. зазначає, що мирова угода є інститутом матеріального громадянського права, має право на існування. Свою думку вона обґрунтовує розумінням мирової угоди, яке було сформовано у римському праві. При цьому дослідниця зазначає, що від змісту взаємної поступки залежить юридична природа угоди; остання підпорядковується або ж речовим договорам, або ж зобов'язальним договорам тощо [5, с. 80].

Серед сучасних науковців які підтримують ідею процесуальної природи мирової угоди О.А. Беляневич. Вона зазначає, що оскільки регламентація мирової угоди здійснюється процесуальним законодавством, то матеріально-правові ознаки даного явища є певною мірою приховані [6, с. 135]. Підтверджує таку позицію В.С. Беляневич, який стверджує, що мирова угода безпосередньо в господарському процесі, укладається сторонами під час розгляду справи в господарському суді; має бути укладена на умовах та у формі, що передбачена українським процесуальним законодавством; така мирова угода повинна утверджуватись господарським судом; мирова угода в господарському процесі припиняє процесуально-правові відносини між сторонами, одночасно певним чином змінюючи матеріально-правові відносини [7, с. 565]. Деякі із дослідників вважають, за необхідне затвердити у ГПК України поняття мирової угоди як процесуального акту між сторонами, який спрямовується на припинення спірної ситуації на умовах, які узгоджуються сторонами, і повинен бути затверджений у судовому порядку. Це повинно встановити процесуально-правову природу даного інституту, а також усунути можливість сторін спору подати до суду позов про визнання певної мирової угоди недійсною або щодо розірвання мирової угоди [8, с. 55].

Але сучасні науковці в своїй більшості схильні до висновку, що мирова угода регулюється галузями матеріального та процесуального права. Так, Г. Тимченко характеризує досліджуваній інститут, як розпорядчий документ сторін як процесуального, так і матеріального права, оскільки, укладаючи мирову угоду, сторони розпоряджаються своїм процесуальним, а також суб'єктивним матеріальним правом і охоронюваним законом інтересом [9].

Дійсно, досліджуючи мирову угоду, укладання якої врегульовано нормами процесуального законодавства можна виділити притаманні їй матеріально-правові ознаки. Зокрема, С.Д. Гринько та М.І. Ромась окремо виділяють матеріально-правові та процесуально-правові ознаками мирової угоди. Так, до перших автор відносить наступні: 1) мирова угода є новим цивільно-правовим зобов'язанням; 2) права та обов'язки виникають для обох сторін; 3) до мирової угоди можуть бути застосовані юридичні ознаки цивільно-правового договору (двосторонній, консенсуальний, письмовий); 4) для мирової угоди притаманні такі істотні умови як умова про предмет та строки; 5) сторони самостійно

виконують мирову угоду [10, с. 168]. Але з наведеними ознаками в повній мірі погодитися не можна. Так, мирову угоду не можна вважати новим зобов'язанням, оскільки права та обов'язки щодо яких домовилися сторони виникли до звернення до суду, а порушення зобов'язання зумовило звернення до суду. Тому права та обов'язки, які погоджуються сторонами в мировій угоді не можна назвати новими, вони виникають із раніше існуючих правовідносин. Серед матеріально-правових ознак автор також виокремлює самостійність виконання мирової угоди. Проте ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом. Наведене підтверджується ч. 3 ст. 208 ЦПК України, ч. 3 ст. 193 ГПК України згідно якої у разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень.

До процесуальних ознак мирової угоди С.Д. Гринько та М.І. Ромась відносять: 1) спосіб припинення спору; 2) можлива лише у позовному провадженні; 3) затверджується судом; 4) ухвалою суду про затвердження мирової угоди закривається провадження у справі; 5) ухвала суду про затвердження мирової угоди є виконавчим документом; 6) до мирової угоди неможливо внести зміни після її затвердження судом; 7) суд може відмовити у затвердженні мирової угоди та продовжити судовий розгляд; 8) ухвала суду про затвердження мирової угоди підлягає примусовому виконанню [10, с. 168]. Із більшості наведених ознак можна погодитися. Але деякі з них протирічать раніше визначеним матеріально-правовим ознакам мирової угоди. Зокрема, можливість примусового виконання затвердженої мирової угоди та самостійність виконання її сторонами.

Також треба звернути увагу, що мирова угода може бути укладена не тільки за правилами ГПК України чи ЦПК України, а і Кодексом України з питань банкрутства. До прийняття Кодексу України з питань банкрутства, ця процедура була врегульована Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». В межах зазначеного законодавчого акту мирова угода відрізнялася від мирової угоди у позовному провадженні. Так, вона була одним із видів судової процедури щодо боржника, яка є підставою для закриття провадження по справі. При цьому на відміну від мирової угоди укладеної в позовному провадженні її можна було визнати недійсною, розірвати її, що було підставою для поновлення провадження у справі про банкрутство.

Окремо треба зупинитися на можливості визнання недійсною мирової угоди, укладеної сторонами в позовному провадженні. Так, як зазначає Д. Луспеник, умови мирової угоди мають бути сформульовані так, щоб у майбутньому в сторін із цього приводу не виникло розбіжностей, щоб вони були спроможні виконати умови мирової угоди, а також щоб вона не суперечила закону та не порушувала законні інтереси інших осіб [11, с. 310]. Таким чином, при затвердженні мирової угоди суд перевіряє її зміст на відповідність нормам чинного законодавства, дотримання інтересів сторін у процесі її укладення та непорушення прав третіх осіб, а також дотримання форми угоди та повноважень осіб які її укладають. В свою чергу Верховний Суд у справі № 908/1604/17 позов було подано про визнання недійсним правочину, укладеного між ТОВ "Ромпетрол Україна" та Державним агентством резерву України, який має назву "Мирова угода на стадії виконання рішення", та

скасування ухвали господарського суду у іншій справі, якою затверджено вказану угоду. При цьому обґрунтовуючи свою позицію, позивач посилався на відсутність у підписанта даної мирової угоди з його сторони необхідного обсягу цивільної дієздатності; відсутність виконавчого провадження по справі в межах якої було укладено мирову угоду; наявність раніше укладеної мирової угоди в межах тієї ж справи. При розгляді даної справи у постанові від 12 червня 2018 року Верховний Суд зробив висновок, що мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні і визнавати недійсною у позовному провадженні, оскільки порядок її укладення та затвердження регламентовано відповідними положеннями ГПК України. Окрім того, він погодився з висновками судів попередніх інстанцій, що приписами ГПК України передбачено право сторони на оскарження ухвали господарського суду про затвердження мирової угоди та не передбачено право на звернення до суду з позовом про скасування відповідної ухвали в іншому провадженні [12].

Тобто мирову угоду укладену в позовному провадженні не можна визнати недійсною, через особливості її правової регламентації саме нормами процесуального законодавства.

Таким чином, із наведеного дослідження вбачається, що виділяти окремо ознаки мирової угоди як правового явища, яке регламентується нормами матеріального та процесуального права є недоцільним. А узагальнення ознак надасть можливість більш детально зрозуміти правову природу та призначення досліджуваного правочину.

Також, для розуміння правової природи мирової угоди, необхідно узагальнити, що мирова угода укладається в результаті досягнення сторонами спору згоди щодо предмету спору в результаті переговорів, які проводяться ними або самостійно, або за участю іншої сторони (медіатора, консиліатора, судді в процедурі врегулювання спору за участю судді).

Вбачається доречним виділити наступні ознаки мирової угоди:

1. є способом альтернативного вирішення спорів;
2. вирішення спору у такий спосіб можна або в позовному провадженні, або у справах про банкрутства;
3. може бути укладена на будь-якій стадії провадження в суді;
4. укладається в письмовій формі та затверджується судом;
5. ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом;
6. не може бути визнана недійсною.

Метою мирової угоди є завершення конкретної судової справи шляхом досягнення згоди щодо позовних вимог позивача по справі та зустрічних позовних вимог, у разі їх заявлення.

Із наведених ознак та мети мирової угоди вбачається суто процесуальна правова природа мирової угоди.

Однак в межах даного дослідження слушно погодитися з висновком А.О. Пахомової, яка наголошує, що помилково стверджувати, що суперечку можна врегулювати мировою угодою лише після початку судового процесу; таке уявлення викликане, зокрема, непорозумінням договірної правової природи мирової угоди та формалістичним тлумаченням законодавства [5, с. 79–80].

Висновки. Таким чином, із урахуванням виділених ознак мирової угоди можна дійти висновку про її процесуально-правову природу.

Окрім того, більш доцільно виділяти поняття мирової угоди у вузькому та широкому її розумінні.

Отже, мирова угода у вузькому розумінні – це вид процесуальної угоди, укладання якої регулюється нормами процесуального права та яка встановлює порядок врегулювання спору, що переданий сторонами на вирішення суду, шляхом досягнення згоди про предмет

спору на будь-якій стадії судового розгляду справи, яка затверджується судом.

Мирова угода у широкому розумінні – це альтернативний спосіб вирішення спору, шляхом використання засобів, що погоджені сторонами, та результати якого фіксуються в угоді, а її зміст та форма визначається сторонами спору.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Тематичний звіт Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні «Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні» від грудня 2015р., С. 52. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/212321>.
4. Ясинюк М. М. Мирова угода у цивільному судочинстві: історико-правовий аспект та перспективи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_5_9.
5. Пахомова А.О. Особливості правової природи мирової угоди у цивільному процесі. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 14 квітня 2022 р. м. Білоцерківський НАУ. С. 79–80.
6. Беляневич О.А. Процесуальні аспекти укладання мирової угоди в господарському суді. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 2. С. 133–139.
7. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: (із змінами і допов. станом на 1 серпня 2007 р.): Наук.-практ. комент. К., 2008. 872 с.
8. Козирева В.П., Крошук В.В. Проблемні наукові аспекти визначення правової природи мирової угоди та передумови її укладення. *Малий і середній бізнес (Право, Держава, Економіка)*. 2012. № 1–2(48–49). С. 48–56.
9. Тимченко Г. Мирова угода в науці цивільного процесуального права. *Право України*. 2004. № 8. С. 104–107.
10. Гринько С.Д., Ромась М.І. Мирова угода у цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. № 80 Ч.1. С. 163–169.
11. Позовне провадження: монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, П.І. Радченко та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право. 2011. 552 с.
12. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2018 року у справі № 908/1604/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74691752>.

References

1. Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv vid 02.06.2016 № 1402-VIII [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1402-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
3. Thematic report Special Monitoring Mission OSCE to Ukraine “Access to Justice and the Conflict in Ukraine” (2015). [Thematic report of the OSCE Special Monitoring Mission in Ukraine "Access to justice in the context of the conflict in Ukraine" from December 2015]. Retrieved from <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/212321> [in Ukrainian].
4. Yasynok, M.M. (2013). Myrova uhoda u tsyvilnomu sudochynstvi: istoryko-pravovyi aspekt ta perspektyvy rozvytku [Settlement agreement in civil proceedings: historical and legal aspect and development prospects]. *Biuleten Ministerstva yustytysii Ukrainy – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 5(139), 46–52 [in Ukrainian].
5. Pakhomova, A.O. (2022). Osoblyvosti pravovoi pryrody myrovoi uhody u tsyvilnomu protsesi [Peculiarities of the legal nature of the settlement agreement in the civil process]. *Aktualni problemy prava v umovakh suchasnykh vyklykiv: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Actual problems of law in the conditions of modern challenges: materials of the international scientific and practical conference*. Bilocerktivskij NAU. 79–80 [in Ukrainian].
6. Bielianevych, O.A. (2007). Protsesualni aspekty ukladannia myrovoi uhody v hospodarskomu sudi [Procedural aspects of concluding a settlement agreement in the commercial court]. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva – Herald of Economic Justice*, 2, 133–139 [in Ukrainian].
7. Bielianevych, V.E. (2008). *Hospodarsky protsesualnyy kodeks Ukrainy: (iz zminamy i dopov. stanom na 01.01.2007) [Economic Procedural Code of Ukraine: (with changes and additions as of August 1, 2007)]*. Kiev, 872 [in Ukrainian].
8. Kozryieva, V.P., & Kroshchuk, V.V. (2012). Problemni naukovy aspekty vyznachennia pravovoi pryrody myrovoi uhody ta peredumovy yii ukladennia [Problematic scientific aspects of determining the legal nature of a settlement agreement and the prerequisites for its conclusion]. *Malyy i serednii biznes (Pravo, Derzhava, Ekonomika) – Small and medium-sized business (Law, State, Economy)*, 1–2(48–49), 48–56 [in Ukrainian].
9. Tymchenko, T. (2004). Myrova uhoda v nauksi tsyvilnoho protsesualnoho prava [Settlement agreement in the science of civil procedural law]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 8, 104–107 [in Ukrainian].
10. Hrynko, S.D., & Romas, M.I. (2023). Myrova uhoda u tsyvilnomu protsesi yak zabezpechennia pryntsyphu dyspozytyvnosti [Settlement agreement in a civil process as a guarantee of the principle of dispositiveness]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 80 (1), 163–169 [in Ukrainian].

11. Komarov, V.V., Lyspenik, D.D., & Radchenko, P.I. (Eds.). (2011). *Pozovne provadgenyya: monografiya [Legal proceedings: a monograph]*, Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.06.2008 u spravi № 908/1604/17 [Resolution of the Supreme Court of June 12, 2018 in case No. 908/1604/17]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74691752> [in Ukrainian].

Petrenko Nataliia,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor
(Odessa State University of Internal Affairs, Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9641-718X>

CONCERNING THE LEGAL NATURE OF THE SETTLEMENT AGREEMENT

The article is devoted to the study of one of the ways of concluding the case in court – a settlement agreement. The relevance of the chosen topic is determined both by the development of the institution of alternative dispute resolution in Ukraine in particular, and by the crisis that has formed and deepened in the national judicial system. A settlement agreement can be concluded at any stage of court proceedings, namely in the court of first instance, in appeal, cassation, and in the process of executing a court decision. At the same time, in national law, the study of this institute takes place mostly within the limits of procedural law. Despite this, scientists also say that the peace agreement also has characteristics of substantive law. At the same time, they rely precisely on the form of agreement reached by the parties to the dispute. In the opinion of the author, the above limits the understanding of the settlement agreement and the possibility of its application in resolving the conflict. In the course of the research, the inexpediency of distinguishing the signs of a settlement agreement as an institution of substantive and procedural law separately was substantiated. The author highlights the following signs of a settlement agreement: it is a method of alternative dispute resolution; the resolution of the dispute in this way is possible either in legal proceedings or in bankruptcy cases; can be concluded at any stage of court proceedings; concluded in writing and approved by the court; the resolution approving the settlement agreement is an executive document; cannot be invalidated. Guided by the above-mentioned features, it is proposed to expand the concept of settlement agreement and the defined definitions in a broad and narrow sense. Thus, a settlement agreement in the narrow sense is an institution of procedural law, the norms of which establish the procedure for settling a dispute submitted by the parties to the court, by reaching an agreement on the subject of the dispute and concluding an agreement at any stage of the trial of the case, which is approved by the court. A settlement agreement in a broad sense is an alternative way of resolving a dispute by means agreed by the parties, the results of which are fixed in an agreement, the content and form of which are determined by the parties to the dispute. Expanding the understanding and ways of applying the settlement agreement in legal practice will allow the parties to the conflict to gain additional opportunities in resolving disputes.

Key words: *alternative dispute resolution, the settlement agreement, litigation, reconciliation.*

Надіслано до редколегії 04.05.2024

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ



УДК 343.98.067

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-30-36

Волобуєва Олена Олексіївна,

кандидат юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

У статті аналізуються оновлені в 2017 році статті Кримінального кодексу України, що визначають склад кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. У зв'язку з цим констатується необхідність кореляції обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях. Відзначається, що для доказування ключових обставин потребується проведення низки судових експертиз медичного характеру. Це обумовлено специфічним механізмом вчинення статевих кримінальних правопорушень та їх слідами біологічного походження від людини. Для визначення їх зв'язку з виявленим кримінальним правопорушенням та дотримання встановленого процесуального порядку отримання доказів потрібні дослідження з використанням спеціальних знань у галузі судової медицини та інших медичних спеціальностей із застосуванням спеціальних лабораторних методів і методик. З цих позицій аналізуються обставини, що входять у предмет доказування: «дії сексуального характеру», «без добровільної згоди потерпілої особи», «використання безпорадного стану потерпілої особи» та інші. Визначаються сучасні можливості використання для отримання доказів судових експертиз медичного характеру: судово-медичної експертизи потерпілої особи, судово-медичної експертизи підозрюваного, судово-медичної експертизи речових доказів, молекулярно-генетичної експертизи, судово-психіатричної експертизи потерпілої особи. Аналізуються можливості комплексної психолого-психіатричної експертизи малолітніх потерпілих для встановлення їх безпорадного стану при вчиненні щодо них дій сексуального характеру. Робиться висновок, що важливою є підготовка зазначених експертиз, яка включає дотримання рекомендацій щодо фіксації і вилучення слідів біологічного походження від людини, правильного їх пакування, відібрання необхідних зразків для проведення експертом повноцінного дослідження.

Ключові слова: статеві кримінальні правопорушення, доказування, судово-медична експертиза потерпілої особи, судово-медична експертиза підозрюваного, судово-медична експертиза речових доказів, молекулярно-генетична експертиза, судово-психіатрична експертиза потерпілої особи.

Постановка проблеми. Особливості відкриття кримінальних проваджень і проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи значною мірою зумовлені специфічним механізмом вчинення цих правопорушень. Після суттєвого оновлення в 2017 році Розділу IV Кримінального кодексу України (далі ККУ) виникла нагальна потреба в уточненні визначення механізму вчинення вказаних кримінальних правопорушень та його врахуванні при побудові відповідної методики розслідування. Істотним елементом цього механізму є утворення слідів, які після їх виявлення, фіксації та вилучення, зазвичай, підлягають ек-

пертному дослідженню для встановлення обставин, що входять у предмет доказування. У зв'язку з цим виникають проблемні питання у визначенні можливостей експертиз для встановлення тих чи інших обставин кримінального правопорушення, особливостей підготовки і проведення таких експертиз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання проведення експертиз у кримінальних провадженнях зазначеної категорії в останні роки були предметом досліджень В.В. Пясковського (2017) [1], М. М. Коваль і А.В. Малиновської (2020) [2], Н.В. Козицької і Л.Я. Ковальчук (2023) [3; 4], А.Ф. Волобуєва (2023) [5]. У працях вказаних науков-

ців були сформульовані окремі важливі положення для розуміння ролі експертиз у вирішенні завдань таких кримінальних проваджень. Але можливості експертиз розглядалися авторами без акцентуації на обставинах предмету доказування, характерних для оновлених складів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Як видається, цей аспект заслуговує окремого дослідження.

Метою статті є визначення обставин кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, які доказуються шляхом проведення експертиз.

Виклад основного матеріалу. Оновлення складів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи полягає у тому, що законодавець суттєво змінив розуміння сутності вказаних кримінальних правопорушень. Наприклад, згвалтування згідно статті 117 ККУ 1961 року розглядалося як природні статеві зносини (статевий акт) між особами різної статі, який вчинявся із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [6]. В статті ж 152 чинного ККУ цей злочин визначається вже як вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) [7]. Поняття «дій сексуального характеру» і «без добровільної згоди потерпілої особи» використано і при формулюванні складів інших кримінальних правопорушень даної категорії (ст. 153 «Сексуальне насильство», ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»). Таким чином доказуванню підлягає відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо не дій сексуального характеру, що охоплює не тільки застосування фізичного насильства, погрози або використання її безпорадного стану, але й інші ситуації, коли згода мала місце, але вона не була результатом вільного волевиявлення. Зокрема, певні медичні наслідки дій сексуального характеру можуть опосередковано вказувати на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення таких дій. Грунтуючись на цьому можна дійти висновку, що ключовими обставинами, які підлягають доказуванню є:

1) наявність слідів (ознак) вчинення дій сексуального характеру на тілі та одязі потерпілої особи, що можуть вказувати не тільки на факт сексуального контакту, але й на ознаки відсутності добровільної згоди на це;

2) наявність слідів (ознак) вчинення дій сексуального характеру на тілі та одязі підозрюваного, що вказують на сексуальний контакт з потерпілою особою та характер вчинених дій;

3) стан потерпілої особи (психічний, віковий, статевий).

Видається, що в доказуванні наведених обставин ключову роль відіграють судові експертизи медичного характеру. Це зумовлено тим, що під час протиправного задоволення сексуальних потреб (пристрастей) залишаються біологічні сліди людського походження – частинки від тіла людини (епітелій, волосся тощо), а також виділення людського організму (секретії жіночого організму, сперма, кров, слина та ін.). Потрібно підкреслити, що доказами можуть бути не тільки вказані об'єкти, але й місця їх знаходження (локалізації). Для визначення їх зв'язку з виявленим (заявленим) кримінальним право-

порушенням та дотримання встановленого процесуального порядку отримання доказів потрібні дослідження з використанням спеціальних знань у галузі судової медицини та інших медичних спеціальностей із застосуванням спеціальних лабораторних методів і методик. Ознайомлення з матеріалами слідчо-судової практики показує, що при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи найчастіше призначаються судово-медична експертиза потерпілої особи, судово-медична експертиза підозрюваного, судово-медична експертиза речових доказів, молекулярно-генетична експертиза, судово-психіатрична експертиза потерпілої особи.

Судово-медична експертиза потерпілої особи має своєю метою виявлення ознак вчинення щодо неї насильницьких (при відсутності добровільної згоди) дій сексуального характеру у заявлений період часу. Експертиза проводиться в обласних бюро судово-медичної експертизи, а також у судово-медичному відділі Головного бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ). Згідно відомчого нормативно-правового акту МОЗ судово-медична експертиза щодо осіб жіночої статі проводиться, зокрема з метою встановлення: статевої зрілості; порушення цілості дівочої пльви; характеру та механізму виникнення ушкоджень при скоєнні насильницьких дій сексуального характеру. Щодо осіб чоловічої статі експертиза проводиться з метою встановлення ознак, які можуть свідчити про скоєння щодо них насильницьких дій сексуального характеру [8].

Безумовним доказом вчинення насильницьких дій сексуального характеру є виявлення на/в тілі потерпілої особи сперми, кров'янистих виділень, а також характерних тілесних ушкоджень, що вказують на вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло вказаної особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета. Ці ознаки є характерними для згвалтування (ст. 152 ККУ). Що ж стосується вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без її добровільної згоди (ст. 153 ККУ), то їх ознаками можуть бути тілесні ушкодження, що співпадають з показаннями потерпілої особи щодо механізму вчиненого насильства. В такому разі на тілі потерпілої особи можуть бути виявлені садна, синці, подряпини від дії пальців і нігтів рук, сліди укусів. Вони можуть бути виявлені біля статевих органів, на стегнах, на обличчі, шії, плечах, спині, сідницях та інших частинах тіла потерпілої особи. Такі тілесні ушкодження є непрямим доказом зазначеного складу злочину, але в багатьох випадках при вчиненні дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло потерпілої особи, тілесні ушкодження не утворюються.

Потрібно зазначити, що нерідко в діях насильника виявляються ознаки вчинення кількох різних статевих злочинів, зокрема передбачених статтями 152, 153 ККУ. Це може мати місце при наявності кількох епізодів в діях насильника, коли він спочатку демонструє потерпілій особі свої оголені геніталії, спонукає торкатися них. Метою таких дій є не тільки задоволення статевого задоволення, але й психологічна підготовка потерпілої особи до наступних дій сексуального характеру, пов'язаних з проникненням в її тіло. Через деякий час насильник повторює вже демонстровані дії сексуального характеру, але вже поєднує їх з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло потерпілої особи. Так, Кам'янський районний суд Черкаської

області засудив ОСОБУ_6 за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 153 та ч. 6 ст. 152 КК України. ОСОБА_6, знаходячись в сімейних стосунках з ОСОБОЮ_10 і проживаючи разом з її малолітніми доньками ОСОБОЮ_11 та ОСОБОЮ_12 і будучи їх вітчимою, на протязі літа 2021 року вчиняв щодо малолітніх дії сексуального характеру. Зокрема, він неодноразово оголював статеві органи малолітньої ОСОБИ_12 і здійснював непристойні дотики до них, чим порушував нормальний фізичний, психічний та соціальний розвиток дитини, акцентуючи увагу на сексуальній тематиці. Щодо ОСОБИ_11 він вчиняв аналогічні дії та оголюючи свої геніталії вступав з нею в статеві зносини, пов'язані з оральним проникненням в її тіло. Суд визнав ОСОБУ_6 винним у вчиненні сексуального насильства щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 4 ст. 153 ККУ), та у згвалтуванні особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 6 ст. 152 ККУ) і призначив йому остаточне покарання у виді 15 (п'ятнадцяти) років позбавлення волі. При цьому суд констатував, що ОСОБА_6 при вчиненні вказаних злочинів використовував безпорадний стан потерпілих, які в силу свого малолітнього віку, відсутності специфічного життєвого досвіду в інтимних питаннях, рівня інтелектуального розвитку не могли чинити йому активний опір. Суд спирався на докази, серед яких були висновки чисельних експертиз, у тому числі судово-медичних експертиз малолітніх потерпілих [9].

Судово-медична експертиза підозрюваного призначається для отримання доказів вчинення статевого кримінального правопорушення особою, якій було вручено письмове повідомлення про підозру в порядку статті 278 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ). Метою експертизи є виявлення на тілі підозрюваного слідів, які свідчать про вчинення ним дій сексуального характеру, а також тілесних ушкоджень, характерних для обставин розслідуваної події. Для вирішення експертів ставляться питання: 1) чи є у підозрюваного тілесні ушкодження, якими є їх давність, характер, локалізація і механізм утворення? 2) чи є у підозрюваного на геніталіях сліди сексуального контакту (вагінального вмісту, крові, сперми) і яка їх родова і видова належність, давність утворення?

В результаті експертного дослідження підозрюваного на його тілі можуть бути виявлені сліди ушкоджень, що були заподіяні потерпілою особою (крововиливи, садна, сліди укусів). Такі тілесні ушкодження є непрямим доказом вчинення статевих кримінальних правопорушень. Прямим доказом буде виявлення слідів сексуального контакту з потерпілою особою. Для цього під час медичного обстеження підозрюваного у нього відбирають вміст із-під нігтів, відкладення зі статевого члена, репуційного мішка, мазки з уретри для виявлення вагінальних елементів, крові, сперматозоїдів тощо [10, с. 440].

У справах про згвалтування, пов'язаного з вагінальним проникненням геніталій в тіло потерпілої особи, підозрювані іноді заперечують свою вину, посилаючись на фізіологічну нездатність до статевих актів. Тому в таких справах потрібно обов'язково на вирішення експерта ставити питання, чи здатний підозрюваний до фізіологічного статевих актів. Окрім того, рекомендується проводити дослідження, спрямовані на:

– вивчення історії статевих життя і здоров'я, яке здійснюється за медичними документами і за показаннями свідків;

– встановлення наявності або відсутності морфологічних особливостей підозрюваного, які перешкоджають здійсненню ним фізіологічного статевих актів;

– дослідження функціонування статевих залоз підозрюваного.

До проведення такого роду експертного дослідження залучаються лікарі відповідних спеціальностей [11, с. 138–139].

Судово-медична експертиза речових доказів призначається для дослідження судово-медичним експертом об'єктів біологічного походження від людей. Зокрема, це виділення людського організму (кров, сперма, слина, виділення з грудних залоз, піхви, піт), а також частини тканин тіла людини (волосся, нігті, шкіра, м'язова тканина тощо). Вони можуть знаходитися на верхньому одязі потерпілої особи і підозрюваного, на білизні, простираллах, рушниках та інших предметах. Вказані об'єкти дослідження можуть бути виявлені при проведенні вищезгаданих судово-медичних експертиз потерпілої особи і підозрюваного, а також в результаті огляду місця події. Речі із слідами біологічного походження можуть бути отримані від потерпілої особи в порядку ч. 2 ст. 93 КПКУ – витребування та отримання речей і документів від фізичних осіб, про що складаються відповідні процесуальні документи. Окремим випадком отримання речових доказів даного виду є вилучення одягу при проведенні освідування особи, яке здійснюється на підставі постанови дізнавача, слідчого або прокурора. У разі ж відмови особи від проходження освідування, що може мати місце після затримання підозрюваного, освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора (ст. 241 КПКУ).

Згідно відомчого нормативно-правового акту МОЗ судово-медична експертиза (дослідження) речових доказів біологічного походження від людей проводиться у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи. Її метою є встановлення в слідах на речових доказах наявності клітин тканин людини, визначення їх видової, групової, статевої та органо-тканинної приналежності з використанням знань у галузі судової медицини і спеціальних цитологічних методів і методик [12]. Дослідження проводяться з урахуванням особливостей різноманітних видів тканин людини, що містяться в невеликій кількості в мікрослідах (мікрооб'єктах) біологічного походження з метою їх ідентифікації за видовою, статевою, регіональною, органною або клітинною належністю [13, с. 9]. Йдеться про використання спеціальних методів підгалузі судової медицини, якою є судово-медична цитологія, для вирішення завдання встановлення приналежності слідів біологічного походження певним конкретним особам – потерпілій або підозрюваному. Для вирішення експертів можуть бути поставлені питання: 1) чи є на досліджуваних речах сліди сперми, крові, поту, вагінального вмісту і якщо так, то яка їх родова і статевих приналежність? 2) чи належать вони вказаним особам (потерпілій, підозрюваному)? 3) з якої частини тіла відбулася кровотеча? 4) чи не страждає особа-вдільник (крові, сперми) на якісь захворювання? 5) чи є надані об'єкти волоссям людини чи тварини? 6) від якої частини тіла походить це волосся, яка їх статевих належність? 7) чи є ознаки захворювання волосся?

Молекулярно-генетична експертиза є різновидом судово-медичної експертизи, яка проводиться для дослідження об'єктів біологічного походження від людини для встановлення їх генетичних ознак. Сутність

даної експертизи полягає у дослідженні ДНК-молекул, які містяться в спермі, крові, слині, волоссі, в тканинах м'язів і кісток, зразках сечі та в інших об'єктах біологічного походження від людини. З використанням новітніх спеціальних реагентів стало можливим досліджувати біологічні об'єкти з мінімальною кількістю ДНК, таких як одиничне волосся, сліди рук, лупа, мікрочастинки сперми, слини та крові. У зв'язку з цим молекулярно-генетична ідентифікація має цілу низку переваг перед раніше розробленими цитологічними, імунологічними методами дослідження біологічних об'єктів від людини. Її метою (можливостями) є встановлення статевої та видової належності досліджуваного об'єкта, а також ідентифікація особи-виздільника. В Україні молекулярно-генетичні дослідження найбільш активно стали проводитися з 2005 року [14, с. 192–193]. На даний час судові експертизи, що базуються на молекулярно-генетичних дослідженнях, проводяться в Україні судовими експертами бюро судово-медичної експертизи МОЗ, а також фахівцями експертної служби МВС України за напрямком 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» в науково дослідних експертно-криміналістичних центрах МВС України. Актуалізація молекулярно-генетичних досліджень в останні роки була обумовлена ще й широкомасштабною російською агресією, у зв'язку з чим був прийнятий нормативно-правий акт щодо встановлення процедури відбору біологічного матеріалу військовополонених для створення відповідних баз даних та їх використання у кримінальних провадженнях щодо вчинених військових злочинів на території України [15].

Можливості молекулярно-генетичної експертизи безумовно можуть бути використані й в розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Але у зв'язку з цим потрібно дотримуватися певних правил виявлення об'єктів біологічного походження від людини та підготовки їх для експертного дослідження. Так, дослідники відзначають, що результативність проведення даної експертизи залежить від дотримання низки умов при проведенні слідчих (розшукових) дій, результатом яких є отримання об'єктів біологічного походження від людини. Зокрема, під час огляду місця події, вилучення речових доказів зі слідами біологічного походження, потрібно забезпечення стерильності. Відібрання зразків для проведення експертизи від осіб, що перевіряються, також потребує суворого дотримання встановлених правил стерильності [16, с. 311–312]. Також необхідною умовою для вирішення поставлених судово-медичному експертові запитань є коректне формулювання запитань, а також правильне пакування біологічних об'єктів, які подаються для дослідження. Цілком слушно В.В. Пяковський звертає увагу на те, що типовими помилками пакування біологічних об'єктів дослідження, є використання ненадійного пакувального матеріалу, який пошкоджується під час доставки, а також пакування вологого (непросушеного) одягу тощо [1, с. 73].

Судово-психіатрична експертиза при розслідуванні статевих кримінальних правопорушень призначається, зокрема, для вирішення питання, чи не знаходилася потерпіла особа у безпорадному стані. Потрібно підкреслити, що стан потерпілої особи визнається безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього або похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій, або не могла чинити опір чи в інший спосіб проявити незгоду стосовно вчинюваних стосовно неї дій сексуального характеру. Така ситуація складається, наприклад, у кримінальних провадженнях, де потерпілою є особа, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди на вчинення стосовно неї дій сексуального характеру (ч. 4, 6 ст. 152 ККУ; ч. 4, 5, 6 ст. 153 ККУ). Такі кримінальні правопорушення визнаються особливо тяжкими злочинами, за які передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Зазвичай щодо малолітніх потерпілих призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза для визначення природи і ступеню виразності психічних відхилень, розпізнавання їх патологічного або нехворобливого характеру. На відміну від судово-психіатричної експертизи, що встановлює лише наявність або відсутність принципової здатності особи до волевиявлення і правильному психічному відображенні, психолого-психіатрична експертиза дозволяє більш диференційовано визначити конкретну міру прояву цієї здатності в осіб із хворобливими «прикордонними» психічними відхиленнями в залежності від актуального дозрівання особистості [17]. Потрібно зазначити, що комплексна психолого-психіатрична експертиза може бути призначена й стосовно неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого в порядку статті 486 КПКУ. Вказані експертні дослідження проводяться в обласних психоневрологічних лікарнях комісією експертів вказаних спеціальностей в порядку, затвердженому Наказом МОЗ України від 08.05.2018 № 865 [18].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що в розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи ключове значення для доказування має своєчасне призначення судових експертиз медичного характеру і правильне формулювання питань, відповідно до їх компетенції. Не менш важливою є підготовка зазначених експертиз, яка включає дотримання рекомендацій щодо фіксації і вилучення слідів біологічного походження від людини, правильного їх пакування, відібрання необхідних зразків для проведення експертом повноцінного дослідження. Нами не розглядалось проведення інших видів експертиз, зокрема криміналістичних, що також є перспективним напрямком подальших наукових розвідок у вирішенні проблеми удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Список використаних джерел

1. Пяковський В. В. Судово-експертне забезпечення розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх. *Криміналістичний вісник*. № 1 (27). 2017. С. 72–78. URL: <https://visnyk.dnec.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/30/ISS> (дата звернення 10.04.2024).
2. Коваль М. М., Малиновська А. В. Експертизи, які проводяться під час розслідування кримінальних проваджень про звалтування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2020 № 43. С. 159–162. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.35>. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc43/37.pdf> (дата звернення 11.04.2024).

3. Козицька Н. В., Ковальчук Л. Я. Аналіз віку осіб, які підозрюються в скоєнні статевих злочинів, і жертв цих злочинів у Хмельницькій області. *Судово-медична експертиза*. 2023. № 2. С. 63–66. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2023.9>. URL: <http://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/298955>. (дата звернення 12.04.2024).
4. Козицька Н. В., Ковальчук Л. Я. Аналіз фенотипів системи груп крові АВ0 серед осіб, які підозрюються в скоєнні статевих злочинів у Хмельницькій області. *Судово-медична експертиза*. 2023. № 2. С. 59–62. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2023.8>. URL: <http://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/298953> (дата звернення 12.04.2024).
5. Волобуєв А. Ф. Особливості механізму вчинення сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях та його розслідування. *Криміналістичний вісник*. Вип. 1(39) 2023. С. 39–51. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-39>. URL: <https://visnyk.dnдекс.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/61/96> (дата звернення 12.04.2024).
6. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 (втратив чинність згідно із Законом України від 02.06.2016 року № 1404-VIII). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=485481> (дата звернення 12.04.2024).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.04.2024).
8. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95> (дата звернення 12.04.2024).
9. Вирок Кам'янського районного суду Черкаської області від 01 червня 2022 року. Справа № 696/1163/21. Кримінальне провадження 1-кп/696/22/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104563737> (дата звернення 22.04.2024).
10. Герасименко О. І., Антонов А. Г., Герасименко К. О., Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. Судова медицина: підручник для ВНЗ / за заг. ред. Герасименка О.І. К.: КНТ, 2016. 630 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/sudova-medicina-pidruchnik-dlya-vnz.pdf> (дата звернення 22.04.2024).
11. Судова медицина та психіатрія : навчальний посібник / М.М. Тагаєв, А.П. Антонюк. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 243 с.
12. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text> (дата звернення 22.04.2024).
13. Судово-медична цитологія: навчально-методичний посібник для лікарів судово-медичних експертів – цитологів / Р.О. Старовойтова, В.Д. Мішалов, Г.Ф. Кривда. К., 2007. 208 с. URL: <http://ir.nuozu.edu.ua:8080/bitstream/lib/1402/1.pdf> (дата звернення 22.04.2024).
14. Ходирева І. Т., Гамалюк Б. М. Окремі питання правового регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи та обліку генетичних ознак людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. Вип. 2(98). Івано-Франківськ, 2022. с. 190–201. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98>. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/88/84> (дата звернення 22.04.2024).
15. Про затвердження Порядку відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання. *Постанова Кабінету міністрів України від 19 травня 2023 р. № 508*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.04.2024).
16. Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. 3(91). С. 307–319. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.307-319/> URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/58/56> (дата звернення 22.04.2024).
17. Первомайський В. Б., Канищев А. В. Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза: омана та реальність. *Архів психіатрії*. 2006. Т. 12, № 1–4. С. 175–179. URL: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper213.htm> (дата звернення 24.04.2024).
18. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: затверджений Наказом МОЗ України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення 24.04.2024).

References

1. Piaskovskyi, V.V. (2017). Sudovo-ekspertne zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti nepovnitnikh [Forensic expert support for the investigation of crimes against the sexual freedom and sexual integrity of minors]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (27). S. 72–78. Retrieved from: <https://visnyk.dnдекс.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/30/ISS> (data zvernennia 10.04.2024) [in Ukrainian].
2. Koval, M.M., & Malynovska, A.V. (2020). Ekspertyzy, yaki provodiatsia pid chas ro-zsliduvannia kryminalnykh provadzhen pro zgvaltuvannia [Examinations conducted during the investigation of criminal rape proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii: Yurysprudentsiia. № 43. S. 159–162. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.35>. Retrieved from: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc43/37.pdf> (data zvernennia 11.04.2024) [in Ukrainian].
3. Kozytska, N.V., & Kovalchuk, L.Ya. (2023). Analiz viku osib, yaki pidozriuiutsia v skoienni statevykh zlochyniv, i zhertyv tsykh zlochyniv u Khmelnytskii oblasti [Analysis of the age of persons suspected of committing sexual crimes and victims of these crimes in Khmelnytskyi region]. *Sudovo-medychna ekspertyza*. № 2. S. 63–66. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2023.9>. Retrieved from: <http://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/298955>. (data zvernennia 12.04.2024) [in Ukrainian].
4. Kozytska, N.V., & Kovalchuk, L.Ya. (2023). Analiz fenotipiv sistemi grup krovi AB0 sered osib, yki pidozryuyutsy v skoienni statevih zlochyniv u Hmelnytskii oblasti [Analysis of phenotypes of the AB0 blood group system among persons suspected

of committing sexual crimes in the Khmelnytskyi region]. *Sudovo-medichna ekspertiza*. № 2. S. 59–62. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2023.8>. Retrieved from: <http://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/298953> (data zvernennia 12.04.2024) [in Ukrainian].

5. Volobuyev, A.F. (2023). Osoblyvosti mekhanizmu vchynennia seksualnogo nasylstva na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh ta yoho rozsliduvannia [Peculiarities of the mechanism of committing sexual violence in the temporarily occupied territories and its investigation]. *Kryminalistychnyi visnyk*. Vyp. 1(39). S. 39–51. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-39>. Retrieved from: <https://visnyk.dnec.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/61/96> (data zvernennia 12.04.2024) [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 28.12.1960 [Criminal Code of Ukraine dated December 28, 1960] (vtratyt chynnist zghidno iz Zakonom Ukrainy vid 02.06.2016 roku № 1404-VIII). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=485481> (data zvernennia 12.04.2024).

7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2341-III vid 5 kvitnia 2001 roku [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III dated April 5, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia 12.04.2024) [in Ukrainian].

8. Pravyla provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz (obstezhen) z pryvodu statevykh staniv v biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy: zatv. nakazom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 6 vid 17 sichnia 1995 roku [Rules for conducting forensic medical examinations (examinations) regarding sexual conditions in the forensic medical examination bureau: approved. by order of the Ministry of Health of Ukraine No. 6 of January 17, 1995]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95> (data zvernennia 12.04.2024) [in Ukrainian].

9. Vyroky Kam'ianskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 01 chervnia 2022 roku [Verdict of the Kamian District Court of the Cherkasy Region dated June 1, 2022]. Sprava № 696/1163/21. Kryminalne provadzhennia 1-kp/696/22/22. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104563737> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

10. Herasymenko, O.I., Antonov, A.H., Herasymenko K.O., Komissarova N.O., & Komissarov M.L. (2016). *Sudova medytsyna: pidruchnyk dlia VNZ [Forensic medicine: a textbook for universities] / za zah. red. Herasymenka O.I. K.*: KNT, 2016. 630 s. Retrieved from: <https://jurkniga.ua/contents/sudova-medicina-pidruchnik-dlya-vnz.pdf> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

11. *Sudova medytsyna ta psykhiiatryia : navchalnyi posibnyk* (2010). [Forensic medicine and psychiatry: textbook]. M.M. Tahaiev, A.P. Antoniuk. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vntr. sprav. 243 s. [in Ukrainian].

12. Pravyla provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz (doslidzhen) u viddilenniakh sudovo-medychnoi tsytolohii biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy [Rules for conducting forensic medical examinations (research) in forensic cytology departments of the forensic medical examination bureau]: zatv. naka-zom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 6 vid 17 sichnia 1995 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

13. *Sudovo-medychna tsytolohiiia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia likariv sudovo-medychnykh ekspertiv – tsytolohiv* (2007). [Forensic cytology: an educational and methodological guide for doctors of forensic medical experts – cytologists] / R.O. Starovoitova, V.D. Mishalov, H.F. Kryvda. K. 208 s. Retrieved from: <http://ir.nuozu.edu.ua:8080/bitstream/lib/1402/1.pdf> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

14. Khodyrieva, I.T., & Hamaliuk, B.M. (2022). Okremi pytannia pravovoho rehulivannia sudovoi molekuliarno-henetychnoi ekspertyzy ta obliku henetychnykh oznak liudyny [Separate issues of legal regulation of forensic molecular genetic examination and accounting of human genetic traits]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vntrishnikh sprav im. E.O. Didorenka*. Vyp. 2(98). Ivano-Frankivsk, s. 190–201. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98>. Retrieved from: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/88/84> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Poriadku vidboru, napravlennia na molekuliarno-henetychnu ekspertyzu (doslidzhennia) biolohichnoho materialu viiskovopolonenykh dlia vstanovlennia henomnoi informatsii ta yoho zberihannia [On the approval of the Procedure for selection, referral for molecular genetic examination (research) of biological material of prisoners of war for the establishment of genomic information and its storage]. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 19 travnia 2023 r. № 508. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

16. Stepaniuk, R.L., & Ionova, V.V. (2020). Pryznachennia sudovoi molekuliarno-henetychnoi ekspertyzy na stadii dosudovoho rozsliduvannia: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [The assignment of forensic molecular-genetic examination during pre-trial investigation: problems and ways to solve them]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vntrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 3(91), 307–319. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.307-319>. Retrieved from: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/58/56> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

17. Pervomaiskyi, V.B., & Kanyshchev, A.V. (2006). Kompleksna sudova psykhologo-psykhiatrychna ekspertyza: omana ta realnist [Comprehensive forensic psychological and psychiatric examination: illusion and reality]. *Arkhiv psykhiiatrii*. T. 12, № 1–4. S. 175–179. Retrieved from: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper213.htm> ((data zvernennia 22.04.2024)) [in Ukrainian].

18. Poriadok provedennia sudovo-psykhiatrychnoi ekspertyzy [The procedure for conducting a forensic psychiatric examination]: zatverdzhenyi Nakazom MOZ Ukrainy vid 08.05.2018 № 865. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (data zvernennia 22.04.2024) [in Ukrainian].

Volobuyeva Olena,

Candidate of Legal Sciences, Professor

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>**EXPERTISES IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES
AGAINST SEXUAL FREEDOM AND GENDER INVINCIBILITY OF A PERSON**

The article analyzes the articles of the Criminal Code of Ukraine updated in 2017, which determine the composition of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person. In this connection, the necessity of correlation of circumstances subject to proof in criminal proceedings is noted. It is noted that in order to prove the key circumstances, it is necessary to conduct a number of medical forensic examinations. This is due to the specific mechanism of committing sexual criminal offenses and their traces of biological origin from humans. During the illegal satisfaction of sexual needs (passions), biological traces of human origin remain – particles from the human body (epithelium, hair, etc.), as well as secretions of the human body (excretions of the female body, semen, blood, saliva, etc.). To determine their connection with the detected criminal offense and to observe the established procedural procedure for obtaining evidence, research is required using special knowledge in the field of forensic medicine and other medical specialties with the use of special laboratory methods and techniques. From these positions, the circumstances included in the subject of proof are analyzed: "acts of a sexual nature", "without the victim's voluntary consent", "taking advantage of the helpless state of the victim" and others. The modern possibilities of using medical forensic examinations for obtaining evidence are determined: forensic medical examination of the injured person, forensic medical examination of the suspect, forensic medical examination of material evidence, molecular genetic examination, forensic psychiatric examination of the injured person. Lists of typical questions (tasks) that are set for solution during expert research are given. The possibilities of a complex psychological and psychiatric examination of minor victims to establish their helpless state when sexual acts are committed against them are analyzed. It is concluded that it is important to prepare the mentioned examinations, which includes compliance with the recommendations regarding the fixation and extraction of traces of biological origin from a person, their correct packaging, and the selection of the necessary samples for conducting a full-fledged examination by an expert.

Key words: *sexual criminal offenses, proving, forensic medical examination of the injured person, forensic medical examination of the suspect, forensic medical examination of physical evidence, molecular genetic examination, forensic psychiatric examination of the victim.*

Надіслано до редколегії 02.05.2024

УДК 343.137.5

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-37-42

Литвиненко Ольга Георгіївна,

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри організації досудового розслідування факультету № 1
(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-2191>

**Груздь Олександр Іванович,**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1
(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ**

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань під час вручення та повідомлення особі про підозру. Зазначається, що термін «повідомлення про підозру» відсутній у Кримінальному процесуальному законі. Наводяться погляди вчених на це поняття задля формування розуміння щодо його змістовного навантаження. Акцентовується увага на тому, що безпосереднє вручення особі письмового повідомлення про підозру не означає, що кримінальне переслідування відносно такої особи тільки починається, адже складенню такого повідомлення може передувати проведення ряду слідчих (розшукових) дій, з метою перевірки про причетність її до кримінального правопорушення. Досліджено спосіб вручення та повідомлення особі про підозру у разі здійснення спеціального досудового розслідування, запропоновано внести певні зміни щодо джерел розміщення інформації про таке повідомлення.

Ключові слова: повідомлення про підозру, підозрюваний, право на захист, кримінальне переслідування, *in absentia*.

Постановка проблеми. Повідомлення про підозру є важливим етапом розслідування кримінального провадження адже з цього моменту починається відлік строків досудового розслідування та особа набуває статусу підозрюваного відповідно до чого розширюються повноваження слідчого, дізнавача та процесуального керівника. Після початку повномасштабного вторгнення правоохоронні органи України намагаються притягнути до кримінальної відповідальності російських військовослужбовців, колаборантів та інших осіб, які переховуються від них використовуючи процедуру спеціального досудового розслідування «*in absentia*», яка може проводитись виключно до підозрюваного. Вже на цьому етапі виникають труднощі із ефективним повідомленням про підозру, використовуючи способи та механізми передбачені Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність окреслених питань підтверджується значною кількістю публікацій науковців та практичних праців-

ників. Зокрема, їх досліджували Ю Аленін, І. Гловюк, Л. Лобойко, Г. Мудрецька, О. Татаров, Л. Удалова, О. Фараон, В. Федченко, О. Шило, О. Юхно та ін., проте, деякі питання у цій сфері потребують додаткових досліджень.

Метою статті є аналіз наукових поглядів вчених, на інститут повідомлення про підозру, в тому числі під час здійснення спеціального досудового розслідування, задля формування розуміння сутності цього поняття та вдосконалення ефективності такого повідомлення.

Виклад основного матеріалу. Повідомлення про підозру є вирішальним етапом як кримінального провадження в цілому, так і стадії досудового розслідування зокрема [1, с. 22]. Однак, цей інститут має низку недоліків, зокрема відсутнє легальне визначення терміну «повідомлення про підозру», порушуються розумні строки такого повідомлення, право особи на захист, не врегульовано спосіб повідомлення та вручення повідомлення про підозру за відсутності особи.

У Кримінальному процесуальному кодексі України не міститься визначення терміну «повідомлення про підозру», однак науковці мають свої власні бачення щодо цього.

Так, у широкому розумінні повідомлення про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який включає в себе відносно самостійні правові норми, направлені на врегулювання правовідносин, які виникають між учасниками кримінального провадження у зв'язку зі здійсненням повідомлення про підозру, його зміною та полягає у вчиненні прокурором або слідчим за погодженням із процесуальним керівником процесуальних дій, що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, за наявності якого особа набуває процесуального статусу підозрюваного, а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства [2, с. 228].

Л.М. Лобойко зазначає, що повідомлення про підозру є процесуальною дією (діяльністю), зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі. Повідомлення про підозру також є процесуальним документом, який означає новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності [3, с. 236].

О.О. Юхно під поняттям «повідомлення про підозру» розуміє процесуальну дію, що ґрунтується на об'єктивних підставах закону про кримінальну відповідальність і кримінального процесуального законодавства, що складається із передбачених КПК України і інших етапів досудового розслідування та слідчих ситуацій після встановлення, процесуального фіксування і оцінки достатніх доказів в повному і можливішому обсязі, яке складається і вручається в письмовій формі особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, і що може доповнюватись новою підозрою або змінюватись відповідно до раніше повідомленої підозри [4, с. 206].

Ми погодимось із зазначеними твердженнями, оскільки, на наш погляд, повідомлення про підозру це обґрунтоване процесуальне рішення слідчого, дізнавача та процесуального керівника щодо підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, з якого починається момент притягнення до кримінальної відповідальності та відлік строків досудового розслідування.

У ч.1 ст. 276 КПК України передбачено випадки повідомлення про підозру, до яких відносять:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [5].

Оскільки після повідомлення особі про підозру починається стадія притягнення її до кримінальної відповідальності, то важливе значення має порядок та підстави отримання особою статусу підозрюваного.

Однак безпосереднє вручення особі письмового повідомлення про підозру не означає, що кримінальне переслідування відносно такої особи тільки починається, адже складенню такого повідомлення може передувати проведення ряду гласних та негласних слідчих

(розшукових) дій, відносно особи з метою перевірки про причетність її до кримінального правопорушення.

Фактична обвинувальна діяльність щодо певної особи може розпочинатися до винесення слідчим формалізованого процесуального рішення стосовно підозри у вчиненні правопорушення [6, с. 47].

Так, у Рішенні Європейського суду у справі «Шебельник проти України» у п.57 цього Рішення Суд зазначив, що з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні. З того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності заявника до вбивства. Існування такої підозри підтверджувалося тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки і обставин подій, тобто слідчі дії, які зазвичай проводяться з підозрюваним. На думку Суду, становище заявника стало значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення [7]. Виходячи із зазначеного варто відмітити, що фактичний початок переслідування значно порушує права особи, яка de facto підозрюється, оскільки вона не має ані процесуального статусу, ані, відповідно, процесуальних прав та обов'язків, як учасник кримінального провадження.

Вважаємо, що у разі виникнення такої ситуації слідчий, дізнавач мають вжити заходів для підготовки, складення та вручення особі письмового повідомлення про підозру, оскільки зловживання своєчасним повідомленням про підозру суттєво порушує право особи на захист. Отримавши статус підозрюваного особа матиме можливість повноцінно підготуватись до реалізації своїх прав та обрання лінії захисту впродовж усіх подальших стадій кримінального провадження.

Важливим питанням під час винесення повідомлення про підозру є необхідність його належного та безпосереднього вручення особі. Одним із випадків неможливості безпосереднього вручення повідомлення про підозру є відсутність підозрюваного, через що може бути здійснено процедуру спеціального досудового розслідування (in absentia). Під час такої процедури законодавець передбачив певний порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування.

Поняття «вручення» охоплює низку процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або прокурором, а саме: виклик особи відповідно вимог чинного законодавства; установа особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру; усне оголошення її повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення суті підозри; повідомлення особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх суті, вручення пам'ятки про права та обов'язки; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримує повідомлення; фактична передача письмового повідомлення про підозру особі [8, с. 114].

Вручення повідомлення згідно ст. 135 КПК є однією технічною дією слідчого (дізнавача) щодо простого надіслання повістки/повідомлення про виклик, в той час як повідомлення про підозру згідно ст. 278 КПК складається з декількох процесуальних дій, а саме прийняття процесуального рішення, обов'язкового погодження

з процесуальним керівником, здійснення виклику особи, безпосереднього вручення повідомлення про підозру та так, як особа набуває «спеціального статусу» у кримінальному провадженні, згідно якого її права можуть суттєво обмежуватися, повідомленням прав та обов'язків, надання їх роз'яснення, а не просто вручення пам'ятки на А4, а також надати можливість особи на забезпечення права на захист, як це визначено ст. 20 та ст. 42 КПК України. Адже дійсно в зазначених вище випадках слідчий (дознавач) не може бути впевненим, що по-перше письмову підозру вручено саме тій особі, яка підлягає в подальшому набуття статусу «підозрюваний» та чи роз'яснено про права та обов'язки, які має підозрюваний згідно норм чинного КПК України, по-друге строки проведення даної дії теж неможливо проконтролювати, так як в момент погодження повідомлення про підозру слідчий (дознавач) вносить дані до ЄРДР, а по факту особа отримує повідомлення набагато пізніше (якщо звісно отримає), по-третє у випадку надіслання на електронну пошту як встановити момент отримання та ознайомлення з листом? [9, с. 256].

Відповідно до ч.2 ст. 7 КПК України сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*).

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень (ч.1 ст.278 КПК України).

Так, відповідно до ст.111 КПК України повідомлення про підозру у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, процесуальний керівник, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Таким повідомленням є повістка про виклик.

Так, у разі неможливості вручити особисто, повідомлення про підозру вручається у спосіб, передбачений для виклику та приводу особи (Глава 11 КПК України, статті 135, 136), тобто: надісланням поштою, електронною поштою; врученням під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає «для передання»; врученням житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. [10, с. 106]. Оскільки повідомлення про підозру є важливою процесуальною дією, результатом якої є отримання особою статусу підозрюваного, на наш погляд, нині діючі способи повідомлення про підозру є вкрай не ефективними, оскільки не має реального підтвердження чи ознайомлення підозрюваний з таким повідомленням.

Погодимось із тим, що у існуючих же програмах для роботи з електронною поштою є функція повідомлення про отримання листа, однак вона абсолютно неефективна у плані гарантованого документального (електронного) підтвердження факту отримання вказаних документів конкретною особою [11, с. 165].

У ст. 297-5 КПК України зазначається про те, що повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи пере-

бування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Виходячи із зазначеного, у разі відсутності підозрюваного і здійснення спеціального досудового розслідування, законодавець пропонує опубліковувати зміст письмового повідомлення про підозру у спосіб зазначений вище.

Окрім цього, з моменту опублікування повістки про виклик, або повідомлення про підозру у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Вручення процесуальних документів через веб-сайт Офісу Генпрокурора та газету «Урядовий кур'єр» не є новелою, зумовленою воєнним станом. Однак, після повномасштабного вторгнення цей спосіб вручення процесуальних документів став особливо актуальним [12, с. 38], проте має певні проблемні питання.

Процедури «*in absentia*» неминуче припускають деякий відступ від загальних правил кримінального процесу, в тому числі щодо здійснення процесуальної дії – повідомлення про підозру відсутній особі. У зв'язку з цим стороною обвинувачення з урахуванням обставин кожної справи необхідно вживати заходів для повідомлення особи про необхідність з'явитися до слідчих органів та вручення повідомлення про підозру. Вказані дії необхідно належним чином документально зафіксувати, щоб у разі необхідності підтвердити своєчасність та повноту вжитих заходів у суді [13, с. 223]. Вважаємо, що у разі висвітлення особи про складене відносно неї повідомлення про підозру на сайтах загальнодержавного значення не завжди означає те, що особа ознайомилась із його змістом. Навряд чи особа, яка вчинила кримінальне правопорушення буде моніторити сайт Офісу Генерального Прокурора чи читати газету «Урядовий кур'єр», оскільки це специфічні джерела інформації. Відповідно до чого якість здійснення такої процесуальної дії та досудового розслідування в цілому не матиме ефективності.

Ми пропонуємо викладати повідомлення про підозру не лише на сайті Офісу Генерального Прокурора та у газеті «Урядовий кур'єр», а висвітлювати такі повідомлення на офіційних сторінках структурних підрозділів поліції та прокуратури, у тому числі у соціальних мережах, з подальшим здійсненням репостів для розповсюдження інформації. Переконані, що таким чином буде здійснено більше охоплення аудиторії, відповідно до чого підозрювана особа може бути ознайомлена із його змістом та матиме можливість реалізувати своє право на захист.

У разі висвітлення письмового повідомлення про підозру запропонованим нами способом в обов'язковому порядку має бути правильно оформлений цей письмовий процесуальний документ. Він має містити як дані підозрюваної особи, так і прокурора (процесуального керівника) зі слідчим, зміст підозри та формулу кваліфікації і обвинувачення. На такому документі в обов'язковому порядку мають бути підпис прокурора та слідчого, а також печатка органів прокуратури та поліції.

Стосовно ознайомлення із повідомленням про підозру зазначеним нами способом варто підтримати думку про те, що прямі докази отримання вищевказаних документів особою можуть бути відсутніми, однак

сукупність непрямих повинна свідчити про те, що факт їх отримання заходиться поза розумним сумнівом або ж особа своїми умисними діями уникає цього [14, с. 182].

Висновки. Отже, повідомлення про підозру – це обґрунтоване процесуальне рішення слідчого, дізнавача та процесуального керівника щодо підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, з якого починається момент притягнення до кримінальної відповідальності та відлік строків досудового розслідування. Зазначене процесуальне рішення суттєво впливає на можливість особи реалізувати свої права, саме тому особа має своєчасно отримати статус підозрюваного. Тому дізнавачі, слідчі чи прокурор не повинні затягувати процес повідомлення особі про підозру маючи відповідні докази його причетності. Вони повинні вжити заходи для підготовки, складення та вручення особі письмового повідомлення про підозру одразу у разі отримання викривальних доказів, оскільки зловживання своєчасним повідомленням про підозру суттєво порушує право особи на захист.

У разі відсутності особи та неможливості безпосереднього вручення повідомлення про підозру органи поліції та прокуратури мають вживати більш дієві способи такого вручення та повідомлення. Ми пропонуємо викладати повідомлення про підозру не лише на сайті Офісу Генерального Прокурора та у газеті «Урядовий кур'єр», а висвітлювати такі повідомлення на офіційних сторінках структурних підрозділів поліції та прокуратури, з подальшим здійсненням репостів для розповсюдження інформації. Переконані, що таким чином буде здійснено більше охоплення аудиторії, відповідно до чого підозрювана особа може бути ознайомлена із його змістом та матиме можливість реалізувати своє право на захист.

Зазначені нами пропозиції мають покращити існуючий нині механізм вручення та повідомлення особі про підозру і зробити його більш дієвим задля здійснення ефективного досудового розслідування та дотримання прав *de facto* підозрюваних осіб.

Список використаних джерел

1. Удалова Л.Д. Проблеми унормування інституту повідомлення про підозру. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 376 с. С. 22–25.
2. Кримчук С.Г. Наукові підходи до розуміння поняття «повідомлення про підозру». *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2(23). Том 2. 2018. С. 226–230.
3. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
4. Юхно О.О. Проблемні питання повідомлення про підозру особі у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Наше право*. № 1. 2023. С. 204–211.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.05.2024).
6. Литвиненко О.Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2023. 220 с.
7. Рішення у справі Європейського суду з прав людини «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text (дата звернення: 15.05.2024).
8. Фараон О. Вручення повідомлення про підозру. *National law journal: theory and practice*. МАІ 2014. С. 114–118.
9. Федченко В.М., Жушман А.А. Окремі прогалини в законодавстві щодо повідомлення особі про підозру. *Science and technology: problems, prospects and innovations: Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference Osaka, Japan 3-5 August 2023*. С. 255–258. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-3-5.08.23.pdf#page=252> (дата звернення: 20.05.2024).
10. Мудрецька Г.В. Правове регулювання застосування інституту спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження. *Південно український правничий часопис*. № 3. 2017. С. 103–106.
11. Аленін Ю.П., Глобук І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 1. (2014). С. 161–169.
12. Гутник А. Строки публікації повісток, повідомлень на вебсайті ОГП та в газеті «Урядовий кур'єр». *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 306 с. С. 38–41.
13. Калька І.З. Підстави та порядок набуття процесуального статусу підозрюваного у кримінальному процесі України. *Нове українське право*. Вип. 3. 2021. С. 221–227.
14. Шишман Д. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*). *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2019. С. 179–183.

References

1. Udalova, L.D. (2021). Problemy unormuvannya instytutu povidomlennia pro pidozru. [Problems of normalization of the institution of notification of suspicion]; *materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv. S. 22-25 [in Ukrainian].
2. Krymchuk, S.H. (2018). Naukovi pidkhody do rozuminnia poniattia «povidomlennia pro pidozru [Scientific approaches to understanding the concept of "report of suspicion"]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vypusk 2(23). Tom 2. S. 226–230 [in Ukrainian].
3. Loboiko, L.M. (2014). *Kryminalnyi protses: pidruchnyk*. [Criminal process]. Kyiv: Istyna. 432 s. [in Ukrainian].
4. Iukhno, O.O. (2023). Problemni pytannia povidomlennia pro pidozru osobi u dosudovomu rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen. [Problematic issues of notification of suspicion to a person in pretrial investigation of criminal offenses]. *Nashe pravo*. № 1. S. 204–211 [in Ukrainian].
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

6. Lytvynenko, O.H. (2023). *Dosudove rozsliduvannia shchodo nepovnoletnoho pidozriuvanoho: monohrafiia [Pretrial investigation of a juvenile suspect]*. Kyiv : VD «Dakor». 220 s. [in Ukrainian].
7. Rishennia u spravi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny «Shabelnyk proty Ukrainy» (2019). [Decision in the case of the European Court of Human Rights "Shabelnyk v. Ukraine"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text [in Ukrainian].
8. Faraon, O. (2014). Vruchennia povidomlennia pro pidozru. [Delivery of a notice of suspicion] *National law journal: teory and practice*. MAI. S. 114–118 [in Ukrainian].
9. Fedchenko, V.M., & Zhushman, A.A. (2023). Okremi prohalyny v zakonodavstvi shchodo povidomlennia osobi pro pidozru [Certain gaps in the legislation regarding notification of a person of suspicion]. *Science and technology: problems, prospects and innovations: Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference*, Osaka, Japan. S. 255–258. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-3-5.08.23.pdf#page=252> [in Ukrainian].
10. Mudretska, H.V. (2017). Pravove rehuliuвання zastosuvannya instytutu spetsialnogo dosudovoho rozsliduvannya v mezhakh kryminalnogo provadzhennia [Legal regulation of the use of the institute of special pre-trial investigation within the framework of criminal proceedings]. *Pivdenno ukrainskyi pravnychi chasopys*. № 3. S. 103–106 [in Ukrainian].
11. Alenin, Yu.P., & Hloviuk, I.V. (2014). Povidomlennia pro pidozru: zahalna kharakterystyka ta problemy udoskonalennia [Suspicion reporting: general characteristics and improvement issues]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1. 161–169 [in Ukrainian].
12. Hutnyk, A. (2024). Stroky publikatsii povistok, povidomlen na veb-saiti OHP ta v hazeti «Uriadovy kurier» [Deadlines for publication of summonses, notices on the website of the Office of the General Prosecutor and in the newspaper "Uryadovy Kurier"]. *Kryminalne sudochynstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Kyiv*. S. 38–41 [in Ukrainian].
13. Kalka, I.Z. (2021). Pidstavy ta poriadok nabuttia protsesualnogo statusu pidozriuvanoho u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The grounds and procedure for acquiring the procedural status of a suspect in the criminal process of Ukraine]. *Nove ukrainske pravo*. Vyp. 3. S. 221–227 [in Ukrainian].
14. Shyshman, D. (2019). Obiznanist pidozriuvanoho pro rozpochate kryminalne provadzhennia yak oboviazkova umova dlia zdiisnennia spetsialnogo dosudovoho rozsliduvannya (in absentia) [The suspect's awareness of the initiated criminal proceedings as a prerequisite for conducting a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 10. S. 179–183 [in Ukrainian].

Lytvynenko Olha,

PhD (specialty 081 "Law"), Senior Lecturer at the Department of Organization of Pre-Trial Investigation of the Faculty No.1 (Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-2191>

Hruzd Oleksandr,

PhD in Law, Assistant Professor at the Department of Organization of Pre-Trial Investigation of the Faculty No.1 (Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

INDIVIDUAL ISSUES OF REPORT OF SUSPICION

The article is devoted to the investigation of problematic issues during service and notification of a person of suspicion. It is noted that the term "notice of suspicion" does not exist in the Criminal Procedure Law. The views of scientists on this concept are presented in order to form an understanding of its content load. It has been established that the notification of suspicion is a justified procedural decision of the investigator, inquirer and procedural manager regarding the suspicion of a person in the commission of a criminal offense, from which the moment of bringing to criminal responsibility and the countdown of the pre-trial investigation period begins. Attention is drawn to the fact that the direct delivery of a written notice of suspicion to a person does not mean that the criminal prosecution of such a person is just beginning, because the preparation of such a notice may be preceded by a number of public or secret investigative (search) actions, with the aim of verifying his involvement in a criminal case offense. The specified procedural decision significantly affects the person's ability to exercise his rights, which is why the person should receive the status of a suspect in a timely manner. Therefore, inquirers, investigators, or prosecutors should not delay the process of notifying a person of suspicion when they have relevant evidence of his involvement. They must take steps to prepare, draft and serve the person with a written notice of suspicion immediately upon receipt of incriminating evidence, since the abuse of a timely notice of suspicion significantly violates the person's right to defense. The method of serving and notifying a person of suspicion in the event of a special pre-trial investigation has been studied. In the absence of a person and the impossibility of direct delivery of a notification of suspicion, the police and prosecutor's offices should use more effective methods of such delivery and notification. It

is proposed to publish reports of suspicion not only on the website of the Office of the General Prosecutor and in the newspaper "Government Courier", but also to highlight such reports on the official pages of the structural units of the police and the prosecutor's office, with subsequent reposting for the dissemination of information. It was established that in this way, a larger audience will be reached, according to which the suspect can be familiarized with its content and will have the opportunity to exercise his right to defense.

Key words: *notification of suspicion, right to defense, suspect, criminal prosecution, in absentia.*

Надіслано до редколегії 03.06.2024

УДК 343.1 + 343.8
DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-43-47

Пилипенко Дмитро Олексійович,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 2

(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>



АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено аналізу актуальних питань реалізації досудової пробації в сучасних умовах. Наголошено на тому, що одним з актуальних й невіршених питань на даний час залишається визначення строку складання досудової доповіді відповідною ухвалою суду першої інстанції. Крім цього, в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутній процесуальний механізм продовження строку складання досудової доповіді. У контексті цього також залишаються не вирішеними актуальні питання визначення повноважень суду та представника персоналу органу пробації щодо продовження строку складання досудової доповіді. В межах статті запропоновано авторський погляд щодо вирішення вказаних актуальних питань та запропоновано внесення відповідних нормативних коректувань до чинного Кримінального процесуального кодексу України. Додатковим та не менш актуальним є питання визначення порядку участі обвинуваченого у процедурі складання досудової доповіді. Наголошено, що участь обвинуваченого в цій процедурі належить виключно до прав такої особи.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, підготовче провадження, досудова пробація, суд, персонал органу пробації, обвинувачений, досудова доповідь.

Постановка проблеми. Із прийняттям у 2016 році Закону України «Про пробацію» в державі вперше в її історії на нормативному рівні було запроваджено інститут пробації, метою якого є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [1]. Одну з провідних ролей в досягненні зазначеної мети відіграє досудова пробація як один з видів пробації визначених у ст. 8 згаданого закону. Досудова пробація реалізується під час кримінального провадження та її міжгалузевий характер у тому числі регламентовано нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Цей кодифікований нормативно-правовий акт визначає умови та порядок складання (підготовки) досудової доповіді під час підготовчого судового засідання. При цьому актуальними й невіршеними залишаються питання визначення умов та порядку процедури складання досудової доповіді. Ці питання, зокрема, стосуються строку складання досудової доповіді, а також специфіки правового статусу обвинуваченого та представника персоналу органу пробації під час складання досудової доповіді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з визначенням порядку реалізації досудової пробації досліджувалися такими науковцями, як Р.Л. Булашев, О.І. Богатирьова, В.І. Гранкіна, А.П. Гусак, В.С. Канцір, І.В. Кріцак, Л.І. Олефір, А.В. Рось, Н.Д. Слотвінська, О.В. Ткачова, О.Г. Шило та ін. Попри значний внесок результатів наукових досліджень вказаних вчених у вирішення актуальних питань

досудової пробації вітчизняної сфери кримінальної юстиції, все ж окремі питання регламентації досудової пробації досі залишаються не вирішеними та потребують додаткового теоретичного аналізу.

Метою статті є аналіз актуальних питань реалізації досудової пробації у кримінальному процесі та висловлення авторських пропозицій щодо поліпшення умов й порядку складання (підготовки) досудової доповіді в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення важливість та значимість досудової пробації важко переоцінити, адже загальною метою пробації визначеною Радою Європи є внесення вкладу до справедливого карного правосуддя, а також в забезпечення безпеки суспільства шляхом попередження і скорочення злочинності [2]. Досудова пробація на відміну від інших видів пробації визначених у ст. 8 Закону України «Про пробацію» (далі – ЗУ «Про пробацію»), реалізується під час кримінального провадження, тому повноваження представників персоналу органу пробації із забезпечення суду формалізованою інформацією, яка характеризує обвинуваченого має суттєве значення для остаточного прийняття судом рішення про міру відповідальності цієї особи. О.В. Ткачова з цього приводу справедливо зазначає, що при досудовій пробації відбувається збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для даної особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливості її виправлення у в'язниці чи на волі. Підготовлений службою пробації висновок сприяє суду у винесенні правильного і справедливого вироку, а надалі

допоможе офіцерові пробації у його роботі з виправлення злочинця [3, с. 70].

Одним з актуальних питань досудової пробації, яке потребує додаткового аналізу є визначення строку підготовки досудової доповіді в межах кримінального провадження. Слід зазначити, що умови та порядок складання досудової доповіді визначаються ст.ст. 72¹ та 314¹ КПК України, а також наказом Міністерства юстиції України від 21.01.2017 № 200/5 «Про затвердження Порядку складання досудової доповіді» (далі – Порядок складання досудової доповіді) [4], [5]. Проте зазначені норми КПК України та відповідного наказу Мін'юсту не містять вказівки на процесуальний строк, що встановлюється судом для підготовки досудової доповіді. Необхідно зазначити, що це питання є доволі дискусійним серед науковців. Так І.В. Кріцак та А.В. Рось зазначають, що суди встановлюють мінімальні терміни для подання досудової доповіді, для уникнення затягування процесу, однак працівнику пробації інколи таких обмежених термінів не достатньо для збирання повної інформації про неповнолітнього обвинуваченого. В якості прикладу науковці наводять одну з ухвал Піщанського районного суду Вінницької області, в якій суд ухвалив складання досудової доповіді протягом дев'яти днів, три із яких були вихідними, що, на думку вчених, унеможливає якісну підготовку досудової доповіді [6, с. 141]. Р.Л. Булашев вказує, що окремі проблемні аспекти застосування нечітко встановленого порядку складання досудової доповіді виявляються і під час аналізу ухвал, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Так, часто суди у своїх ухвалях, доручаючи органу пробації скласти досудову доповідь, визначають занадто малі строки для здійснення такого доручення [7, с. 25]. З цього приводу В.С. Канцір та Н.Д. Слотвінська посилаючись на дані сайту «Пробація в Україні» зазначають, що станом на 01.09.2018, кількість отриманих ухвал суду уповноваженими органами з питань пробації, щодо складання досудової доповіді стосовно обвинувачених становить 23 576, серед яких кількість ухвал із вказаним терміном підготовки досудової доповіді менше 10 днів – 10 160, що у процентному співвідношенні складає 43%. Автори цілком слушно наголошують, що зазначений термін для складання досудової доповіді є недостатнім для забезпечення всіх вимог, що ставляться до такої, зокрема, для забезпечення передбаченого «Порядком складання досудової доповіді» її інформаційного наповнення [8, с. 94].

А.П. Гусак зазначає, що згідно зі статтею 319 КПК України після завершення підготовки до судового розгляду, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду, який має бути призначений не пізніше 10 днів після постановлення ухвали про його призначення. Таким чином, законодавець відводить лише 10 днів на складання досудової доповіді [9, с. 255]. З такою позицією автора важко погодитися, оскільки дослівне тлумачення закону дозволяє дійти висновку, що вказаний строк у 10 днів у даному випадку жодним чином не стосується строків підготовки досудової доповіді. Так, відповідно до ст. 316 КПК України зазначений строк має безпосереднє відношення саме до стадії судового розгляду кримінального провадження, фактичний початок якої має бути призначений судом не пізніше десяти днів після постановлення відповідної ухвали. У свою чергу, процедура складання досудової доповіді та надання її до суду є частиною підготовчого судового засідання, тобто стадії, яка безпосередньо передує судовому розгляду, а отже, 10 денний строк визначений у ст. 316

КПК, жодним чином не стосується порядку підготовки досудової доповіді.

У цьому контексті доцільно наголосити, що чинний КПК України на даний час не визначає строки складання досудової доповіді, а тому часові межі підготовки цієї доповіді визначаються суддями за їх особистим внутрішнім переконанням. Така ситуація призводить до того, що строки, які визначають судді для підготовки досудової доповіді, на практиці можуть суттєво відрізнятися між собою. Діапазон визначених судом строків складання досудової доповіді, з моїх особистих спостережень, може варіюватися від строку менше ніж 10 днів до майже 50 днів. Загалом слід зазначити, що строк менше ніж 10 днів встановлюється судами у 20 – 30% ухвал щодо складання досудових доповідей. Так, за 5 місяців 2024 року на виконанні органів пробації перебувало 5328 ухвал судів щодо складання досудових доповідей стосовно обвинувачених, з яких 1262 ухвали (24%) зі строком підготовки досудових доповідей менше ніж 10 днів. Протягом 2023 року на виконанні органів пробації перебувало 13932 таких ухвал, з яких 3939 ухвал (28%) зі строком підготовки досудових доповідей менше ніж 10 днів. Упродовж 2022 року на виконанні перебувало 11716 ухвал, з яких 3085 (26%) зі строком менше ніж 10 днів. Протягом 2021 року на виконанні перебувало 19097 ухвал, з яких 5263 (28%) зі строком менше ніж 10 днів [10].

Таким чином слід констатувати, що питома вага ухвал судів про складання досудових доповідей стосовно обвинувачених зі строком підготовки цих доповідей менше ніж 10 днів є доволі суттєвою із загальної кількості таких ухвал. Зазначений аспект реалізації досудової пробації в межах кримінального провадження являє собою актуальне питання яке потребує вирішення з боку законодавця.

Доцільно вказати, що відповідно до Порядку складання досудової доповіді, досудова доповідь повинна містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, оцінку ризиків вчинення ним повторного кримінального правопорушення, висновок про можливість виправлення обвинуваченого без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг. Інформація про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів, громадян, які можуть надати таку інформацію, одержується представником персоналу органу пробації шляхом направлення запитів [5]. Враховуючи специфіку змісту соціально-психологічної характеристики обвинуваченого, під час складання досудової доповіді, представники персоналу органів пробації надсилають запити щодо отримання інформації стосовно наявності фактів притягнення обвинуваченого до адміністративної та/або кримінальної відповідальності у минулому (управління інформаційно-аналітичної підтримки головних управлінь Національної поліції України); інформації щодо стану родинних стосунків обвинуваченого (центри соціальних служб, служби у справах дітей); дані щодо обліку обвинуваченого, як особи, яка незаконно вживає наркотичні засоби та/або психотропні речовини або зловживає алкоголем (спеціальні лікувально-профілактичні медичні заклади); інформацію, яка характеризує особу (місця працевлаштування, проживання, навчання, а також благодійні, релігійні організації (у випадку співпраці обвинуваченого з такими організаціями)).

Таким чином, отримання й обробка уповноваженими представниками персоналу органів пробації

інформації за вказаними запитами потребує значного часу, який є суттєво більшим за строк у 10 днів. Враховуючи практичні реалії й специфіку діяльності органів пробації, порядок й умови складання ними досудових доповідей, а також особистий досвід практичної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, на мій особистий погляд, строк складання досудових доповідей, який встановлюється у відповідних ухвалах судів має встановлюватись не меншим ніж 30 днів. Такий строк є необхідним та цілком достатнім у більшості випадків для складання досудових доповідей та надання їх до суду.

У контексті окресленої проблематики окремої уваги та вирішення з боку законодавця потребує питання продовження строку (надання додаткового терміну) для складання досудових доповідей уповноваженими представниками персоналу органів пробації. З цього питання А.П. Гусак слушно наголошує, що у КПК України не передбачено порядку продовження строку для складання досудової доповіді та відповідного права представника органу пробації заявляти клопотання про продовження строку складання досудової доповіді [9, с. 255]. Погоджуючись з цією позицією слід наголосити, що дійсно чинний КПК не містить норм, які регламентують порядок продовження строку для складання досудових доповідей. Разом з тим у п. 13 Порядку складення досудової доповіді зазначено наступне: У разі наявності або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді, орган пробації невідкладно повідомляє про це суд з відповідним обґрунтуванням. Одночасно у повідомленні щодо наявності або виникненні об'єктивних обставин, що унеможливають своєчасне подання досудової доповіді, орган пробації звертається до суду щодо надання додаткового терміну для складання досудової доповіді [5]. Дослівне тлумачення цієї норми дозволяє дійти висновку, що з метою продовження строку підготовки досудової доповіді, уповноважений представник персоналу органу пробації звертається до суду з відповідним повідомленням, в якому міститься: 1) Інформація щодо наявності або виникненні об'єктивних обставин, які унеможливають своєчасне подання досудової доповіді; 2) Звернення щодо надання додаткового терміну для складання досудової доповіді.

Такий підхід авторів зазначеного Порядку складення досудової доповіді є вельми суперечливим та дисонує з положеннями інших нормативно-правових актів. Так, повноваження представника персоналу органу пробації щодо звернення до суду з приводу надання додаткового терміну (строку) для складання досудової доповіді не передбачені ЗУ «Про пробацію» та ст.ст. 72¹ (Представник персоналу органу пробації) та 314¹ (Складання досудової доповіді) КПК України. Попри це, в практичній сфері представники персоналу органів пробації доволі активно застосовують визначене Порядком складення досудової доповіді право звертатися до суду щодо надання додаткового терміну для складання досудової доповіді. При цьому відповідно до інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, суди охоче розглядають такі звернення органів пробації та задовольняють клопотання щодо продовження строку для складання та подання досудової доповіді [11].

У цьому контексті слід схвально сприймати позиції суддів, які з порозумінням ставляться до об'єктивних реалій діяльності органів пробації та підготовки та подальшого подання ними до судів відповідних досу-

дових доповідей. Таким чином, попри те що чинний КПК не містить норм, які регламентують умови та порядок надання додаткового терміну (продовження строку) для складання досудової доповіді, суди першої інстанції та органи пробації все ж знаходять порозуміння у цьому питанні. Однак таку ситуацію не варто залишати без належного нормативного врегулювання та до чинного КПК мають бути запроваджені відповідні доповнення, які визначатимуть порядок продовження строку складання досудової доповіді. Для цього перш за все доцільно «синхронізувати» правовий статус представників персоналу органу пробації, які визначені у Порядку складення досудової доповіді та чинному КПК. Тому у ст. 72¹ КПК України до обов'язків представника персоналу органів пробації з невідкладного повідомлення суду про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді, доцільно додати обов'язок звертатися до суду щодо надання додаткового терміну для складання досудової доповіді. Крім цього, до ст. 314¹ КПК України доцільно також додати норми, що визначатимуть строк складання досудової доповіді, який на моє особисте переконання має становити не менш ніж 30 днів, а також можливість продовження судом строку складання досудової доповіді за відповідним клопотанням представника персоналу органу пробації.

В межах досліджуваного питання додатково слід розглянути визначений у чинному КПК України порядок участі обвинуваченого у процедурі складання досудової доповіді, який на мій погляд є дещо неоднозначним. Так, з одного боку, законодавець визначає участь обвинуваченого в такій процедурі у межах «дискреції» та справедливо відносить до категорії прав обвинуваченого. Відповідно до п. 8 ч. 4 ст. 42 КПК України, обвинувачений має право брати участь у підготовці досудової доповіді, надавати представнику персоналу органу пробації інформацію, необхідну для підготовки такої доповіді, ознайомлюватися з текстом досудової доповіді, подавати свої зауваження та уточнення. З іншого боку, окремі аспекти участі обвинуваченого під час складання досудової доповіді мають характер «імперативу», оскільки згідно з п. 4 ч. 7 ст. 42 КПК України обвинувачений зобов'язаний надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді [4].

За таких умов, по-перше, виникає певна суперечлива ситуація щодо визначення характеру участі обвинуваченого у процедурі складання досудової доповіді. По-друге, визначення участі обвинуваченого у цій процедурі в межах обов'язку закономірно породжує питання щодо характеру та порядку притягнення обвинуваченого до відповідальності у випадку порушення ним обов'язку щодо надання достовірної інформації представнику персоналу органу пробації, необхідної для підготовки досудової доповіді?

На моє особисте переконання участь обвинуваченого у складанні досудової доповіді беззаперечно належить до прав обвинуваченого, а отже, факт надання будь-якої інформації представникам персоналу органу пробації, враховуючи достовірні дані, які є необхідними для підготовки досудової доповіді, цілком залежить від розсуду обвинуваченого. Таким чином п. 4 доцільно виключити із ч. 7 ст. 42 КПК України. Такий крок цілком відповідатиме логіці текстуального змісту не лише ст. 42 КПК України, ст. 9 ЗУ «Про пробацію», а також загальному

характеру процесуального статусу обвинуваченого як учасника кримінального провадження у контексті якого надання будь-якої інформації представникам органів державної влади є виключно правом особи, яка піддана кримінальному переслідуванню.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що визначений чинним законодавством порядок здійснення досудової пробації має певні нормативні прогалини, які потребують вирішення з боку законодавця. Актуальним на даний час залишається питання визначення й продовження судами першої інстанції строків складання досудової доповіді. Вирішення цього питання потребує кореляції нормативного формулювання правового статусу представників персоналу органу пробації визначених Порядком складання

досудової доповіді та нормами КПК України, а також надання додаткових повноважень суду з визначення й продовження строків складання досудової доповіді. Таким чином ст.ст. 72¹ та 314¹ КПК України потребують відповідних доповнень. Також не менш актуальним є питання розкриття сутності та порядку участі обвинувачених у процедурі складання досудової доповіді. Висловлено авторську позицію, що участь обвинуваченого у вказаній процедурі є виключно правом зазначеного учасника кримінального провадження, а отже, положення КПК, яке зобов'язує обвинуваченого надавати достовірну інформацію органу пробації під час підготовки досудової доповіді визначене у п. 4 ч. 7 ст. 42 КПК України, потребує виключення зі змісту цієї статті КПК України.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#n128> (дата звернення: 09.06.2024).
2. Правила Ради Європи про пробації : Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів від 20.01.2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 09.06.2024).
3. Ткачова О. В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід і сучасний стан. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2016. № 4. Т. 2. С. 68–71.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.06.2024).
5. Про затвердження Порядку складання досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: 09.06.2024).
6. Кріцак І. В., Рось А. В. Досудова доповідь як важлива складова інноваційного розвитку кримінальної юстиції. Вісник Кримінологічної асоціації України, 2023. № 3 (30). С. 136–155.
7. Булашев Р. Л. Досудова доповідь органу пробації. Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні : матеріали міжнар. круглого столу, м. Київ, 22 черв. 2018 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 23–26.
8. Канцір В. С., Слотвінська Н. Д. Досудова доповідь органу пробації у кримінальному судочинстві : європейські стандарти та проблеми їх імплементації у вітчизняне процесуальне законодавство. Європейські перспективи, 2019. № 1. С. 92–96.
9. Гусак А. П. Особливості складання досудової доповіді у кримінальному провадженні. Київський часопис права, 2021. № 4. С. 252–257.
10. Пробація України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.probation.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2024).
11. Єдиний державний реєстр судових рішень : офіційний веб-сайт. URL: <https://reestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2024).

References

1. Pro probatsiui [About probation] : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 160-VIII. (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#n128> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].
2. Pravyla Rady Yevropy pro probatsii [Council of Europe Probation Rules] : Rekomendatsiia CM/Rec(2010)1 Komitetu Ministriv vid 20.01.2010 r. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16806f4097> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].
3. Tkachova, O.V. (2016). Instytut probatsii v Ukraini: istorychnyi dosvid i suchasnyi stan [Institute of probation in Ukraine: historical experience and current state]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 4, T. 2, 68–71 [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Poriadku skladennia dosudovoi dopovidi [On approval of the Procedure for drawing up a pre-trial report] : nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 27.01.2017 r. № 200/5. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].
6. Kritsak, I.V., & Ros, A.V. (2023). Dosudova dopovid yak vazhlyva skladova innovatsiinoho rozvytku kryminalnoi yustytzii [Pretrial report as an important component of innovative development of criminal justice]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 3 (30), 136–155 [in Ukrainian].
7. Bulashev, R. L. (2018). Dosudova dopovid orhanu probatsii. Teoretychni ta praktychni aspekty instytutu probatsii v Ukraini [Pretrial report of the probation authority]. Proceeding from round table. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil «Teoretychni ta praktychni aspekty instytutu probatsii v Ukraini» – International round table «Theoretical and practical aspects of the institution of probation in Ukraine»* (pp. 23–26). Kyiv : Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy [in Ukrainian].
8. Kantsir, V.S., & Slotvinska, N.D. (2019). Dosudova dopovid orhanu probatsii u kryminalnomu sudochynstvi : yevropeiskii standarty ta problemy yikh implementatsii u vitchyzniane protsesualne zakonodavstvo [Pretrial report of the probation authority in criminal proceedings : European standards and problems of their implementation in domestic procedural legislation]. *Yevropeiskii perspektivy*, 1, 92–96 [in Ukrainian].

9. Husak, A.P. (2021). Osoblyvosti skladannia dosudovoi dopovidi u kryriminalnomu provadzhenni [Peculiarities of drafting a pretrial report in criminal proceedings]. *Kyivskiy chasopys prava*, 4, 252–257 [in Ukrainian].
10. Probatsiia Ukrainy : ofitsiyni veb-sait [Probation of Ukraine : official website]. *probation.gov.ua*. Retrieved from <https://www.probation.gov.ua/> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].
11. Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen : ofitsiyni veb-sait [Unified state register of court decisions : official website]. *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/> (data zvernennia: 09.06.2024) [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

Doctor of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty No. 2
(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

CURRENT ISSUES OF PRE-TRIAL PROBATION IN MODERN CONDITIONS

The article is devoted to the analysis of actual issues of the implementation of pre-trial probation in modern conditions. It was emphasized that one of the urgent and unresolved issues at the moment remains the determination of the deadline for the preparation of the pre-trial report by the corresponding decision of the court of first instance. This aspect of the practical sphere is not regulated by the current legislation of Ukraine. At present, the courts of first instance set the term according to the judges' own, internal conviction. In almost a third of the relevant court decisions, the term for preparing a pre-trial report is less than ten days. Such a term is objectively insufficient for the proper preparation of a pre-trial report. Therefore, the specified problem needs to be solved by introducing a norm into the current Criminal Procedure Code of Ukraine, which provides for a period of thirty days for the preparation of a pre-trial report. The author's position is expressed that such a term is necessary and sufficient for the proper preparation and presentation of a pre-trial report to the court by a representative of the staff of the probation authority. In addition, there is no procedural mechanism for extending the deadline for preparing a pre-trial report in the current criminal procedural legislation. In this context, the urgent issues of determining the powers of the court and the representative of the staff of the probation body regarding the extension of the deadline for preparing the pre-trial report also remain unresolved. Within the scope of the article, the author's point of view on the solution of the specified topical issues is proposed and the introduction of appropriate normative adjustments to the current Criminal Procedure Code of Ukraine is proposed. Additional and no less relevant is the question of determining the order of the accused's participation in the procedure of drawing up a pre-trial report. It is emphasized that the participation of the accused in this procedure belongs exclusively to the rights of such a person. For this purpose, it is proposed to delete from the current Criminal Procedure Code of Ukraine the norm that obliges the accused person to participate in the preparation of the pre-trial report.

Key words: criminal process, criminal proceedings, preparatory proceedings, pre-trial probation, court, personnel of the probation body, the accused person, pre-trial report.

Надіслано до редколегії 12.06.2024



УДК 343.14

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-48-54

Поплавська Аліна Вікторівна,

аспірант

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький);
прокурор відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях
слідчих територіального управління

(Державне бюро розслідувань Житомирської обласної прокуратури, м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8748-5926>

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті визначено місце інституту доказування у кримінальному процесі, охарактеризовано його мету. Розглянуті наукові підходи до класифікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, запропоновано власну класифікацію за критерієм об'єктивного прояву злочинних дій та обсягу використання суб'єктом злочину повноважень, визначені загальні риси класифікаційних груп. Охарактеризовані особливості доказування у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відповідно до запропонованої класифікації. Визначені особливості слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, призначуваних експертизах, виділені відмінності у застосовуваних криміналістичних практиках по категоріям злочинів.

Ключові слова: доказування, злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, зловживання повноваженнями, перевищення повноважень, службова недбалість, злочини, пов'язані із корупцією.

Постановка проблеми. Вже четвертий десяток років незалежності Україна бореться з пострадянським мисленням та поведінням в органах державної влади і місцевого самоврядування. Взаємовідносини держави і людини у нашій країні ще мають позбутися зверхнього відношення до останніх та почати забезпечувати дотримання, у першу чергу, прав і свобод представників суспільства. У демократичній країні всі гілки влади повинні працювати для людей, а тому сфера надання суспільних послуг і реалізація функцій органів місцевого самоврядування і державної влади перебуває під постійною увагою суспільства.

Усвідомлення вказаної необхідності пов'язане із упровадженням змін у законодавстві України із запобігання та протидії корупції, які у першу чергу стосуються відповідальності у кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної наданням публічних послуг. Так, у статті 45 Кримінального кодексу України (далі – КК) визначено умовно вичерпний перелік корупційних кримінальних правопорушень, додані спеціальні статті щодо кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; внесені зміни у диспозиції та санкції статей розділу XVII КК; декларовано заборону звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки та у зв'язку із зміною обстановки. Також вже не перший рік функціонує інституційно незалежний орган – Національне антикорупційне бюро України, на який покладено попередження,

виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, що належать до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

З огляду на це активізація наукових досліджень проблем доказування у кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, є вкрай необхідною, оскільки судова практика відчуває потребу у підвищенні якості кримінальних проваджень, що надаються стороною обвинувачення як докази вини обвинувачених осіб.

Крім того, в умовах проведення агресивної війни на території України, необхідності акумулювання українського суспільства на боротьбу з зовнішнім ворогом, толерантність до корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування зводиться до нуля. Це вимагає від правоохоронних органів забезпечувати у кримінальних провадженнях зазначеної категорії належний рівень представлення обвинувачення та забезпечення максимально швидкого та об'єктивного притягнення винних до відповідальності в міру своєї вини. Вказане обумовлює необхідність розширеного дослідження особливостей доказування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, та розробки методологічних помічників правоохоронним органам, які сприятимуть у високопрофесійному та оперативному розслідуванні зазначених злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності досліджують такі українські вчені, як В. Базилевич, З. Варналії,

Я. Жаліло, О. Власюк, І. Мазур, А. Мокій, А. Сухорук, Ю. Харазішвілі, Л. Аркуша, А. Гайдук, М. Камлик, М. Мельник, С.В. Невмержицький, О. Терещук, М. Хавронюк, а також закордонні науковці Б. Волженкін, Гределанд, М. Костенніков, С. Коткін, Р. Клітгард, В. Мілер, С. Роуз-Екерман, А. Шайо. Вирішенню ж проблем доказування під час досудового розслідування приділялась увага такими науковцями, як Р.С. Белкіної, В.В. Вапнярчук, В.Г. Гончаренком, О.М. Дуфенюком, О.В. Капліною, Л.М. Корнеєвою, М.А. Філіповим, В.Д. Спасовичем. Однак, доказуванню злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаній з наданням публічних послуг, приділена увага лише в роботах А.С. Шевчишена, І.О. Сухачової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського.

Роботи вказаних науковців є фундаментом для подальшого вдосконалення протидії злочинності у службовій діяльності та професійній діяльності, пов'язаній з наданням публічних послуг.

Метою статті є аналіз теоретичних положень і нормативно-правових основ доказування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; з використанням класифікації вказаних злочинів виділення особливих криміналістичних тактик, що можуть застосовуватись як загальні правила забезпечення об'єктивного і повного розслідування окремих категорій злочинів.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність особи за вчинене нею деліктне діяння, яка у повній мірі настає з моменту набрання чинності обвинувального вироку щодо неї, є наслідком комплексних і системних дій правоохоронних органів, прокуратури та судової гілки влади. Основна ж діяльність щодо встановлення фактів та обставин вчиненого особою протиправного діяння здійснюється у формі доказування. Як вдало зауважує В.В. Вапнярчук, кримінальне процесуальне доказування є основним змістом усіх стадій застосування норм кримінального процесуального права (фактичну, юридичну та прийняття правозастосовного рішення) [1, с. 80].

Значення процесу доказування складно переоцінити, адже відповідно до ст. 62 Конституції України особа, вину якої не доведено, не може вважатися винуватою та, як наслідок, підлягати кримінальній відповідальності. Доведення вини особи здійснюється на кожній із стадій кримінального провадження шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів [2].

Доказування у кримінальному провадженні не є безпредметним, зазначена діяльність спрямована на досягнення конкретної мети – встановлення об'єктивної істини події, що відбулась. І лише у випадку підтвердження факту того, що досліджувана подія містить у собі усі ознаки вчинення кримінального делікту, органом правозастосування приймається рішення щодо притягнення винної у ньому особи до передбаченої законом відповідальності. У зв'язку з цим, погоджуємось із думкою О.О. Юхна, що головною кінцевою метою процесу доказування у кримінальному провадженні є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності, досягнення чого стає можливим, лише коли повно та достовірно будуть установлені всі обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [3, с. 14].

Установлення істини у кримінальній справі – є також основною метою судового розгляду, однак вказана діяльність проводиться після завершення доказування, здійснюваного під час досудового розслідування кри-

мінального провадження. І отримані слідством докази є безпосереднім предметом дослідження суду.

Доказування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є специфічною діяльністю правоохоронних органів, направленою на виявлення доказів, їх фіксацію та закріплення у відповідних процесуальних документах. Поряд з цим, розділ XVII КК включає у себе 17 складів злочинів, які хоч і виділені окремо, є категорично різними за своєю суттю та об'єктивними проявами, що породжує і різний підхід до їх доказування. У зв'язку з цим, необхідним є здійснення класифікації зазначених складів злочинів, на основі якої стане можливим визначити особливості їх доказування.

Класифікацію В. Тищенко розглядає одночасно як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини за визначеними ознаками [4, с. 41]. Класифікації притаманна властивість описового інструмента для вивчення взаємного розташування класів з визначеними для них розпізнавальними властивостями [5, с. 66–67].

Ця наукова діяльність має на меті встановити загальні риси певних схожих об'єктів та виділити їх відмінності, таким чином відбувається краще розуміння як загальної досліджуваної системи, так і її окремих частин.

Відповідно до наявних у науці кримінального права класифікацій кримінально-протиправних діянь злочини у розділі XVII КК класифікуються за ознаками:

- критерієм корумпованості на: безумовно корупційні, умовно корупційні, завжди не корупційні [6, с. 168–172];

- критерієм механізму злочинних відносин на: односторонні та двосторонні [7, с. 383];

- ознакою тяжкості на: нетяжкі (майже всі статті з некваліфікуючими ознаками), безумовно тяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки);

- формою вини на: з прямим умислом (майже всі злочини), з необережності;

- ступенем завершеності злочинної діяльності на: з матеріальним та формальним складом (усі інші);

- сферою суспільних відносин, в якій вчиняється злочин: в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних особах публічного права; в юридичних особах приватного права; в юридичних особах як публічного, так і приватного права; особами, які наділені правом надавати такі послуги [8, с. 17].

З метою зручного розмежування особливостей доказування у вивчаємій категорії злочинів, за критерієм об'єктивного прояву злочинних дій та обсягу використання суб'єктом злочину повноважень виділимо наступні групи:

- злочини, пов'язані з використанням наданих особі повноважень, влади (так звані злочини зловживань), до яких включаються усі корупційні зловживання, а також усі злочини щодо отримання неправомірної вигоди з використанням влади, службових повноважень, повноважень особи приватного права, повноважень особи, яка надає публічні послуги (ст. 364, 364-1, 364-2, 365-2, 365-3, 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2, 369-3 КК). Зазначені злочини об'єднують їх вчинення спеціальними суб'єктами, які: мають спеціальні повноваження у певній сфері; під час вчинення злочину вчиняють дії, бездіяльність у сфері виконання службових обов'язків, повноважень особи приватного права, особи, яка надає публічні послуги, таким чином

здійснюючи зловживання ними. Метою деліктних дій у кожному випадку буде отримання неправомірної вигоди;

– злочини вчинені із перевищенням повноважень, куди відноситься ст. 365 КК, а також ст.ст. 364-2, 366 та 370 КК. Вказана категорія злочинів виділена окремо, оскільки суб'єктом вчинення злочину у ній виступає також спеціальний суб'єкт, який вчинює дії з явним виходом за межі наданих йому повноважень;

– злочини, вчинені з необережності, до яких відноситься одна стаття – 367 КК. Вказану категорію злочинів також може вчинити лише спеціальний суб'єкт – службова особа, однак під час вчинення деліктних діянь вона або через злочинну самовпевненість, або недбалість неналежним чином виконала службові обов'язки, внаслідок чого охоронюваним інтересам громадян, держави або інтересам окремих юридичних осіб завдано істотної шкоди;

– кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією – ст.ст. 366-2, 366-3 КК. Вказана категорія визначена окремо на законодавчому рівні, у зв'язку з особливістю об'єкту злочинів, що визначає законодавець як дотримання встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог та обмежень;

– злочини з розділу XVII КК, вчинені загальними суб'єктами, до яких відноситься пропозиція надання, а також надання неправомірної вигоди (ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369, ч. 1 ст. 369-2 КК). У самій назві вказаного виду злочинів розкривається її основний зміст. Суб'єктами вчинення деліктних дій в них виступає загальний суб'єкт, який на має та не використовує повноваження, владу, можливості посади для вчинення протиправного діяння.

Виділимо певні особливості доказування у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відповідно до визначеної класифікації.

Так, спираючись на висновки В.Ю. Шепітько можна виділити як одну із особливостей доказування злочинів зловживань те, що вони в переважній більшості не застосовуються як одиничні дії, а найчастіше є продуманою системою злочинної діяльності, що діє протягом тривалого часу. Як спосіб їх вчинення можна виділити навмисне виконання (або невиконання) певних дій у вигляді розпоряджень, наказів, доручень, дозволів, заборон, що заподіяли фізичну, матеріальну або моральну шкоду. Складовим елементом злочинної діяльності є спосіб приховування цих злочинів, оскільки він здійснюється відповідно до єдиного задуму та передбачається заздалегідь. Через це на практиці кримінальним правопорушенням вказаної категорії властивий високий рівень латентності. В.Ю. Шепітько виділяє як способи приховування таких злочинів: фальсифікацію обліку і звітності; внесення змін до документів; заміну або виготовлення фіктивних документів; знищення документів; штатні переміщення; знищення матеріальних слідів злочину тощо [9, с. 325].

Латентність даних кримінальних правопорушень також пояснюється так званою «корпоративною етикою», коли інші посадові особи не зацікавлені у викритті винних у вчиненні кримінальних правопорушень через особисті причини.

З огляду на те, що вказані злочини вчиняються суб'єктами злочину під час виконання ними відповідних повноважень, то і відомості про фактичне їх вчинення можуть міститись в документах, що відображають службову діяльність. Вивчення зазначеної документація

надає можливість встановити особливості управління підприємством, установою, організацією, усвідомити характер службової діяльності, документообігу, діловодства, технології, і на цій основі виявити порушення. Також, обставини вчинення злочинів можна встановити з даних та відомостей, отриманих з вищестоящих і суміжних підприємств, установ і організацій, відвідувачів, інших свідків, співучасників злочину [9, с. 325]. Таким чином, відповідні документи можуть бути основними доказами вчинення особою кримінальних правопорушень злочинів вказаної категорії.

Як вдало наголошує М.М. Шульга, в ході проведення розслідування названих кримінальних правопорушень необхідно встановити мету і форму зловживання владою або службовим становищем, у чиїх інтересах здійснено це зловживання, чи не пов'язане зловживання з порушенням службової, фінансової, технологічної дисципліни, як реагували вищестоящі структури на факти зловживань, чи були сигнали про ці факти [10].

Встановлення відповідної інформації дозволяє розкрити коло осіб, причетних до вчиненого кримінального правопорушення; форму вини, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення; окремі причини та умови вчинення злочину тощо.

У більшості випадків під час розслідування кримінальних правопорушень злочинів зловживань, спочатку проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: обшук; огляди (речей, документів, комп'ютерних даних) [10], які допомагають порівняти звітну документацію та виявити факти порушення чинного законодавства; допити (свідка, підозрюваного), негласні слідчі (розшукові) дії тощо.

Основним мотивом вчинення вказаних злочинів є корисливий, метою виступає отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Тому свідки можуть допитуватись з метою уточнення мотивів зловживань. В якості свідків можуть допитуватись колеги по службі, працівники бухгалтерії, виробничих підрозділів, ревізори та інші працівники, у тому числі суміжних організацій та ін. [10].

Наведений вище умовивід щодо мотивів ґрунтується не тільки на матеріалах судової практики, але і впливає з особливостей самих складів злочинів цієї групи (нагадаємо, злочини вказаної категорії відносяться до категорії корупційних).

Під час розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії органами слідства часто ініціюються проведення службових розслідувань, перевірок перед вищестоящими або контролюючими по відношенню до суб'єкта злочину органами. За їх наслідками переважно констатуються порушення законодавства, нормативних документів, вчинені суб'єктами злочинів, що є також вагомим джерелом доказів у провадженні. За наслідком їх проведення можуть також бути допитані особи, які проводили зазначені розслідування, перевірки в якості свідків – спеціалістів, що пояснюють правильну роботу підприємства, установи, організації та вказують на порушення, які були допущені суб'єктами злочинів.

Як зазначає М.М. Шульга, під час досудового розслідування службових зловживань призначаються судові експертизи з метою: аналізу господарських і фінансових операцій підприємств, установ, організацій (судово-економічна експертиза); встановлення якості виготовлених товарів (судово-товарознавча експертиза); встановлення причин аварій, інших порушень техноло-

гічних процесів, термінів будівництва (судово-технічна експертиза); дослідження документів (почеркознавчі, авторознавчі, технічні експертизи документів) [10].

У кримінальних провадженнях зловживань, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди, призначаються судово-фоноскопична, фізико-хімічна [11, с. 32], а також фототехнічна, портретна та семантико-текстуальна експертизи.

Результати таких експертиз суттєво підвищують рівень об'єктивності кримінального процесу, дозволяють встановити істину у справі. Для цього важливою є не тільки кваліфікація експерта (без сумніву, від рівня його професійної підготовки залежить правильність отриманих висновків), але і доречність та точність поставлених запитань особою, яка його залучила.

Доказування злочинів перевищень службових повноважень має свої особливості. У розрізі дослідження вказаного питання слухними вбачаються роздуми М.М. Шульги, який, розвиваючи думку В.Ю. Шепітька, зазначає, що на початковій стадії розслідування злочинів про перевищення влади або службових повноважень здійснюється виїмка та огляд документів, допитуються свідки, вилучаються записи з камер відеоспостереження (у випадку перевищення повноважень працівниками патрульної поліції – бодікамер), а у випадку перевищення повноважень із застосуванням насильства першочергово допитуються потерпілий, проводяться слідчі експерименти, судово-медичні експертизи, у разі застосування зброї правоохоронним органом призначаються судово-балістичні експертизи, допитуються підозрювані та ін. [9, с. 328; 10].

З огляду на те, що вказана категорія справ пов'язана із перевищенням повноважень, необхідним у ході слідства є встановлення обсягу повноважень особи та аналізу протиправної поведінки, яка має явно виходити за межі її повноважень.

Такий алгоритм дозволяє знизити ризики фальсифікації суб'єктом кримінального правопорушення документів, своєчасно виявити акт деліктної поведінки, знизити ризики реалізації винним подальшої кримінально протиправної діяльності.

Доказування злочинів службової недбалості вимагає застосування інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. З огляду на об'єктивні ознаки складу вказаного кримінального правопорушення, сторонні обвинувачення важливо дослідити коло повноважень службової особи відповідно до його посадових та (або) функціональних обов'язків, адже притягнення до кримінальної відповідальності за цією нормою можливе лише за умови, що особа не виконала або неналежно виконала напрямок (напрямки) роботи, який їй було довірено.

З суб'єктивної сторони злочину кримінальні правопорушення, передбачені ст. 367 КК, характеризуються виною, яка може виражатись у формі необережності (переважно) або умислу.

У своїх роботах В. Ю. Шепітько слушно наголошує на тому, що при розслідуванні таких кримінальних правопорушень слід додатково встановити: у чому саме полягав факт службової недбалості; чи має місце системність у протиправній діяльності, чи це є поодиноким випадком; чи належать дії або бездіяльність особи до її службових обов'язків; освіту, кваліфікацію і професійний досвід підозрюваного, чи могла службова особа передбачати настання певних наслідків у результаті невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків, а також чи могла вжити необхід-

них заходів для їх усунення чи запобігання; види майна і характер заподіяних збитків, їх розмір, а також у чому виражається істотна шкода, тяжкі наслідки, заподіяні злочином [9, с. 328].

Визначення відповідних нормативів (порядок і правила зберігання продукції, алгоритм виробництва тощо) дозволяє встановити порушення, які допустив суб'єкт у процесі неналежного виконання (або невиконання) своїх службових обов'язків.

Окремо варто наголосити на важливості проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допити свідків (в ході яких доречно отримати показання щодо ставлення підозрюваного до своїх службових обов'язків; його комунікабельність з колегами; реагування на завдання, що ставляться перед ним керівництвом; наявність зауважень до його роботи в минулому; системний характер деліктної поведінки; реагування підозрюваного на критику тощо) та підозрюваного (головна мета цієї слідчої (розшукової) дії – встановити відношення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення; її ставлення до своїх службових обов'язків; визнання (або не визнання) вини; причини та умови, які вплинули на вчинення ним акту деліктної поведінки тощо) [10].

Оскільки злочин, передбачений ст. 367 КК, є злочином з матеріальним складом, обов'язковим при доказуванні є проведення експертизи для встановлення розміру завданих потерпілому у провадженні збитків (судово-бухгалтерські, фінансово-економічні, товарознавчі, земельно- та будівельно-технічні експертизи, а також земельно- та будівельно-оціночні дослідження тощо).

Доказування у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, відрізняється від доказування в інших складах злочинів досліджуваного розділу.

Зазначена категорія справ є також високолатентною і вчинення злочину особами часто приховується за рядом нібито законних правочинів.

Способами приховування цих злочинів В.М. Шевчук виділяє: умисне розірвання шлюбу між подружжям в державних органах реєстрації актів цивільного стану, при цьому продовжуючи жити разом і вести спільний побут, реєстрація права власності на осіб які не є суб'єктами декларування й відомості про яких не підлягають декларуванню [12, с. 118].

Розслідування в них часто розпочинається у зв'язку з так-званим «самостійним» виявленням правоохоронним органом з наявних у нього баз даних фактів можливого вчинення кримінального правопорушення, або ж отримання інформації із засобів масової інформації: статей, журналістських розслідувань, повідомлень Національного агентства із запобігання корупції тощо.

Через те, що злочин неподання суб'єктом декларування декларації не є тяжким, особливо тяжким злочином, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, у цих провадженнях не можлива. Погоджуємось із думкою А.М. Черенкова, що це є однією з проблем доказування у вказаній категорії справ [13, с. 30], оскільки встановити факти того, що особа-декларант вчинила умисні дії, спрямовані на порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», а не вчинила вказані порушення через помилку, не знання без фіксування її приватного спілкування важко.

Погоджуємось із А.В. Русаєвим, з приводу того, що однією з проблем розслідування вказаної категорії справ є необхідність встановлення особистого подання

декларації певною особою, оскільки відповідний ключ для ідентифікації його на сайті Національного агентства із запобігання корупції може використовуватись будь-ким [14, с. 299].

У кримінальних провадженнях вказаної категорії значну частину займає виконання тимчасових доступів до речей і документів, оскільки досліджувана у ході слідства інформація переважно є інформацією з обмеженим доступом. Часто у таких справах проводяться тимчасові доступи в банківських установах, у злочинах щодо незаконного збагачення – моніторинг банківських рахунків.

У кожному провадженні зазначеної категорії органом розслідування отримується необхідна інформація від Національного агентства з питань запобігання корупції. Для встановлення можливої наявності прихованих чи не декларованих активів, отримується інформація від Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Розслідування злочинів, вчинених загальними суб'єктами, відрізняється від інших категорій злочинів зазначеного розділу, оскільки при їх розслідуванні не потрібно встановлювати наявності та обсягу повноважень особи. У вказаних провадженнях головним є документування пропозиції чи надання неправомірної вигоди. З огляду на те, що НСРД у вказаних категоріях справ можливе лише за ч. 3, 4 ст. 369 КК, належне документування пропозиції та передання неправомірної вигоди можливе лише у випадку розслідування цих проваджень. У злочинах, не пов'язаних із наданням неправомірної вигоди особам, які займають відпові-

дальне, особливо відповідальне становище, може бути «випадково» зафіксовано пропозиція чи надання неправомірної вигоди (на бодикамеру працівника патрульної поліції, відеореєстратор автомобіля тощо). Доказування у цих справах полягає у ідентифікації особи, яка запропонувала, пообіцяла надати неправомірну вигоду шляхом проведення необхідних слідчих (розшукових) дій. Експертизи, які проводяться у вказаній категорії злочинів ідентичні тим, що здійснюються при розслідуванні отримання неправомірної вигоди.

Висновки. Підсумовуючи, можна вказати, що доказування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є специфічною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, метою якої є пошук, виявлення та фіксація деліктних діянь, належне їх закріплення. Докази, зібрані у ході слідства, є основним предметом судового розгляду кримінальних проваджень вказаної категорії, їх обсяг та якість визначають подальше спрямування судового розгляду та досягнення мети кримінального провадження – відновлення справедливого порядку здійснення службовими особами та особами, які надають публічні послуги, своїх повноважень, діяльності, та не допущення вчинення протиправних діянь у майбутньому. Вказане викликає необхідність спрямування зусиль наукової спільноти на поглиблене вивчення нормативно-правового регламентування розслідування службової злочинності, яке у поєднанні з судовою практикою розгляду кримінальних справ зазначеної категорії може стати своєрідним методичним вказівником органам досудового розслідування, прокуратурі, суду.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків. Юрайт, 2017. 408 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.05.2024).
3. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій. О.О. Бондаренко, Г.І. Глобенко, В.В. Романюк та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.О. Юхна; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1, каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.
4. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. 445 с.
5. Великанов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.
6. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ: Атіка, 2001. С. 168–172.
7. Михайленко Д. Г. Загальні властивості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси : монографія / за ред. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцова; передмова С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2017. С. 378–400.
8. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2014. 232 с.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
10. Шульга М.М. Криміналістика. 2013. URL: <https://libr.lecture.center/kriminalistika/tema-rozsliduvannya-zlochiviv-sferi-slujbovoji-68647.html> (дата звернення 20.05.2024).
11. Туркот М.С., Ярмиш Н.М., Куц В.М., Козій В.В., Ганова Г.О. Підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності: методичні рекомендації. Київ: Генеральна прокуратура України. Національна академія прокуратури України. 2013. 62 с.
12. Шевчук В.М. Методика розслідування незаконного збагачення: проблеми побудови та застосування. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 квітня 2018 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 118–121.
13. Черенков А.М. Розслідування декларування недостовірної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12:00.09. Київ, 2020. С. 29–31.

14. Русаев А.В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 295–300.

References

1. Vapniarchuk, V.V. (2017). *Teoriia i praktyka kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannia [Theory and practice of criminal procedural evidence]*. monograph. Kharkiv. Yurait, 408 p. [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 13 kvit. 2012 r. [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of April 13 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
3. Dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni (2018). [Evidence in criminal proceedings]. Kurs lektsii. O.O. Bondarenko, H.I. Hlobenko, V.V. Romaniuk ta in.; za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. O.O. Yukhna; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, f-t № 1, kaf. krymin. protsesu ta orhanizatsii dosud. slidstva. Kharkiv: KhNUVS. 156 p. [in Ukrainian].
4. Tishchenko, V.V. (2003). Kontseptualni osnovy rozsliduvannia koryslyvo-nasylnytskykh zlochyniv [Conceptual foundations of the investigation of selfish and violent crimes]. *Doctor's thesis*. Odesa. 445 p. [in Ukrainian].
5. Velikanov, S.V. (2002). Klyasifikatsiia slidchykh sytuatsii v kryminalistychnii metodytsi [Classification of investigative situations in forensic methodology]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 218 p. [in Ukrainian].
6. Melnyk, M.I. (2001). *Koruptsiia: sutnist, poniattia, zakhody protydii [Corruption: essence, concepts, countermeasures]*. Monograph. Kyiv : Atika. P. 168–172 [in Ukrainian].
7. Mykhailenko, D.H. (2017). *Zahalni vlastyosti zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publichnykh posluh. Suchasne kryminalne pravo Ukrainy: naukovi narysy : monohrafiia [General signs of crimes in the sphere of official activity and professional activity related to the provision of public services. Modern criminal law of Ukraine: scientific essays: monograph]*. Za red. N. A. Myroshnychenko, Ye. L. Streltsova; predmova S. V. Kivalova. Odesa : Yurydychna literatura. P. 378–400 [in Ukrainian].
8. Tiutiuhin, V.I. (2014). *Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publichnykh posluh: navch.-prakt. posib. [Crimes in the sphere of official activity and professional activity related to the provision of public services: academic and practical guide]*. V. I. Tiutiuhin, Yu. V. Hrodetskyi, S. V. Hizymchuk ; za red. V. Ya. Tatsiia, V. I. Tiutiuhina. Kh. : Pravo. 232p. [in Ukrainian].
9. Shepitko, V.Iu. (2004). *Kryminalistyka: Pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity [Forensics: Sub-study. for students of legal special higher educational institutions]*. Za red. V.Iu. Shepitka. 2-he vyd., pererobl. i dopov. K.: Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure». 728 p. [in Ukrainian].
10. Shulha, M.M. (2013). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Retrieved from: <https://libr.lecture.center/kriminalistika/tema-rozsliduvannya-zlochyniv-sferi-slujbovoji-68647.html> [in Ukrainian].
11. Turkot, M.S., Yarmysh, N.M., Kuts, V.M., Kozii, V.V., & Hanova, H.O. (2013). *Pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia u kryminalnykh provadzhenniakh pro zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti: metodychni rekomendatsii [Support of the state prosecution in criminal proceedings on crimes in the field of official activity: methodological recommendations]*. Kyiv: Heneralna prokuratura Ukrainy. Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. 62 p. [in Ukrainian].
12. Shevchuk, V.M. (2018). *Metodyka rozsliduvannia nezakonnoho zbahachennia: problemy pobudovy ta zastosuvannia [Methodology of the investigation of illegal enrichment: problems of construction and application]*. *Prava liudyny ta problemy orhanizatsii i funktsionuvannia publichnoi administratsii v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Zaporizhzhia, 27-28 kvitnia 2018 roku. Zaporizhzhia: Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna»*. P. 118–121 [in Ukrainian].
13. Cherenkov, A.M. (2020). *Rozsliduvannia deklaruvannia nedostovirnoi informatsii [Investigation of the declaration of false information]*. *Candidate's thesis*. Kyiv. P. 29–31 [in Ukrainian].
14. Rusaiev, A.V. (2021). *Osoblyvosti dokazuvannia obstavyn vchynennia kryminalnogo pravoporushennia, poviazanoho iz deklaruvanniam nedostovirnoi informatsii [Peculiarities of proving the circumstances of the commission of a criminal offense related to the declaration of false information.]*. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2. P. 295–300 [in Ukrainian].

Poplavska Alina,

Postgraduate student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

Prosecutor of the Department of Procedural Management in Criminal

Proceedings of Investigators of the Territorial Administration

(State Bureau of Investigations of the Zhytomyr Regional Prosecutor's Office, Zhytomyr)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8748-5926>

FEATURES OF PROVING CRIMES IN THE FIELD OF SERVICE AND PROFESSIONAL ACTIVITIES RELATED TO THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES

The place of proof in the criminal process is determined, it is emphasized that the main purpose of proof is to establish the objective truth of the event that took place.

Scientific approaches to the classification of crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services are considered. A separate classification of the specified crimes is proposed based on the criterion of the objective manifestation of criminal actions and the scope of the use of powers by the subject of the crime: crimes related to the use of powers granted to a person; crimes committed in excess of authority; crimes committed due

to carelessness; criminal offenses related to corruption; crimes from Chapter XVII of the Criminal Code, committed by common subjects.

General features of classification groups are defined. The features of evidence in crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services are characterized, according to the proposed classification. It is emphasized that abuse crimes are characterized by a high level of latency, which creates the need to conduct specific investigative (search) actions, the need to study documentation reflecting official activities during the investigation is emphasized. Proposed priority investigative actions in the investigation of excesses of official powers, which will avoid possible abuses by the subject of the crime. Additional circumstances that must be established during the investigation of official negligence are listed. The specified features of investigations of crimes related to corruption, it is emphasized that the problems in the investigation of the specified category of crimes are not the possibility of conducting covert investigative (detective) actions when investigating the deliberate non-submission of the declaration, as well as the difficulty of establishing the fact of its personal submission. In the proposed categories of crimes, the specifics of conducting investigative (detective), covert investigative (detective) actions, prescribed examinations, and differences in applied forensic practices are highlighted. It was emphasized that the evidence collected during the investigation of crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services is the main subject of the trial of criminal proceedings of the specified category, their volume and quality determine the further direction of the trial and the achievement of the goal of the criminal proceedings – the restoration of a fair procedure for the exercise of their powers and activities by officials and persons who provide public services, and preventing the commission of illegal acts in the future.

Key words: *evidence, crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services, abuse of authority, excess of authority, official negligence, crimes related to corruption.*

Надіслано до редколегії 20.05.2024

УДК 343.122

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-55-59

Ципа Сергій Іванович,

аспірант

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7712-2484>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена аналізу актуальних питань правового регулювання та практичного забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, особливостям та процесуальним механізмам такого забезпечення.

Звернено увагу на неоднозначність практичної реалізації прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні та механізми забезпечення таких прав. Проаналізовано праці вчених, які вивчали проблематику правового статусу потерпілого у кримінальному процесі в Україні. Розкрито практичні особливості та неузгодженості, що виникають в процесі визнання особи потерпілим у кримінальному провадженні. Висвітлено питання відповідності національного законодавства європейським стандартам щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також позицію Європейського суду з прав людини.

У статті досліджено права потерпілого, як суб'єкта доказування у кримінальному процесі, зокрема щодо права на звернення до слідчого судді під час досудового розслідування у кримінальному провадженні із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Висвітлено висновки Верховного Суду щодо виникнення прав і обов'язків потерпілого у кримінальному провадженні, проаналізовано ухвали слідчих суддів районних судів, що стосуються результатів розгляду клопотань потерпілих про тимчасовий доступ до речей і документів.

Констатовано, що з метою належного та ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні необхідно враховувати практичні особливості та застосовувати норми права, викладені у постановках Верховного Суду.

За результатами правового аналізу чинних норм кримінального процесуального законодавства України, з урахуванням сучасної судової практики в частині забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, надано пропозиції щодо усунення законодавчих колізій шляхом внесення доповнень до норм Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: потерпілий, забезпечення прав потерпілого, досудове розслідування, судова практика, захист прав.

Постановка проблеми. Пріоритетною проблемою будь-якої сучасної правової держави є захист прав, свобод та законних інтересів особи, у тому числі й потерпілого від кримінального правопорушення. Стадія досудового розслідування, під час якої правоохоронні органи здійснюють слідчі (розшукові) дії, збирають докази та досліджують обставини вчинення злочину з метою встановлення об'єктивної істини, є однією із найважливіших стадій кримінального провадження, яка передусє судовому розгляду.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає у тому, що з 2012 року кримінальний процес увійшов у правове поле нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), яким значно розширені засади змагальності та права потерпілого, проте на практиці сам потерпілий не отримав належних і достатніх для виконання своєї функції процесуальних форм реалізації наданих йому прав та гарантій учасника змагального процесу на стадії досудового розслідування

у кримінальному провадженні. Практичний аспект реалізації прав потерпілого, визначених КПК України, потребує системного аналізу і становить мету дослідження та формування принципу, відповідно до якого не люди існують для держави, а державні інститути – для людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі питання особливостей забезпечення прав потерпілого у кримінальному процесуальному доказуванні були предметом наукових пошуків таких вчених: Ю.П. Аленіна, Д. Е. Аблязова, О.М. Бандурки, В.П. Бож'єва, І.В. Гловюк, С.В. Давиденка, О.П. Кучинської, Т.О. Лоскутова, В.Т. Нора, С.І. Перепелиці, Д.О. Пилипенка, М.А. Погорецького, В.М. Тертишника, М.І. Тлепової, А.О. Шульги, М.Є. Шумила, О.О. Юхна. Незважаючи на те, що наукові здобутки цих дослідників мають важливе теоретичне та практичне значення для вирішення низки проблемних питань щодо правового регулювання та належного забезпечення прав потер-

пілого у кримінальному процесі, окремі проблемні питання, пов'язані з практичними аспектами забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, залишаються не вирішеними та потребують додаткового аналізу.

Мета статті – аналіз правового регулювання та особливостей практичного забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан правового регулювання забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні та їх практична реалізація об'єктивно вимагає системного аналізу.

Гарантії забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1], що закріплено у ст. 3 Конституції України. Сукупність прав потерпілого визначена у ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), де серед основних прав потерпілого можна виділити наступні права – заявляти відводи і клопотання, подавати докази на підтвердження своєї заяви, брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі та ін. [2].

Зважаючи на те, що 23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу (ЄС), актуальним є питання відповідності національного законодавства європейським стандартам.

З метою забезпечення ефективного захисту прав потерпілих від злочину було прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також про заміну Рамкового рішення 2001/220/ЈНА Ради ЄС (Директива ЄС 2012/29/ЄС) [3].

Вагомим положенням цієї директиви є зосередження уваги саме на правах потерпілого, оскільки він тепер стає центральною фігурою у кримінальному судочинстві. До цього більшість держав-членів ЄС зосереджувалися на ролі прокурора, судді та інтересів держави у кримінальному провадженні загалом. При цьому, обсяг прав потерпілого, що встановлений національним законодавством України, відповідає мінімальним стандартам, які викладені у Директиві ЄС 2012/29/ЄС. Однак для практичних висновків особливостей забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, необхідно додатково аналізувати судову практику, яка склалась на сьогодні в Україні.

Так, за словами В.М. Тертишника, як не гірко констатувати, законодавчого втілення слушні пропозиції вчених знаходять рідко, і потерпілий інколи лишається не тільки жертвою злочину, а й потерпає від недосконалого закону [4, с. 125]. Проблема реалізації потерпілим своїх прав з урахуванням дії нового КПК України тільки починає активно досліджуватись.

У свою чергу Д. Е. Аблязов відмітив, що проблема належного забезпечення прав людини і громадянина в наш час є складною як у теоретичному, так і практичному відношенні. На його думку, зазначене обумовлено тим, що навіть після прийняття Конституції України, яка закріпила доволі широкий перелік прав людини і грома-

дянина, державні органи та посадові особи не завжди спроможні належним чином їх реалізувати [5, с. 10], у зв'язку з чим досить важко вести мову про належний та ефективний захист прав, свобод та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні.

Аналізуючи питання виникнення прав потерпілого у кримінальному провадженні необхідно звернути увагу на те, що відповідно до ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є:

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Згідно ч.2 ст.55 КПК України права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Керуючись ч. 5 ст. 55 КПК України, за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині першій цієї статті, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Пунктом 5 частини 1 статті 303 КПК України на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у наданні вказаного статусу.

Проте, досить розповсюдженою є практика, коли орган досудового розслідування, відступаючи від норм ч.2 ст.55 КПК України, вважає, що виникнення прав та обов'язків потерпілого у кримінальному провадженні можливе виключно після подання заяви про залучення такої особи в якості потерпілого.

Таким чином, з моменту подання заяви потерпілим про вчинення відносно нього кримінального правопорушення, він має отримати повний обсяг прав у такому статусі, проте, з часом виявляється, що орган досудового розслідування та (або) прокурор не вважають таку особу потерпілим, при цьому не ухвалюючи жодної постанови про відмову у визнанні потерпілим. Проте така позиція слідчого, дізнавача або прокурора порушує принцип законності, так як не відповідає нормам ч.2 ст.55 КПК України.

Відповідно до вимог ч.5 ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [6]. В судовій практиці питання моменту виникнення прав і обов'язків потерпілого залишається вкрай актуальною та дискусійною на сьогоднішній день.

Зокрема, у 2019 році, Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 16.01.2019 у справі № 439/397/17

викладена наступна правова позиція щодо виникнення прав і обов'язків потерпілого:

– пункт 22. Процесуальними умовами появи потерпілого як учасника кримінального провадження є необхідність подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, надання згоди на визнання потерпілим (у разі, якщо така заява ним не подавалась) або подання заяви про залучення до провадження як потерпілого.

– пункт 23. У частині 2 статті 55 КПК України визначається момент виникнення в особи статусу потерпілого як учасника кримінального провадження: права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [7].

Крім того, відповідно до висновків Верховного Суду, викладених у постанові від 15 вересня 2021 року у справі № 757/1762/21-к, для набуття статусу потерпілого достатньо подання заяви про вчинення щодо особи кримінального правопорушення або залучення її до провадження в цьому статусі. Зокрема, Верховний Суд у вищезазначеній постанові вказав наступне:

– потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (чч.1 і 2 ст.55 КПК);

– згідно з ч.5 ст.55 КПК за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної в ч.1 цієї статті, слідчий або прокурор вносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді. Лише таким процесуальним рішенням слідчого чи прокурора припиняється статус потерпілої особи, яка подала заяву про злочин щодо неї, під час якого їй заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоди [8].

Необхідно зауважити, що згідно з ч.3 ст.26 КПК України, слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень цим Кодексом. При цьому, кримінальним процесуальним законом не передбачена можливість слідчого судді визнати особу потерпілим кримінальному провадженні, слідчий суддя не може зобов'язати слідчого, прокурора або дізнавача визнати особу потерпілою у кримінальному провадженні, а тому суди відмовляють у задоволенні таких вимог.

Розглядаючи питання особливостей забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування варто приділити увагу питанню доказування у кримінальному провадженні.

Важливо звернути увагу, що згідно норм п. 19 ст. 3 КПК України, потерпілий, нарівні зі слідчим, дізнавачем та прокурором, відноситься до сторони обвинувачення у кримінальному провадженні.

Керуючись ч.1 ст.92 КПК України обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 КПК України, за винятком випадків, передбачених ч.2 цієї статті, покла-

дається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого.

Відповідно до вимог ч.3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих дій (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Нормами КПК України передбачено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Потерпілий має право долучатися до процесу доказування на стадії досудового розслідування, адже відповідно до п.3 ч.1 ст. 56 КПК України протягом кримінального провадження останній має право подавати докази, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Зокрема, керуючись ч.1 ст. 160 КПК України, саме сторонам кримінального провадження надано право звертатись до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

При висвітленні даного питання варто врахувати позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема, у рішенні по справі «Бацаніна проти Росії» 26 травня 2009 року зазначено про те, що принцип рівності процесуальних можливостей сторін у судочинстві є одним із елементів більш широкій концепції справедливого судового розгляду щодо змісту положень пункту 1 статті 6 Конвенції. Ця концепція вимагає «справедливого балансу між сторонами у справі», при тому, що кожній стороні має бути надана розумна можливість подати суду свою позицію у справі в умовах, які не ставлять бік у суттєво невідгідне становище порівняно з його процесуальним опонентом [9].

Проте, у вітчизняній судовій практиці питання звернення до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів вирішуються не на користь потерпілого. Зокрема, відповідно до постанови Верховного Суду (ВС) у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду (ККС) від 2 квітня 2020 року у справі № 161/19398/17 вказано, що «потерпілий не має права звертатися до слідчого судді з клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів, оскільки під час досудового розслідування він не є стороною кримінального провадження, а слідчий суддя відповідно не має права надавати такий дозвіл» [10].

У більшості справ слідчі судді займають аналогічну позицію і відмовляють у задоволенні клопотань потерпілих про надання тимчасового доступу до речей і документів, вказуючи на те, що їх подання є прерогативою сторін кримінального провадження. Проте, мають місце і випадки, коли слідчі судді займають правову позицію потерпілих та задовольняють такі клопотання (наприклад, ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 7 жовтня 2019 року у справі № 761/37678/19 [11], ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 1 квітня 2019 року у справі № 761/7267/19 [12], ухвала слідчого

судді Деснянського районного суду м. Києва від 26 лютого 2020 року у справі № 754/2243/20 [13] та інші).

Висновки. В якості підсумків проведеного аналізу актуальних питань стану правового регулювання та практичного забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, особливостям та процесуальним механізмам такого забезпечення варто зазначити наступне. За результатами проведеного аналізу проблема належного забезпечення прав потерпілого у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування може бути вирішена завдяки активній процесуальній позиції потерпілого, використанню всього спектру прав, збиранню та реалізації доказів та використанню судової практики.

З урахуванням викладеного представляється доцільним усунути законодавчі колізії шляхом внесення відповідних нормативних коректив, а саме:

– доповнити ч. 2 ст. 55 КПК України положенням, яке буде визначати часові рамки для слідчого, дізнавача

або прокурора на складання процесуального рішення про відмову особі, яка подала заяву про вчинення відносно неї кримінального правопорушення у статусі «потерпілий». Доцільно встановити граничний строк не більше трьох днів з моменту реєстрації повідомлення про кримінальне правопорушення на складання слідчим, дізнавачем або прокурором постанови про відмову у визнанні потерпілим;

– конкретизувати в ч.1 ст. 160 КПК України перелік сторін кримінального провадження, які мають право на звернення до слідчого судді чи суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, зокрема, вказавши у вказаному переліку потерпілого.

Викладені положення не вичерпують висвітлення всієї проблематики питання захисту прав потерпілого на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, проте є актуальними та важливими в процесі формування єдиного підходу застосування кримінального процесуального законодавства в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення 20.05.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.05.2024).
3. Директива Європейського парламенту та Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також про заміну Рамкового рішення 2001/220/JHA Ради ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029> (дата звернення 20.05.2024).
4. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монографія. Дніпропетровськ, 2009. 405 с.
5. Аблязов Д. Е. Соціальна, правова держава та права людини і громадянина. *Форум права*. 2012. № 1. С. 10–14.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 20.05.2024).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення 20.05.2024).
8. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 757/1762/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення 20.05.2024).
9. Рішення ЄСПЛ по Справі «Batsanina v. Russia» (заява № 8927/02): рішення Європейського Суду з прав людини від 26 травня 2009 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-108955> (дата звернення 20.05.2024).
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 2 квітня 2020 року. Справа № 161/19398/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88739861> (дата звернення 20.05.2024).
11. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 07.10.19. Справа № 761/37678/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84998644> (дата звернення 20.05.2024).
12. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 01.04.19. Справа № 761/7267/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81132247> (дата звернення 20.05.2024).
13. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду м. Києва від 26.02.20. Справа № 754/2243/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88043019> (дата звернення 20.05.2024).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
2. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 roku № 4651-VI. [Criminal procedure code of Ukraine dated April 13, 2012. No. 4651-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
3. Dyrektyva Yevropeys'koho parlamentu ta Rady YeS 2012/29/YeS vid 25 zhovtnya 2012 roku pro vstanovlennya minimal'nykh standartiv shchodo prav, pidtrymky ta zakhystu poterpilykh vid zlochynu, a takozh pro zaminu Ramkovoho rishennya 2001/220/JHA Rady YES. [Directive 2012/29/EU of the European Parliament and the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA]. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
4. Tertyshnyk, V.M. (2009). *Verkhovenstvo prava ta zabezpechennya vstanovlennya istyny v kryminal'nomu protsesi Ukrayiny [Rule of law and ensuring the establishment of the truth in the criminal procedure of Ukraine]*. Dnipropetrovsk. 405 s. [in Ukrainian].

5. Ablyazov, D.E. (2012). Sotsial'na, pravova derzhava ta prava lyudyny i hromadyanyna [Social, legal state and human and civil rights]. *Forum prava*. № 1. S. 10–14 [in Ukrainian].
6. Pro sudoustriy i status suddiv [About the judicial system and the status of judges]: Zakon Ukrainy vid 2 chervnya 2016 roku № 1402-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
7. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 16 sichnya 2019 roku u spravi № 439/397/17. [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated January 16, 2019 in the case № 439/397/17]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 15 veresnya 2021 roku u spravi № 757/1762/21-k. [Resolution of the Supreme Court dated September 15, 2021 in the case № 757/1762/21-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
9. Rishennia YeSPL po Spravi «Batsanina v. Russia» (zaiava № 8927/02): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav lyudyny vid 26 travnia 2009 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Batsanina v. Russia" (application No. 8927/02): decision of the European Court of Human Rights dated May 26, 2009]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-108955> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehiyi suddiv Pershoyi sudovoyi palaty Kasatsiynoho kryminal'noho sudu vid 2 kvitnya 2020 roku. Sprava № 161/19398/17. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88739861> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
11. Ukhvala slidchoho suddi Shevchenkivs'koho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 07.10.19. Sprava № 761/37678/19. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84998644> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
12. Ukhvala slidchoho suddi Shevchenkivs'koho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 01.04.19. Sprava № 761/7267/19. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81132247> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].
13. Ukhvala slidechoho suddi Desnyans'koho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 26.02.20. Sprava № 754/2243/20. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88043019> (access date 20.05.2024) [in Ukrainian].

Tsyba Serhii,

Postgraduate student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7712-2484>

TOPICAL ISSUES OF ENSURING THE RIGHTS OF THE VICTIM AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the analysis of topical issues of legal regulation and practical enforcement of the victim's rights at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings, as well as to the specifics and procedural mechanisms of such enforcement.

Attention is drawn to the ambiguity of practical realization of the victim's rights at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings and the mechanisms for ensuring such rights. The author analyzes the works of scholars who have studied the issues of the legal status of a victim in criminal proceedings in Ukraine. The author reveals practical peculiarities and inconsistencies arising in the process of recognizing a person as a victim in criminal proceedings. The author highlights the issues of compliance of national legislation with European standards on the rights, support and protection of victims of crime, as well as the position of the European Court of Human Rights.

The article analyzes the rights of the victim as a subject of proof in criminal proceedings, in particular, the right to apply to the investigating judge during the pre-trial investigation in criminal proceedings with a request for temporary access to things and documents.

The article highlights the conclusions of the Supreme Court on the emergence of rights and of the victim in criminal proceedings, and the author analyzes the rulings of investigating judges of district courts regarding the results of consideration of victims' motions for temporary access to things and documents.

It is stated that in order to ensure proper and effective protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a victim in criminal proceedings, it is necessary to take into account the practical features and apply the rules of law set forth in the rulings of the Supreme Court.

Based on the results of the legal analysis of the current provisions of the criminal procedure legislation of Ukraine, and taking into account the current judicial practice in terms of ensuring the rights of the victim at the pre-trial investigation stage in criminal proceedings, the author makes proposals for eliminating legislative conflicts by amending the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: victim, ensuring the rights of the victim, pre-trial investigation, case law, protection of rights.

Надіслано до редколегії 27.05.2024

ЗМІСТ

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Баско А. В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ 3

Червінчук А. В., Пилипенко Є. О.
ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ СТАТУСУ ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ..... 9

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Веселов М. Ю., Марценишин Ю. І., Приходько А. О.
АНАЛІЗ СТАНУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ АВАРІЙНОСТІ
ЗА УЧАСТЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....14

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

Волошинов Д. О.
ПРАВОВА ПРИРОДА НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ.....21

Петренко Н. О.
ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПОНЯТТЯ МИРОВОЇ УГОДИ..... 25

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Волобуєва О. О.
ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....30

Литвиненко О. Г., Груздь О. І.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ.....37

Пилипенко Д. О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....43

Поплавська А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....48

Ципа С. І.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....55

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Basko A.
IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION
BY LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES.....3

Chervinchuk A., Pylypenko Y.
LEGAL DETERMINATION OF THE STATUS OF INDIVIDUAL ROAD PARTICIPANTS
IN THE MODERN LEGISLATION OF UKRAINE.....9

TOPICAL ISSUES OF LEGAL REGULATION
OF SOCIAL RELATIONS DURING MARTIAL LAW

Veselov M., Martsenyshyn Yu., Prikhodko A.
ANALYSIS OF ROAD AND TRANSPORT ACCIDENTS
INVOLVING MILITARY SERVANTS IN UKRAINE.....14

COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Voloshinov D.
LEGAL NATURE OF INSOLVENCY OF INDIVIDUAL ENTREPRENEURS.....21

Petrenko N.
CONCERNING THE LEGAL NATURE OF THE SETTLEMENT AGREEMENT.....25

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC.
OPERATIONAL AND INVESTIAGTIVE ACTIVITIES

Volobuyeva O.
EXPERTISES IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES
AGAINST SEXUAL FREEDOM AND GENDER INVINCIBILITY OF A PERSON.....30

Lytvynenko O., Hruzd O.
INDIVIDUAL ISSUES OF REPORT OF SUSPICION.....37

Pylypenko D.
CURRENT ISSUES OF PRE-TRIAL PROBATION IN MODERN CONDITIONS.....43

Poplavska A.
FEATURES OF PROVING CRIMES IN THE FIELD OF SERVICE AND PROFESSIONAL ACTIVITIES
RELATED TO THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES.....48

Tsypa S.
TOPICAL ISSUES OF ENSURING THE RIGHTS OF THE VICTIM AT THE STAGE
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....55

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 2(87) 2024

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – А.О. Філатов

Підписано до друку 27.06.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 7,21. Обл. вид. арк. 7,79.
Зам. № 0724/544. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.